

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΕΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Γεωργίου Δημητρίου Κουρκουμέλη
Α.Μ.: 7340112301005

Η αδικοπρακτική ευθύνη των μελών της διοίκησης
νομικού προσώπου έναντι τρίτων
(ιδίως από παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας)

Επιβλέποντες:

- α) Θεόδωρος Λύτρας
β) Ιωάννης Λαδογιάννης
γ) Σωτήριος Παπαδόπουλος

Αθήνα, 30 Σεπτεμβρίου 2024

Copyright © Γεώργιος Δ. Κουρκουμέλης, 2024.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή	4
2. Η αδικοπρακτική ευθύνη	5
2.1 Η 914ΑΚ ως νόμιμος λόγος ευθύνης	5
2.2 Ειδικότερα το παράνομο – υποκειμενική και αντικειμενική θεωρία.....	6
2.3 Περιορισμός και διεύρυνση του παρανόμου	8
3. Οι υποχρεώσεις πρόνοιας	17
3.1 Παράλειψη και παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας	17
3.2 Παράνομη πράξη ή παράνομο αποτέλεσμα.....	17
3.3 Σχέση με ευθύνη από διακινδύνευση.....	19
3.4 Ο ρόλος της αμέλειας – αντικειμενικοποίηση	20
3.5 Πότε και ποιες καταστάσεις γεννούν υποχρεώσεις πρόνοιας;.....	23
3.6 Μέτρα πρόνοιας	30
3.7 Σχέση υποχρεώσεων πρόνοιας με ειδικές διατάξεις.....	31
4. Η αδικοπραξία στην Ανώνυμη Εταιρεία	33
4.1 Η 71ΑΚ	33
4.2 Η 71 εδ. β' ΑΚ	36
4.3 Η Ανώνυμη Εταιρεία ειδικότερα.....	43
4.4 Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ανώνυμης Εταιρείας	45
4.5 Οι εξουσίες διοικητικού συμβουλίου.....	46
4.6 Η ευθύνη του Διοικητικού Συμβουλίου	49
4.6.1 Η εσωτερική ευθύνη γενικά και η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης	50
4.6.2 Ειδικά η περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων.....	51
4.6.3. Η υποχρέωση εποπτείας και ο προσδιορισμός της έναντι τρίτων (εξωτερικής) ευθύνης.....	52
5. Μέτρα πρόνοιας διοικητών – κριτήρια και οριοθέτηση της ευθύνης.....	55
6. Ο Αιτιώδης Σύνδεσμος	60
7. Επίλογος.....	62

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη μεγάλη επιχείρηση, που λειτουργεί κατά κανόνα υπό τον τύπο της ανώνυμης εταιρείας («Α.Ε.»), οργανώνεται σε πολλαπλά επίπεδα, κεντρικά ή αποκεντρωμένα, παραγωγής και διοίκησης, και σχηματίζει τη βούλησή της μέσω των μελών του διοικητικού συμβουλίου («Δ.Σ.»), εξωτερικεύοντάς την με πράξεις ή παραλείψεις όχι μόνο των διοικητών αλλά και των υποκατάστατων ή/και των προστηθέντων με βάση το καταστατικό και την ισχύουσα νομοθεσία. Τα πρόσωπα αυτά ευθύνονται απέναντι στο νομικό πρόσωπο για επιμελή διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων, ενώ έναντι τρίτων για ζημιολύγες πράξεις ή παραλείψεις τους ευθύνεται, καταρχήν, το νομικό πρόσωπο σύμφωνα με το άρθρο 71ΑΚ και το 922 αντίστοιχα.

Κατά την κρατούσα παλαιότερα άποψη, το νομικό πρόσωπο -όπως άλλωστε και το φυσικό- έναντι των τρίτων θα ευθυνόταν αδικοπρακτικά στις περιπτώσεις που παραβίαζε με την δράση του κάποιον απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου ο οποίος μάλιστα είτε θα θεμελιώνει κάποιο δικαίωμα, είτε θα απαγορεύει την προσβολή κάποιου έννομου συμφέροντος. Ωστόσο, σύμφωνα με την κρατούσα πλέον άποψη, ευθύνη θα θεμελιώνεται, και όταν προκληθεί ζημία, η οποία οφείλεται σε παράβαση υποχρεώσεων οι οποίες μολονότι δεν απορρέουν από συγκεκριμένο κανόνα δικαίου, επιβάλλονται από το θετικό δίκαιο και τις αρχές του εν γένει. Κανόνες συμπεριφοράς, που επιβάλλονται προληπτικά για τη διαχείριση ή αποτροπή κινδύνων από την επιχειρηματική δραστηριότητα, καθιστούν την από αμέλεια μη τήρησή τους επιλήψιμη, δηλαδή, παράνομη και συνεπάγονται ευθύνη του νομικού προσώπου ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ενώ, στις περιπτώσεις αυτές, η υπαιτιότητα του οργάνου – δράστη θα ταυτίζεται με το παράνομο.

Στην αδικοπρακτική ευθύνη της ανώνυμης εταιρείας έναντι τρίτων η νομολογία θεωρεί ότι, με βάση τη διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ, συντρέχει ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου, που καθίσταται εις ολόκληρον υπεύθυνο, είτε το ίδιο, είτε τα μέλη του, όταν τα όργανα, έπραξαν ή παρέλειψαν να πράξουν στην επίμαχη περίπτωση, καθώς, κατά την άποψη αυτή, το διοικητικό συμβούλιο, υπό τη συλλογική του οργάνωση, φέρει ευθύνη ως το εξ ορισμού μέσο έκφρασης της βούλησης και ενέργειας του νομικού προσώπου.

Περαιτέρω, και σε εφαρμογή της οργανικής θεωρίας, τυχόν απαλλαγή θα προκύπτει, αν τα μέλη αποδείξουν ότι δεν φέρουν υπαιτιότητα για τη ζημιολύγο πράξη. Στις περιπτώσεις αθέτησης υποχρεώσεων πρόνοιας, δηλαδή, παράλειψης επιβεβλημένης ενέργειας από αμέλεια, αυτό θα είναι μάλλον αδύνατο να συμβεί, καθώς η αμέλεια αυτή ακριβώς συνιστά και το παράνομο. Έτσι, για όλες αυτές τις περιπτώσεις μεγάλων επιχειρήσεων, που το διοικητικό συμβούλιο αποφασίζει την επιχειρηματική πολιτική του νομικού προσώπου και δίνει τις κατευθύνσεις για την εκτέλεση και την εποπτεία σε υφιστάμενα όργανα, ο συλλήβδην καταλογισμός στο διοικητικό συμβούλιο πράξεων ή παραλείψεών τους έναντι τρίτων (εις ολόκληρον ευθύνη με την ανώνυμη εταιρεία) φαίνεται ανεπιεικής και όχι δικαιολογημένος, καθώς δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι απορρέει από το νόμο προσωπική ευθύνη κάθε μέλους του Δ.Σ. για κάθε εταιρική υπόθεση όσο αμελητέα ή δευτερεύουσα και αν είναι.

Προκύπτει, λοιπόν, το ζήτημα εξέτασης του προβλήματος και της απάντησης, που δίνει η νομολογία, υπό το πρίσμα διάκρισης, στο πλαίσιο ερμηνείας και εφαρμογής του άρθρου 71ΑΚ

(και ιδιαίτερα της διάταξης του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ) σχετικά με την ευθύνη του νομικού προσώπου και εκείνη του οργάνου – διοικητή του νομικού προσώπου για πράξεις ή/και παραλείψεις υποκατάστατων και προστηθέντων του νομικού προσώπου, ιδίως, όταν αυτές επικεντρώνονται στην αθέτηση υποχρεώσεων πρόνοιας.

Η έρευνα, στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, συμφωνεί με την άποψη της θεωρίας, που υποστηρίζει ότι τυχόν ευθύνη των διοικητών από αδικοπραξία κρίνεται αυτοτελώς με βάση τις υποχρεώσεις επιμέλειας, που συνιστούν προσωπικές επιταγές προς αυτούς υπό την συγκεκριμένη ιδιότητά τους και θέτει το ζήτημα εκκινώντας από την ανάπτυξη της διεύρυνσης του παρανόμου στην αδικοπραξία και ειδικότερα το περιεχόμενο των υποχρεώσεων πρόνοιας

Στη συνέχεια, παρουσιάζει τις διατυπωθείσες απόψεις σχετικά με την ανάληψη ευθύνης από το νομικό πρόσωπο και τις προϋποθέσεις εις ολοκληρον ευθύνης του οργάνου του νομικού προσώπου, ειδικότερα δε όσον αφορά του διοικητές της Α.Ε. Η ανάπτυξη εκθέτει τη διαφορετική οπτική της νομολογίας σε σχέση με τη θεωρία ως προς την τεκμαιρόμενη συνευθύνη των μελών του Δ.Σ. της Α.Ε. στις περιπτώσεις ευθύνης του νομικού προσώπου για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας, όπως και τον εντοπισμό μερίδας της νομολογίας η οποία διαφοροποιείται από την παραπάνω θέση βασιζόμενη στο στοιχείο της υπαιτιότητας και συγκεκριμένα στην ενδεχόμενη έλλειψη υπαιτιότητας του οργάνου, πράγμα μάλλον αδύνατο στις περιπτώσεις αυτές.

Τέλος, καταλήγει συγκεντρώνοντας, συστηματοποιώντας και προτείνοντας κριτήρια αξιολόγησης και στάθμισης με άξονα την προϋπόθεση του παρανόμου για τη διαπίστωση ή μη συνδρομής αδικοπρακτικής ευθύνης στο πρόσωπο των διοικητών – μελών του Δ.Σ. ή προϊσταμένων, όλων ή ορισμένων, σε κάθε περίπτωση που το νομικό πρόσωπο ζημιώνει τρίτο μέσα από την δραστηριοποίησή του.

2. Η αδικοπρακτική ευθύνη

2.1 Η 914ΑΚ ως νόμιμος λόγος ευθύνης

Σε κάθε περίπτωση, που υφίσταται αξίωση (247ΑΚ) αποζημίωσης¹, οι προϋποθέσεις γέννησης της αξίωσης αυτής είναι: α) ο νόμιμος λόγος ευθύνης, β) η ζημία και γ) ο αιτιώδης σύνδεσμος ανάμεσα στον νόμιμο λόγο ευθύνης και τη ζημία. Στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας έχει επιλέξει, αντί για την περιπτωσιολογική αντιμετώπιση, τη θέσπιση δύο γενικών ρητρών ευθύνης (914ΑΚ, 919ΑΚ)².

Αντίθετα, ως επαρκώς ορισμένος λογίζεται εκείνος ο κανόνας δικαίου, στο πραγματικό του οποίου είναι δυνατή η άμεση υπαγωγή της πράξης ενός προσώπου. Σε περίπτωση, που ένας ειδικός ή πάντως ελάσσονος βαθμού αφαίρεσης κανόνας δικαίου δεν καλύπτει την υπό εξέταση

---

¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018 σελ. 486, Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 728. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το αν η αξίωση αποζημίωσης προέρχεται από αθέτηση ενοχικής υποχρέωσης, από αδικοπραξία, από ευθύνη στο στάδιο των διαπραγματεύσεων, είτε από διακινδύνευση κ.λπ.

² Με αυτόν τον τρόπο, ακολουθεί το πρότυπο του Ελβετικού Κώδικα Ενοχών και του Γαλλικού Αστικού Κώδικα. Παράλληλα, έρχεται σε αντίθεση με το περιπτωσιολογικό σύστημα, που ακολουθείται στο Αγγλοσαξονικό και Γερμανικό δίκαιο. Έτσι, μέσω των αόριστων εννοιών του παρανόμου και της υπαιτιότητας δύναται να καλυφθούν όλες οι περιπτώσεις άδικων και ζημιογόνων πράξεων αποκλείοντας τον κίνδυνο ύπαρξης αρρύθμιστων περιπτώσεων.

από τον δικαστή πράξη, πιθανώς να υφίσταται κενό δικαίου³. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ηθελημένα (εκούσια) κενά δικαίου, τα οποία μπορούν να εντοπιστούν και σε περιπτώσεις, όπου ο νομοθέτης επιλέγει να χρησιμοποιήσει γενικές ρήτρες⁴. Πρόκειται για εκούσιες επιλογές του νομοθέτη, ο οποίος μέσω της ελαστικής διατύπωσης του κανόνα εξασφαλίζει την δυνατότητα εξειδίκευσης και συγκεκριμενοποίησης του περιεχομένου του από τον δικαστή.

Στην γενική ρήτρα της 914ΑΚ⁵ -η οποία θα αποτελέσει το θεμέλιο αυτής της έρευνας- ο νόμιμος λόγος ευθύνης περιλαμβάνει δύο αόριστες νομικές έννοιες: την παράνομη και υπαίτια ανθρώπινη συμπεριφορά, που προϋποθέτει με τη σειρά της δεκτικότητα καταλογισμού⁶. Έτσι, από το γράμμα της εν λόγω διάταξης προκύπτει, ότι οι προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης αναλύονται σε: α) η ανθρώπινη συμπεριφορά β) η οποία είναι παράνομη γ) και υπαίτια⁷ δ) και προκαλεί ζημία, και ε) η οποία συνδέεται αιτιωδώς με την συμπεριφορά του δράστη.

2.2 Ειδικότερα το παράνομο – υποκειμενική και αντικειμενική θεωρία

Η προϋπόθεση του παρανόμου είναι κομβικής σημασίας για την παρούσα έρευνα όπως και σε κάθε περίπτωση εξέτασης αδικοπρακτικής ευθύνης. Από την έννοια του παρανόμου απορρέουν δύο ερμηνευτικά ζητήματα, από τα οποία το μεν αφορά το περιεχόμενο της έννοιας και το άλλο το χρονικό σημείο αξιολόγησης της συμπεριφοράς δηλαδή, αν η παρανομία αξιολογείται στην συμπεριφορά, την πράξη, δηλαδή, καθ' εαυτή ή το αποτέλεσμα. Το άρθρο 914ΑΚ, θεωρούμενο ως μη αυτοτελής (λευκός⁸) κανόνας, δεν καθορίζει πότε μία συμπεριφορά θεωρείται παράνομη αλλά παραπέμπει για τον προσδιορισμό της έννοιας αυτής στο σύνολο των απαγορευτικών ή επιτακτικών κανόνων δικαίου⁹. Έτσι, καταρχήν, ως παράνομη χαρακτηρίζεται η ανθρώπινη

³ Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 59

⁴ Οι γενικές ρήτρες αποτελούν μια ειδική περίπτωση κανόνων δικαίου, όπου μέσα από την ευρεία διατύπωσή τους, η οποία περιλαμβάνει αόριστες νομικές έννοιες και αξιολογικά κριτήρια διαγράφουν έναν κατευθυντήριο τρόπο δράσης. Με την εισαγωγή τέτοιων διατάξεων, δίνεται η ελευθερία στον δικαστή να αξιολογήσει, αν η υπόθεση, που βρίσκεται ενώπιον του εμπίπτει στο πραγματικό των διατάξεων αυτών. Βεβαίως, η αξιολόγηση αυτή από το δικαστή δεν γίνεται αυθαίρετα και υποκειμενικά. Οδηγός και όριά του αποτελούν οι θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης, αλλά και οι κρατούσες αντιλήψεις. Η χρήση γενικών ρητρών έχει θετικά και αρνητικά με τα πρώτα, μάλλον, να επικρατούν. Όσον αφορά τα αρνητικά, είναι εμφανές ότι ένας κανόνας δικαίου με αυτή τη διατύπωση δεν εκπέμπει ένα αίσθημα σταθερότητας, για αυτό, μάλιστα, θα πρέπει η συγκεκριμενοποίησή του από το δικαστή να γίνεται με σύνεση. Από την άλλη μεριά, ένας τέτοιος κανόνας έχει την δυνατότητα να προσαρμόζεται στις εκάστοτε κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις και να λαμβάνει την μορφή, που απαιτείται για την εκάστοτε περίπτωση. Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 61

⁵ Στην περίπτωση του άρθρου 919ΑΚ, το στοιχείο της παράνομης συμπεριφοράς αντικαθίσταται από την αντίθετη στα χρηστά ήθη συμπεριφορά, ενώ, παράλληλα, απαιτείται δόλος, έστω και ενδεχόμενος.

⁶ Πρόκειται για στοιχείο της ευθύνης, το οποίο προηγείται της υπαιτιότητας. Αυτό σημαίνει ότι, πριν εξεταστεί, αν ο δράστης ήταν υπαίτιος για την πράξη του, πρέπει να διαπιστωθεί ότι είχε την πνευματική ωριμότητα και υγεία να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του αυτής, ώστε να ανοίξει ο δρόμος για την αποδοκιμασία του από την έννομη τάξη. Βλ. Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 747

⁷ Η υπαιτιότητα αναφέρεται στη σχέση του ατόμου με τη συμπεριφορά, που εκδήλωσε ή με το αποτέλεσμα αυτής (τη ζημία που προκλήθηκε), γεγονός που δικαιολογεί την απόδοση ευθύνης σε βάρος του. Εναλλακτικά, χρησιμοποιείται ο όρος πταίσμα. Στο δίκαιο της αποζημίωσης ισχύει η αρχή της υπαιτιότητας βάσει του άρθρου 330ΑΚ, με κύριο κανόνα την υποκειμενική ευθύνη, που απαιτεί πταίσμα (δόλο ή αμέλεια) από την πλευρά του ζημιώσαντος. Αυτός ο κανόνας μπορεί να υποχωρήσει σε περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης, όπου το πταίσμα του δράστη θεωρείται δεδομένο. Ανάλογα με το αν το τεκμήριο ευθύνης μπορεί να αντικρουστεί ή όχι, η αντικειμενική ευθύνη διακρίνεται σε νόθο αντικειμενική (όπου ο υπαίτιος πρέπει να αποδείξει την έλλειψη πταίσματος) ή γνήσια αντικειμενική (όπου η ευθύνη δεν εξαρτάται από το πταίσμα). Η υπαιτιότητα διακρίνεται σε δύο μορφές, το δόλο και την αμέλεια.

⁸ Εννοείται μόνο ως προς την προϋπόθεση του παρανόμου.

⁹ Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 728, Ζ. Τσολακίδης, σε ΕφΑΔΠολδ, Η διεύθυνση της αδικοπρακτικής ευθύνης και η εμπορική επιχείρηση, 2019, σελ. 842.

συμπεριφορά που συνίσταται είτε σε μια θετική ενέργεια που παραβιάζει έναν (άλλο) απαγορευτικό κανόνα δικαίου είτε σε παράλειψη ορισμένης θετικής ενέργειας, η οποία επιβάλλεται από έναν επιτακτικό κανόνα δικαίου¹⁰.

Έχει υποστηριχθεί και η άποψη, ότι η έννοια της παρανομίας την καθιστά ένα λευκό κανόνα δικαίου, και ότι ως προς τη συγκεκριμένη προϋπόθεση το άρθρο 914ΑΚ αποτελεί ουσιαστικό κανόνα δικαίου¹¹, που ορίζει ως παράνομη κάθε πράξη, που προκαλεί ζημία, χωρίς να υπάρχει δικαίωμα ή άλλος νόμιμος λόγος, που νομιμοποιεί τη συγκεκριμένη πράξη. Στην περίπτωση αυτή, η ευθύνη προκύπτει από την αδυναμία του ζημιώσαντος να δικαιολογήσει την πράξη του. Επομένως, το άρθρο 914ΑΚ περιέχει από μόνο του το νόημα του παρανόμου, χωρίς να απαιτείται αναφορά σε άλλες διατάξεις (υποκειμενική θεωρία).

Η απόρριψη της υποκειμενικής αυτής θεωρίας βασίζεται στο επιχείρημα ότι η αποδοχή της θα οδηγούσε σε υπερβολική διεύρυνση της αδικοπρακτικής ευθύνης, όπου κάθε υπαίτια συμπεριφορά (ακόμα και από ελαφρά αμέλεια) θα οδηγούσε σε ευθύνη, χωρίς να προκύπτει σαφής αποδοκιμασία της συμπεριφοράς από το νομικό σύστημα¹². Αυτό θα σήμαινε ότι κάθε άτομο θα μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνο για ζημία, που σχετίζεται αιτιωδώς με τη συμπεριφορά του, αν δεν μπορούσε να αιτιολογήσει με κάποιο δικαίωμα την συμπεριφορά του.

Σύμφωνα με την αντικειμενική θεωρία, η οποία επικρατεί στην Ελληνική νομική σκέψη¹³ και νομολογία¹⁴, το στοιχείο της παρανομίας υφίσταται, όταν μια συμπεριφορά παραβιάζει έναν απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου. Η υπαίτια παραβίαση αυτού του κανόνα οδηγεί σε υποχρέωση αποζημίωσης, εφόσον προκλήθηκε ζημία. Με αυτόν τον τρόπο, η παρανομία αντικατοπτρίζει την αντικειμενική αποδοκιμασία της συγκεκριμένης συμπεριφοράς από την έννομη τάξη, ενώ η υπαιτιότητα εκφράζει την υποκειμενική αποδοκιμασία του δράστη. Το άρθρο 914ΑΚ δεν περιέχει συγκεκριμένη επιταγή ή απαγόρευση, αλλά απλώς καθορίζει την κύρωση (αποζημίωση) και τις προϋποθέσεις για την επιβολή της.

Η αντικειμενική θεωρία αντιμετωπίζει, όπως αναφέρθηκε, το άρθρο 914ΑΚ ως έναν «λευκό» κανόνα δικαίου, όπου ορίζεται μόνο η κύρωση, χωρίς να προσδιορίζεται το περιεχόμενο της απαγόρευσης που οδηγεί στην κύρωση. Έτσι, προκειμένου να αξιολογηθεί μια συμπεριφορά, ο δικαστής πρέπει να εξετάσει το σύνολο της νομοθεσίας και να διαπιστώσει αν υπάρχει παραβίαση κάποιου απαγορευτικού ή επιτακτικού κανόνα. Η αντίθεση αυτή μπορεί να έγκειται είτε σε πράξη, είτε σε παράλειψη¹⁵.

---

¹⁰ Αντικειμενική θεωρία, Πάνος Κ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023, σελ. 1593.

¹¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 958, με περαιτέρω παραπομπές.

¹² Γ. Γεωργιάδης, σε ΣΕΑΚ, 914 αρ. 8

¹³ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 959,

¹⁴ ΑΠ 789/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Παράνομη είναι η συμπεριφορά που αντίκειται σε απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου, ο οποίος απονέμει δικαίωμα ή προστατεύει συγκεκριμένο συμφέρον του ζημιωθέντος, μπορεί δε η συμπεριφορά αυτή να συνίσταται σε θετική ενέργεια ή σε παράλειψη ορισμένης ενέργειας. Είναι αδιάφορο σε ποιο τμήμα του δικαίου βρίσκεται η διάταξη που απαγορεύει την ένδικη συμπεριφορά.»

¹⁵ Πάνος Κ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023, σελ 1607, Γ. Γεωργιάδης, σε ΣΕΑΚ, αρ. 914, σελ. 2175.

2.3 Περιορισμός και διεύρυνση του παρανόμου

Στο πλαίσιο αυτό της κατά τα λοιπά κρατούσας αντικειμενικής θεωρίας, προτείνονται δύο περαιτέρω ερμηνευτικές προσεγγίσεις, αντίθετες μεταξύ τους. Κατά τη μεν πρώτη, η οποία οδηγεί στον περιορισμό της έννοιας του παρανόμου, δεν συνιστά κάθε παράβαση κανόνα δικαίου παράνομη πράξη, η οποία με την σειρά της οδηγεί στην γέννηση υποχρέωσης αποζημίωσης. Παράνομη πράξη είναι μόνο εκείνη, η οποία προσβάλλει έννομα αγαθά¹⁶, που βρίσκονται εντός του προστατευτικού σκοπού ενός κανόνα δικαίου, ο οποίος τυγχάνει εφαρμογής στο πρόσωπο του ζημιωθέντος Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή, άπαξ και το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό βρίσκεται εκτός προστατευτικού σκοπού, δεν μπορεί ο ζημιωθείς να την επικαλεστεί με σκοπό την γέννηση αξίωσης αποζημίωσης. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να παραβιάζεται μία διάταξη, η οποία απονέμει κάποιο δικαίωμα ή/και προστατεύει κάποιο έννομο συμφέρον.

Η αποδοχή μίας τέτοιας άποψης, ειδικά εντός του συστήματος αδικοπρακτικής ευθύνης του ΑΚ, που στηρίζεται στην ύπαρξη γενικής ρήτηρας, θα οδηγούσε σε σχετική ανασφάλεια δικαίου. Η ανασφάλεια αυτή θα προέκυπτε καθώς, ελλείψει ειδικού κανόνα δικαίου, σε περίπτωση ζημίας, η οποία προκαλείται από συμπεριφορά άλλου προσώπου, θα οδηγούμασταν στο να επωμιστεί το βάρος αποκατάστασής της ο ίδιος ο ζημιωθείς (*casum semini dominus*¹⁷). Και, βέβαια, είναι εύλογο, ότι δεν μπορούν όλες οι περιπτώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας να ρυθμίζονται με ειδικά νομοθετήματα. Αυτό γίνεται ακόμα πιο έντονο, αν λάβει κανείς υπόψη τα δεδομένα της πολύπλοκης πλέον συναλλακτικής πραγματικότητας.

Υπό το πρίσμα αυτό, γεννήθηκε η ανάγκη για μια διασταλτική αντίληψη της έννοιας του παρανόμου, σύμφωνα με την οποία η παρανομία συντρέχει «όχι μόνο όταν παραβιάζεται ειδική διάταξη νόμου, αλλά και όταν δεν τηρείται η επιμέλεια, που μπορεί και πρέπει να δείχνει ένας μέσος άνθρωπος για την ασφάλεια και την προστασία των προσώπων και των αγαθών, με τα οποία η συμπεριφορά του έρχεται ή μπορεί να έρθει σε επαφή, έστω και αν δεν υπάρχει παράβαση ειδικά προβλεπόμενου απαγορευτικού ή επιτακτικού κανόνα δικαίου»¹⁸. Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, η έννοια του παρανόμου περιλαμβάνει και την παράβαση άγραφων κανόνων δικαίου, οι οποίοι επιβάλλονται από την έννομη τάξη με σκοπό την αρμονική κοινωνική και επαγγελματική συμβίωση. Αφορούν, μάλιστα, όλους όσους συμμετέχουν στις συναλλαγές και το σύνολο των σχετικών συμπεριφορών¹⁹.

Η διεύρυνση της έννοιας του παρανόμου δεν θα μπορούσε να γίνει με θεωρητική μόνο βάση. Έτσι, το νομοθετικό έρεισμά της, εντοπίζεται στις γενικές ρήτρες της καλής πίστης (288, 281ΑΚ) και των χρηστών ηθών (178ΑΚ, 179ΑΚ), που απαγορεύουν την καταχρηστική άσκηση

¹⁶ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 961

¹⁷ Πρόκειται για αρχή, που προέρχεται από το Ρωμαϊκό δίκαιο και βάσει της οποίας «καθένας πρέπει να επομίζεται τις συνέπειες της οικονομικής ζημίας που υπέστη», Πάνος Κ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023, σελ. 1573.

¹⁸ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 964. Κατά άλλη διατύπωση (Γ. Γεωργιάδης, σε ΣΕΑΚ, αρ. 914, 20) «δεν είναι αναγκαίο η ανθρώπινη συμπεριφορά να συνιστά παράβαση συγκεκριμένου απαγορευτικού ή επιτακτικού κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί ότι αποδοκιμάζεται από το θετικό δίκαιο και τους σκοπούς του γενικά. Έτσι για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης».

¹⁹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2018, σελ. 967.

δικαιώματος²⁰. Περαιτέρω, η διεύρυνση επιβάλλεται από το ίδιο το άρθρο 914ΑΚ²¹, αλλά και το γενικότερο πνεύμα της νομοθεσίας, το οποίο γίνεται κατανοητό μέσα από ρυθμίσεις, οι οποίες ρητά ή σιωπηρά θεσπίζουν επιταγές ή απαγορεύσεις στο πλαίσιο προστασίας προσώπων και αγαθών. Εν προκειμένω δηλαδή η παράλειψη της συμπεριφοράς που υποδεικνύεται από την καλή πίστη και συνιστά τις αποκαλούμενες υποχρεώσεις πρόνοιας πληροί την προϋπόθεση του παρανόμου κατά την 914ΑΚ. Κατά αυτόν τον τρόπο, θεμελιώνονται στο Ελληνικό δίκαιο οι υποχρεώσεις επιμέλειας, που στη νομολογία εντοπίζονται και με μικρές γλωσσικές παραλλαγές όπως «γενικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας». Στη θεωρία της διευρυμένης έννοιας έχουν διατυπωθεί και επιφυλάξεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο αφορούν το πεδίο εφαρμογής της έννοιας και τον κίνδυνο αυθαίρετης διάχυσής της, που θα οδηγούσε σε μία γενική απαγόρευση χωρίς νομοθετικό αντίκρισμα.

Η προσέγγιση της διεύρυνσης έχει σταδιακά επικρατήσει στη θεωρία²² και τη νομολογία²³ χωρίς πάντως να τυγχάνει καθολικής αποδοχής. Αντιρρήσεις έχουν διατυπώσει οι Παπανικολάου, Καραμπατζός²⁴ και Χριστοδούλου. Κατά τον Παπανικολάου, το άρθρο 914ΑΚ συνιστά μία αόριστη νομική έννοια, όπου η προσπάθεια οριοθέτησης της αποτελεί διαδικασία, κατά την οποία η απονομή της δικαιοσύνης αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες έννοιες της ελευθερίας της δράσης και της προστασίας των αγαθών του προσώπου. Ενόψει αυτής της διαδικασίας, η επίκληση στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου και σε αφηρημένες έννοιες αξιολογείται, κατά τον Παπανικολάου, ως ανεπαρκής, αλλά και εσφαλμένη από την στιγμή που

---

²⁰ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2018, σελ. 968., Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ 729, Γ. Γεωργιάδης, σε ΣΕΑΚ, αρ. 914, 20, ΑΠ 450/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 3020/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

²¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2018, σελ. 962, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 660. Σύμφωνα με αυτή την άποψη και ο Γ. Λαδογιάννης ο οποίος υποστηρίζει ότι η επιλογή της αόριστης νομικής έννοιας του παρανόμου από τον νομοθέτη στην 914 υποδηλώνει την κατάφαση ύπαρξης υποχρεώσεων πρόνοιας από τον νομοθέτη. Η διεύρυνση δηλαδή βασίζεται στην ίδια την προϋπόθεση του παρανόμου η οποία λόγω και της «δυναμικής της» ως προϋπόθεση της ευθύνης κατά την 914 μπορεί να αποτελέσει την δογματική βάση για την διεύρυνση. Με άλλα λόγια το ίδιο το σύστημα της γενικής ρήτηρας είναι αυτό το οποίο μας οδηγεί στην διευρυμένη έννοια του παρανόμου. (Βλ. Γ. Λαδογιάννη, Η θεμελίωση του αδίκου, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016 σελ. 337-338).

²² Βλ. παραπάνω παρ. 20 αλλά και Μαμάς, Η εξειδίκευση της αόριστης νομικής έννοιας του παρανόμου ως προϋπόθεσης της ευθύνης του ιατρού από αδικοπραξία. Αξιολογικά κριτήρια για την εξειδίκευση. Τυπολογία υποχρεώσεων, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2021, σελ 390., Δεληγιάννης Ιωάννης, Η παρανομία ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, σε Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο-Α', Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1987, σελ 312. Λιάπης, Αποζημίωση επενδυτών & Δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 120. Λαδογιάννης Γεώργιος, Η θεμελίωση του αδίκου, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 337 επ.

²³ ΑΠ 823/2024: «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται οπωσδήποτε παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί και η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης», ΑΠ 24/2019, ΑΠ 669/2017, ΕφΑπ 54/2024, ΕφΑθ 17/2023.

²⁴ Καραμπατζός, Αποκατάσταση ζημίας τρίτου και ιδίως ευθύνη ειδημόνων έναντι τρίτων (*Expertenhaftung, liability of experts*): Μία διεκυστίδα μεταξύ ελευθερίας και δικαιοσύνης στην μεθόριο ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης», ΧρΙΔ 2018, 401-420. Ο οποίος σύμφωνα αρχικά με τις θέσεις του Παπανικολάου εκφράζει την ανησυχία του για μια ανεξέλεγκτη εφαρμογή των κανόνων πρόνοιας, ιδίως μέσω της νομολογίας προσεγγίζοντας την μη αποδεκτή από το δίκαιο μας αρχή «neminem laedere». Για τον ίδιο η διευρυμένη έννοια του παρανόμου μπορεί να ενταχθεί στο σύστημα του ΑΚ μόνο προστατεύοντας απόλυτα δικαιώματα. Δέχεται στη συνέχεια, την *de lege lata* διεύρυνση του παρανόμου προκειμένου να καλυφθούν και οι προκληθείσες από αμέλεια καθαρά περιοριστικές ζημιές τονίζοντας τις περιπτώσεις ευθύνης των ειδημόνων. Βέβαια αυτό δεν θα πρέπει να γίνεται άνευ περιορισμών αλλά εντός ενός αυστηρά οριοθετημένου πραγματικού ευθύνης το οποίο θα έχει ως βάση τον κλονισμό της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης από τον επαγγελματία.

γεννά την εντύπωση ύπαρξης ενός γενικότερου καθήκοντος προστασίας των άλλων και των αγαθών τους²⁵.

Για τον ίδιο μια τέτοια κοινωνικοηθική επιταγή μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις θα μπορούσε να οδηγήσει στην δημιουργία ενός νέου πραγματικού αδικοπρακτικής ευθύνης. Συγκεκριμένα, μόνο στο μέτρο που μπορεί να βρει νομοθετικό έρεισμα εντασσόμενη στο πεδίο των άρθρων ΑΚ 197, 281, 288 και μόνο εντός των ορίων του άρθρου 919ΑΚ. Το άρθρο 914ΑΚ δεν αναφέρεται, καθώς το παράνομο εκεί θεμελιώνεται μόνο σε περίπτωση παράβασης κάποιου απόλυτου δικαιώματος ή ειδικώς προστατευόμενου έννομου συμφέροντος. Επομένως, μια παράβαση κοινωνικοηθικής επιταγής μόνο στο άρθρο 919ΑΚ μπορεί να ενταχθεί. Απαιτείται, δηλαδή, δόλος και η ύπαρξη μιας ιδιαίτερης συναλλακτικής σχέσης. Επικεντρώνοντας στην σχέση των άρθρων 914ΑΚ και 919ΑΚ, ο Παπανικολάου τονίζει, ότι το παράνομο του άρθρου 914ΑΚ πληρούται μόνο στην περίπτωση προσβολής απόλυτου δικαιώματος ή ειδικώς προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος και όχι στις περιπτώσεις προσβολής της καθαρά περιουσιακής σφαίρας (εκτός αν η τελευταία προστατεύεται ειδικά στον νόμο), καθότι απουσιάζει η «εξουσία αποκλεισμού» και «η κοινωνικοτυπική προφάνεια»²⁶. Πρόκειται για άποψη, η οποία ερείδεται στο Γερμανικό δίκαιο και βασίζεται στην αντίληψη ότι μόνο έτσι είναι εφικτή η λογική οριοθέτηση της κοινωνικής και συναλλακτικής δράσης του εν δυνάμει προσβολέα.

Τα αντίστοιχα ισχύουν και στις περιπτώσεις, που η παράνομη συμπεριφορά συνίσταται σε παράλειψη. Η τελευταία θα πρέπει να προβλέπεται είτε από δικαιοπραξία, είτε από τον νόμο. Μάλιστα, ως νόμος νοείται και η καλή πίστη (197ΑΚ, 281ΑΚ, 288ΑΚ) υπό την προϋπόθεση, αφενός ότι δεν διαπλάθεται ενοχή με πρωτογενή υποχρέωση προς παροχή εκ του μηδενός, χωρίς να προϋπάρχει, δηλαδή, ειδικός συναλλακτικός δεσμός και, αφετέρου ότι προσβάλλεται απόλυτο δικαίωμα. Η άποψη αυτή²⁷ εδράζεται στο ότι η αρχή της καλής πίστης ενεργοποιείται μονάχα, εφόσον υφίσταται ήδη μια ενοχική σχέση ή, σε κάθε περίπτωση, κάποια συγκεκριμένη συναλλακτική σχέση, όπως αυτή των διαπραγματεύσεων, που αποτυπώνεται στα άρθρα 197-198 ΑΚ. Το νομοθετικό αποτύπωμα της άποψης αυτής εντοπίζεται στο άρθρο 288ΑΚ, το οποίο αναφέρεται σε υποχρέωση του οφειλέτη, άρα του έχοντος ήδη ενοχικό δεσμό.

Κατά τον Παπανικολάου λοιπόν γίνεται δεκτό ότι κοινωνικοηθικές επιταγές όπως η καλή πίστη μπορούν να θεμελιώσουν ένα νέο πραγματικό ευθύνης το οποίο θα πληροί την 914ΑΚ ωστόσο, αυτό μπορεί να γίνει μόνο εντός του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων όπως αυτό αναλύεται παραπάνω.

Ο Χριστοδούλου²⁸ δεν συμφωνεί με την θεμελίωση της διεύρυνσης στα άρθρα 288, 281 ΑΚ και την αρχή της καλής πίστης. Τα επιχειρήματά του βασίζονται σε μεθοδολογικές παραδοχές του δικαίου. Βασική του θέση είναι η διάκριση των κανόνων σε πρωτογενείς και δευτερογενείς με τους δεύτερους να μην έχουν την δυνατότητα να εφαρμόζονται ανεξάρτητα (όπως οι πρώτοι) αλλά μόνο κατόπιν παραπομπής κάποιου πρωτεύοντος κανόνα σε αυτούς²⁹. Προκειμένου να

²⁵ Παπανικολάου, σε ΧρΙΔ 2017 σελ. 722.

²⁶ Παπανικολάου, σε ΧρΙΔ 2017 σελ. 722.

²⁷ Καραύση, Συρροή δικαιοπρακτικής και αδικοπρακτικής ευθύνης-ένα ψευδοπρόβλημα; σε ΕλλΔνη 2005.

²⁸ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4256επ.

²⁹ Βλ και Απ. Γεωργιάδη, ΓενΑρχ, Κεφ 2 παρ 16.

εντάξει την αρχή της καλής πίστης στις δευτερογενείς πηγές δικαίου εκκινεί από την μείζονα σκέψη ότι η 361ΑΚ³⁰ δεν εντάσσεται στους πρωτεύοντες κανόνες, άρα ούτε η 281 και 288 ΑΚ ως κανόνες οι οποίοι οριοθετούν το περιεχόμενο των εννοιών του δικαιώματος και της ενοχής, μπορούν να αποτελέσουν πρωτεύοντες κανόνες. Ως κανόνας λοιπόν ο οποίος εντάσσεται στις δευτερογενείς πηγές δικαίου δεν μπορεί να θεμελιώσει κανόνα η παράβαση του οποίου θα οδηγήσει στην πλήρωση της προϋπόθεσης του παρανόμου³¹. Προκειμένου να ισχυροποιήσει την θέση του επικαλείται μεταξύ άλλων μια σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία για το εν λόγω ζήτημα. Κατά τον ίδιο λοιπόν σε περίπτωση που η καλή πίστη μπορούσε να αποτελέσει πηγή διαμόρφωσης ενός πραγματικού η παραβίαση του οποίου θα πληρούσε την προϋπόθεση του παρανόμου θα υπήρχε κίνδυνος παράβασης της αρχής της διάκρισης των εξουσιών σύμφωνα με το άρθρο 26Σ αλλά και της «δημοκρατικής κοινοβουλευτικής αρχής» των 43 παρ. 2 και 44 παρ. 2. Αυτό θα συνέβαινε σύμφωνα με τον Χριστοδούλου καθώς η δικαστική εξουσία θα ήταν τελικά εκείνη η οποία θα διαμόρφωνε και θα μετέτρεπε τις κοινωνικοηθικές αντιλήψεις σε επιταγές της έννομης τάξης, μια εξουσία η οποία επιφυλάσσεται για τον νομοθέτη³². Επιπλέον με τον τρόπο αυτό (θεώρηση της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών ως πρωτεύοντες κανόνες δικαίου), θα δινόταν μια έμμεση νομοθετική εξουσιοδότηση σε αόριστο αριθμό ιδιωτών. Υποστηρίζει ακόμα ότι μια τέτοια παραδοχή μπορεί να γεννήσει ζητήματα ενόψει της αρχής του κράτους δικαίου και της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας. Ειδικότερα η διεύρυνση αυτή προσκρούει στην ανάγκη αιτιολογίας των αποφάσεων αφού λόγω της γενικότητας των συγκεκριμένων κανόνων ο ενάγων δεν θα μπορούσε σαφήνεια και ακρίβεια να προσδιορίσει τα πραγματικά περιστατικά τα οποία οδηγούν στην πλήρωση της προϋπόθεσης του παρανόμου.

Τέλος θεωρεί ότι η διεύρυνση του παρανόμου με τα συναλλακτικά ήθη προσβάλλει όχι μόνον την κοινοβουλευτική αρχή όπως προαναφέρθηκε, αλλά και την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων ως έκφανση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (5Σ) αφού το άτομο δεν μπορεί να καθορίσει αυτόνομα το πότε θα δεσμεύεται αλλά αυτό θα προσδιορίζεται από συναλλακτικές πρακτικές.

Εν κατακλείδι και ύστερα από άλλα δύο επιχειρήματα ερμηνευτικής φύσης³³ για το σύστημα τον σκοπό και την ιστορία των διατάξεων της 914 ΑΚ και 919 ΑΚ συμπεραίνει ότι πράγματι δεν θα μπορούσαμε να απαρνηθούμε πλήρως την διεύρυνση του παρανόμου³⁴. Επιχειρηματολογώντας επί της βάσης του άρθρου 42 ΠΚ για την απόπειρα θεωρεί πως η διεύρυνση του παρανόμου εντός του πεδίου της αστικής ευθύνης μπορεί να παραμείνει συνεπής προς το δόγμα αυτής μόνο στην περίπτωση ζημίας η οποία προέρχεται από την διακινδύνευση απόλυτων αγαθών ή έννομων συμφερόντων τα οποία προστατεύονται από πρωτεύοντες κανόνες δικαίου³⁵. Την αντιλαμβάνεται τελικά (την διεύρυνση) όχι ως αυτόνομο προστατευτικό κανόνα, αλλά ως μεθοδολογικό εργαλείο

³⁰ Διάταξη που καθιερώνει την αρχή *pacta sunt servanda*.

³¹ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4267-4268.

³² Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4273.

³³ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4275-4280.

³⁴ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4281.

³⁵ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4281.

για την αναζήτηση της τελολογίας των πρωτεύοντων κανόνων, στη βάση αντιλήψεων και αξιολογήσεων του μέσου κοινωνικού ανθρώπου. Επειδή λοιπόν η θεωρία της διεύρυνσης δεν μπορεί να θεμελιώσει αυτόνομα την έννοια του παρανόμου για τον ίδιο μπορεί αυτή να συμβάλει ερμηνευτικά στη διαμόρφωση ενός πραγματικού διακινδύνευσης των ήδη προστατευόμενων με άλλους (πρωτεύοντες) κανόνες δικαιωμάτων και αγαθών. Για να εφαρμοστεί η διεύρυνση θα πρέπει ήδη το δικαίωμα να προστατεύεται από κάποιον πρωτεύοντα κανόνα³⁶.

Σε σχέση με την δυνατότητα θεμελίωσης της διεύρυνσης στην καλή πίστη τοποθετείται και ο Λαδογιάννης διαφοροποιούμενος εν τέλει από τον Χριστοδούλου. Αρχικά αναγνωρίζει την θέση της καλής πίστης στο σύστημά μας ως δευτερεύουσας πηγής δικαίου που ενεργοποιείται μόνο στα πλαίσια μιας ήδη υπάρχουσας έννομης σχέσης όπως προκύπτει από την 288 και 281 ΑΚ³⁷. Από την στιγμή λοιπόν που η καλή πίστη δεν έχει την δογματική βάση να δημιουργήσει από το μηδέν μια έννομη σχέση θεωρεί ότι το γεγονός αυτό μπορεί βάσιμα να αμφισβητήσει την άποψη που υποστηρίζει την διεύρυνση το παρανόμου με βάση την καλή πίστη³⁸. Συνεχίζοντας την παραπάνω σκέψη του διερωτάται ποια μπορεί να είναι η έννομη σχέση επι της οποίας θα ενεργοποιηθεί η αρχή της καλής πίστης και θα θεμελιώσει τις υποχρεώσεις επιμέλειας, παράβαση των οποίων θα πληροί την προϋπόθεση του παρανόμου. Μάλιστα, στον προβληματισμό του αυτό απάντηση δίνει ο ίδιος.

Ειδικότερα, θεωρεί ότι παρά τις ως άνω παραδοχές η δυνατότητα της καλής πίστης να δημιουργήσει πρωτογενώς μια νομικά κρίσιμη σχέση δεν μπορεί να αποκλεισθεί τελείως. Στο πόρισμα αυτό έχει καταλήξει περνώντας μέσα από τις θεωρητικές βάσεις θετικοποίησης του δικαίου αναγνωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο ότι κάθε νομικό σύστημα θα πρέπει να διατρέχεται από μια αρχή η οποία θα επιτελεί έναν προσαρμοστικό και διορθωτικό ρόλο σε σχέση με τους κανόνες δικαίου. Κατά την άποψη του προσφορότερο εργαλείο για αυτόν τον ρόλο αποτελεί η αρχή της καλής πίστης³⁹. Κατά τον Λαδογιάννη η εν λόγω αρχή έχει την δυνατότητα να αποτελέσει τον άξονα του νομικού συστήματος ήδη από το πρώτο θεωρητικό στάδιο αυτού μέχρι και την εφαρμογή ενός κανόνα προσαρμοσμένου κατόπιν συγκεκριμενοποίησης αυτού στα δεδομένα της εκάστοτε πραγματικής κατάστασης⁴⁰. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η αρχή της καλής πίστης έχει «το δογματικό εύρος και το αξιολογικό βάρος που της επιτρέπουν ακόμη και να καταστήσει αυτή το πρώτον δικανικά κρίσιμη ορισμένη έννομη σχέση»⁴¹.

Σε σχέση με το ζήτημα περιορισμού της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και περαιτέρω της επιχειρηματικής ελευθερίας το οποίο τίθεται ενόψει του κινδύνου της υπέρμετρης διεύρυνσης του παρανόμου ο Σταθόπουλος διατυπώνει τις εξής σκέψεις: Αρχικά, εκκινεί από την θέση ότι βασική λειτουργία του δικαίου είναι η προστασία του πολίτη και του εκάστοτε συναλλασσόμενου από την ανεξέλεγκτη δράση άλλων, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε προσβολή των αγαθών του.

³⁶ Χριστοδούλου, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, ΤιμΤομ Μπέη, 2003, σ. 4296-4297.

³⁷ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 338.

³⁸ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 338.

³⁹ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 339.

⁴⁰ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 339.

⁴¹ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σελ. 339. Σύμφωνα με την θέση αυτή και ο Σταθόπουλος. Βλ. Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 968. Βλ. επίσης Λιάπης, Αποζημίωση επενδυτών & Δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 120.

Σκοπός της έννομης τάξης, λοιπόν, είναι ο εντοπισμός και η επιβολή του μέτρου εκείνου, που επιτρέπει οι ελευθερίες (όπως λ.χ. η προστασία των προσωπικών αγαθών και η επιχειρηματική ελευθερία) να συνυπάρχουν αρμονικά χωρίς να θυσιάζεται η μία για την άλλη⁴². Περαιτέρω, από την στιγμή που η έννοια του παρανόμου διευρύνεται ώστε να περιλαμβάνει και τις υποχρεώσεις πρόνοιας ως συμπεριφορές επιβαλλόμενες από την καλή πίστη, είναι εύλογο ότι οι υποχρεώσεις αυτές δεν μπορούν να περιορίζουν υπέρμετρα μια από τις παραπάνω προστατευόμενες ελευθερίες. Η διαδικασία προσδιορισμού των υποχρεώσεων επιμέλειας περιλαμβάνει μία στάθμιση των αντίθετων συμφερόντων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, η οποία επιβάλλεται από την ίδια την αρχή της καλής πίστης⁴³. Αρνείται με τον τρόπο αυτό, τον κίνδυνο της υπέρμετρης διεύρυνσης της έννοιας του παρανόμου.

Εν συνεχεία, στην άποψη πως η διεύρυνση του παρανόμου οδηγεί τελικά στον κανόνα «μη ζημιούν έτερον», ως αντεπιχείρημα προτάσσεται, ότι για την κατάφαση της ευθύνης θα πρέπει να πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 914ΑΚ, που δεν είναι μια διάταξη που συνίσταται μόνο στην έννοια του παρανόμου⁴⁴. Επομένως δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μόνο από την διεύρυνση του παρανόμου το άρθρο 914ΑΚ και η αδικοπρακτική ευθύνη προσεγγίζουν τον κανόνα *neminem laedere*. Άλλωστε σε κάθε περίπτωση προκειμένου να θεμελιωθεί η προϋπόθεση του παρανόμου -ιδίως υπό την διευρυμένη της έννοια- η αξιολόγηση δεν θα γίνεται σε ένα αφηρημένο και θεωρητικό επίπεδο αλλά με βάση τις εκάστοτε συνθήκες και ύστερα από συγκεκριμενοποίηση των εφαρμοστέων γενικών ρητρών και κυρίως της καλής πίστης⁴⁵.

Συνοπτικά, λοιπόν, η διεύρυνση του παρανόμου δεν μπορεί να είναι απεριόριστη, ούτε υπέρμετρη και αυτό, διότι σε μια τέτοια περίπτωση θα αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα κατά την άσκηση της επιχειρηματικής ελευθερίας και εν γένει της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και δραστηριότητας των συναλλασσόμενων. Με άλλα λόγια, αν και μέσω των υποχρεώσεων πρόνοιας διευρύνεται η έννοια του παρανόμου προς επίτευξη μιας αρμονικότερης κοινωνικής συμβίωσης, εντούτοις, μια υπερθετική διεύρυνση της έννοιας του παρανόμου κατά το άρθρο 914ΑΚ δεν θα συμβάδιζε ούτε με την κοινωνική πραγματικότητα, ούτε με το πνεύμα του νόμου.

Στο παραπάνω ζήτημα οριοθέτησης των υποχρεώσεων πρόνοιας, σημαντική προσθήκη για την καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου της σχετικής υποχρέωσης αποτελεί η γνώμη του Φ. Δωρή⁴⁶, ο οποίος υποστηρίζει ότι δεν είναι αποδεκτή η αναγνώριση μιας πρωτογενούς και άνευ ετέρου υποχρέωσης πρόνοιας και ασφαλείας των αγαθών άλλων. Η υποχρέωση λήψης μέτρων πρόνοιας θα βασιστεί στις εκάστοτε κρίσιμες πραγματικές συνθήκες, τις οποίες θα κληθεί να αξιολογήσει ο εφαρμοστής του δικαίου.

Φαίνεται, λοιπόν, από τις παραπάνω τοποθετήσεις ότι η υποχρέωση πρόνοιας δεν παραμένει μια γενική και αφηρημένη έννοια, η οποία βαρύνει κάθε κοινών. Ο εκάστοτε εφαρμοστής του νόμου διερευνά τις συνθήκες της κάθε περίπτωσης και αξιολογεί, αν, μέσω της συγκεκριμενοποίησης

⁴² Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 971.

⁴³ Σημαντικό ρόλο σε μια τέτοια διαδικασία είναι δυνατόν να επιτελέσει και η αρχή της αναλογικότητας. Βλ. παρ. 132

⁴⁴ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 971.

⁴⁵ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 971.

⁴⁶ Δωρή Φίλιππος, Σκέψεις για την προϋπόθεση της «παρανομίας» στην αδικοπρακτική ευθύνη, για τη σχέση της προς την «υπαιτιότητα» και για τη λεγόμενη «διπλή λειτουργία της αμέλειας» κατά την 330 εδ. β' ΑΚ, Τιμητικός Τόμος Μιχ. Σταθόπουλου, Ι, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010, σελ. 493 επ., σελ. 514.

των γενικών ρητρών (ιδίως της καλής πίστης) και της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος, προκύπτουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις πρόνοιας. Η οριοθέτηση της διεύρυνσης προκύπτει ακριβώς από το σημείο που αυτή θεμελιώνεται, την αρχή της καλής πίστης⁴⁷.

Το παραπάνω ζήτημα καθίσταται εντονότερο κυρίως λόγω της νομολογίας. Πράγματι, αναζητώντας την θέση της νομολογίας σχετικά με την διεύρυνση του παρανόμου, τις υποχρεώσεις πρόνοιας και τη θεμελίωση τους θα εντοπίσει κανείς μια άτακτη και από νομοθετικής θεμελίωσης ελλιπή προσπάθεια θετικοποίησής τους. Η νομολογία φαίνεται, λοιπόν, να επικαλείται για την θεμελίωση της υποχρέωσης λήψης μέτρων πρόνοιας είτε την αρχή «μη υπαιτίως ζημιούν άλλον»⁴⁸, είτε «στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή τις επιταγές της έννομης τάξης» και «την θεμελιώδη δικαική αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς»⁴⁹. Το θολό τοπίο που επικρατεί στη νομολογία αναδεικνύεται κυρίως στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες αυτή προβαίνει σε μία σωρευτική επίκληση όλων των ανωτέρω νομοθετικών βάσεων ταυτόχρονα⁵⁰.

---

⁴⁷ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμό της ΑΠ 1768/2009), όπου χαρακτηριστικά αναφέρει σχετικά με το σχολιαζόμενο στο άρθρο παράδειγμα ότι η υπέρβαση του ορίου επιμέλειας (δηλ. η διεύρυνση του παρανόμου) οδηγεί σε υπέρμετρο περιορισμό της ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας της τράπεζας ο οποίος δεν μπορεί να γίνει ανεκτός από την καλή πίστη.

⁴⁸ ΑΠ 16/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Είναι δυνατό μια ζημιογόνος ενέργεια, πράξη ή παράλειψη, με την οποία παραβιάζεται η σύμβαση, να θεμελιώνει συγχρόνως και ευθύνη από αδικοπραξία. Τούτο συμβαίνει, όταν η ενέργεια αυτή, καθ' εαυτή και χωρίς την προϋπάρχουσα συμβατική σχέση, θα ήταν παράνομη, ως αντίθετη στο γενικό καθήκον, που επιβάλλει η διάταξη του άρθρου 914ΑΚ, να μην προκαλεί κανέναν υπαίτια ζημία σε άλλον.», ΑΠ 1849/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΚρητ 2/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΠεπ 221/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁹ ΑΠ 823/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται οπωσδήποτε παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί και η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοκτικής αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας υποχρέωσης για τη λήψη ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων.», ΑΠ 54/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 669/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 535/2012 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΠεπ 240/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΛαρ 54/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 1083/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 889/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 17/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁰ ΑΠ 16/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της, κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοκτικής αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας, υποχρέωσης λήψης ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων. Η παράλειψη ως όρος της αδικοπραξίας συντρέχει, όταν υπάρχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση προφύλαξης του προσβληθέντος δικαιώματος ή συμφέροντος, και αποτροπής του ζημιογόνου αποτελέσματος. Τέτοια νομική υποχρέωση μπορεί να προκύψει είτε από δικαιοπραξία, είτε από ειδική διάταξη νόμου, είτε από την αρχή της καλής πίστης, όπως αυτή διαμορφώνεται κατά την κρατούσα κοινωνική αντίληψη, που απορρέει από τα άρθρα 281 και 288 ΑΚ (ΑΠ 118/2006, ΑΠ 831/2005, ΑΠ 174/2005). Είναι δυνατό μια ζημιογόνος ενέργεια, πράξη ή παράλειψη, με την οποία παραβιάζεται η σύμβαση, να θεμελιώνει συγχρόνως και ευθύνη από αδικοπραξία. Τούτο συμβαίνει, όταν η ενέργεια αυτή, καθ' εαυτή και χωρίς την προϋπάρχουσα συμβατική σχέση, θα ήταν παράνομη, ως αντίθετη στο γενικό καθήκον, που επιβάλλει η διάταξη του άρθρου 914 ΑΚ, να μην προκαλεί κανέναν υπαίτια ζημία σε άλλον (ΑΠ 1028/2015, ΑΠ 1738/2013).» ΑΠ 1849/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ «Παράνομη είναι η συμπεριφορά που αντίκειται σε απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου, ο οποίος απονέμει δικαίωμα ή προστατεύει συγκεκριμένο συμφέρον του ζημιωθέντος, μπορεί δε η συμπεριφορά αυτή να συνίσταται σε θετική ενέργεια ή σε παράλειψη ορισμένης ενέργειας. Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης. Εξάλλου το παράνομο της αδικοπρακτικής ευθύνης συντρέχει και όταν παραβιάζεται η γενική υποχρέωση ασφάλειας και προστασίας των προσώπων και αγαθών με τα οποία η συμπεριφορά ενός κοινωνού του δικαίου έρχεται ή μπορεί να έλθει σε επαφή ή άλλως το επιβαλλόμενο γενικό καθήκον του μη υπαιτίως ζημιούν άλλον. Την υποχρέωση να τηρείται η εν λόγω συμπεριφορά επιβάλλουν οι γενικές ρήτρες, που καθιερώνουν τις αρχές της καλής πίστης και των χρηστών ηθών και που απαγορεύουν την καταχρηστική άσκηση των

Από την πρώτη εικόνα που διαμορφώνεται για την στάση της νομολογίας προκύπτουν δύο ζητήματα: Το πρώτο ζήτημα που δημιουργείται είναι ότι την υποχρέωση αυτή θεμελιώνει ως επί το πλείστον στην ίδια την 914 ΑΚ αξιοποιώντας την ως διάταξη ουσιαστικού δικαίου. Το δεύτερο είναι ότι αποδέχεται την ύπαρξη ενός γενικού καθήκοντος να μην ζημιώνει κανείς υπαίτιως άλλους αλλά και μια αόριστη εκτός θετικοποιημένου δικαίου υποχρέωση να συμπεριφέρεται κατά τρόπο που δεν θίγει δικαιώματα τρίτων.

Στον παραπάνω προβληματισμό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και μία ακόμη παράμετρος. Συγκεκριμένα πολλές από τις αποφάσεις αυτές θεμελιώνουν τελικά την διευρυμένη έννοια του παρανόμου και τις υποχρεώσεις επιμέλειας σε περισσότερες της μίας βάσης αξιοποιώντας παράλληλα και την καλή πίστη⁵¹ αλλά και τυχόν υπάρχουσες ειδικές διατάξεις οι οποίες προβλέπουν ήδη μια τέτοια υποχρέωση⁵². Το γεγονός αυτό υποδηλώνει μια αβεβαιότητα γύρω

δικαιωμάτων ή της γενικής ελευθερίας δράσης (ιδίως 281 και 288 ΑΚ). Την επιβάλλει ακόμα το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 914 ΑΚ, αλλά και το γενικότερο πνεύμα της νομοθεσίας που καθιερώνει για κάθε άτομο γενικές υποχρεώσεις συμπεριφοράς. Το κυριότερο δε κριτήριο, με βάση το οποίο θα κρίνεται εάν υπάρχει ή όχι τέτοια υποχρέωση (που η παράβαση της θα σήμαινε παρανομία).»

⁵¹ ΑΠ 54/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξεως. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της, κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοσύνης αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας, υποχρέωσης λήψης ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή προκλήσεως ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων, όπως, ιδίως, επιβάλλεται, σύμφωνα με την καλή πίστη και την κρατούσα κοινωνική αντίληψη, όταν ο υπαίτιος δημιούργησε ορισμένη επικίνδυνη κατάσταση, οπότε έχει υποχρέωση να λάβει κάθε ενδεικνυόμενο από τις περιστάσεις μέτρο, για την αποφυγή προκλήσεως ζημίας σε τρίτους από την κατάσταση αυτή.» , ΕφΑθ 1083/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 889/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵² ΑΠ 823/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται οπωσδήποτε παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί και η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοσύνης αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας υποχρέωσης για τη λήψη ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων .... Ειδικότερα, κατά το άρθρο 24 του α.ν. 1565/1939 "περί Κώδικος ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος", που διατηρήθηκε σε ισχύ με το άρθρο 47 του ΕισΝΑΚ, και ίσχυε κατά τον παρακάτω αναφερόμενο κρίσιμο χρόνο πριν την κατάργησή του με το άρθρο 341 του Ν.4512/2018, "Ο ιατρός οφείλει να παρέχει μετά ζήλου, ευσυνειδησίας και αφοσιώσεως την ιατρικήν αυτού συνδρομήν, συμφώνως προς τας θεμελιώδεις αρχάς της ιατρικής επιστήμης και της κτηθείσης πείρας, τηρώντας τας ισχύουσας διατάξεις περί διαφυλάξεως της υγείας των ασθενών και προστασίας των υγιών". Από τη διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με εκείνες που προαναφέρθηκαν, προκύπτει ότι η αδικοπρακτική ευθύνη ιατρού προς αποζημίωση ή και προς ικανοποίηση της ηθικής βλάβης θεμελιώνεται και εάν ο ιατρός ενεργήσει από αμέλεια, η οποία υπάρχει στις περιπτώσεις εκείνες, που το ανεπιθύμητο αποτέλεσμα οφείλεται σε παράβαση των θεμελιωδών αναγνωρισμένων κανόνων της ιατρικής επιστήμης και η ενέργειά του δεν ήταν σύμφωνη με το αντικειμενικούς επιβαλλόμενο καθήκον επιμέλειας. Δηλαδή, θα πρέπει να μην καταβλήθηκε από τον ιατρό η επιβαλλόμενη κατά αντικειμενική κρίση προσοχή και επιμέλεια, την οποία ο μέσος εκπρόσωπος του κύκλου του (ΑΠ 1344/2021, ΑΠ 693/2020, ΑΠ 687/2013, ΑΠ 1009/2013, ΑΠ 181/2011), θα μπορούσε και οφείλε να καταβάλει κάτω από τις ίδιες πραγματικές περιστάσεις και συγχρόνως να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ιατρικής πράξης ή παράλειψης και του αξιόποινου μη επιδιωκόμενου αποτελέσματος (ΑΠ 368/2021, ΑΠ 418/2018, ΑΠ 1683/2014).», ΑΠ 470/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΕφΑθ 54/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξης. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της, κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοσύνης αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας, υποχρέωσης λήψης ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων. Η παράλειψη, εξάλλου, ως όρος της αδικοπραξίας, είναι παράνομη, όταν ο υπαίτιος πάραλείπει να προβεί σε θετική ενέργεια, στην

από την θεμελίωση της διευρυμένης έννοιας του παρανόμου και των υποχρεώσεων πρόνοιας, η οποία προκειμένου να καλυφθεί επικαλείται περισσότερες πιθανές νομοθετικές βάσεις. Εξ αυτού του λόγου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η νομολογία εκλαμβάνει την 914 ΑΚ ως κανόνα ουσιαστικού δικαίου⁵³.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τέτοια διεύρυνση, η οποία τείνει στον κανόνα *neminem laedere*, δεν βρίσκει νομοθετικό έρεισμα παρά τα όσα αναφέρονται στην νομολογία. Η ισχύς μιας τέτοιας αρχής η οποία θα παρέβλεπε το παράνομο ως όρο ευθύνης, δεν θα ήταν συμβατή με το Ελληνικό σύστημα αδικοπραξιών. Σύμφωνα, λοιπόν, τα παραπάνω δεν θα πρέπει να γίνεται δεκτή μια γενική και αυθαίρετη υποχρέωση επιμέλειας, αλλά αυτή θα πρέπει κάθε φορά να συγκεκριμενοποιείται⁵⁴. Η συγκεκριμενοποίηση αυτή θα πρέπει να αφορά και το στάδιο γέννησης των υποχρεώσεων, αλλά και το στάδιο προσδιορισμού αυτών. Έτσι, σε πολλές από αυτές τις αποφάσεις η επίκληση υποχρεώσεων γίνεται ως παράλληλη θεμελίωση παρανόμου, που έχει ήδη διαπιστωθεί, ίσως για την ασφαλέστερη θεμελίωση του σκεπτικού και, εν τέλει, κάπως εκ περισσού.

Ως εκ τούτου, τα στάδια της αξιολόγησης των εκάστοτε συγκυριών σε σχέση με την διεύρυνση του παρανόμου και τις υποχρεώσεις πρόνοιας είναι δύο. Το πρώτο, το οποίο θα μας οδηγήσει στην κατάφαση ή μη των υποχρεώσεων πρόνοιας και το δεύτερο, που αφορά την εξειδίκευση του μέτρου αυτού. Ανοιχτό, λοιπόν, παραμένει το πόση και ποια επιμέλεια πρέπει να τηρείται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, βασικό εργαλείο θα αποτελέσει η αρχή της καλής πίστης.

οποία υποχρεούται από το νόμο, τη δικαιοπραξία, την καλή πίστη και τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις ή από προηγούμενη συμπεριφορά του ή από το γενικό πνεύμα του δικαίου, κατά τις διατάξεις των άρθρων 200, 281, 288 και 919 ΑΚ (ΑΠ 1901/2008 ό.π.)... Οι ως άνω προϋποθέσεις, στις οποίες θεμελιώνεται αστική ευθύνη προς αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας, δεν διαφέρουν από εκείνες, η συνδρομή των οποίων συνεπάγεται την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 8 Ν. 2251/1994, η οποία, μεταξύ άλλων, ρυθμίζει και τις περιπτώσεις ευθύνης λόγω παροχής τραπεζικών επενδυτικών υπηρεσιών, εφόσον ο αντισυμβαλλόμενος της τράπεζας χαρακτηρίζεται ως καταναλωτής, σύμφωνα με τη ρύθμιση του άρθρου 1 παρ. 4 Ν. 2251/1994, όπως δεν αμφισβητείται ότι συμβαίνει με το πρόσωπο που μετέχει στη συγκεκριμένη σχέση ως αποδέκτης των υπηρεσιών, χωρίς να διαθέτει οποιαδήποτε είδους εξειδίκευση, επιχειρώντας να καλύψει κυρίως ανάγκες ασφαλούς τοποθέτησης του κεφαλαίου του.» , ΑΠ 472/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 370/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵³ Βλ και ΕφΠειρ 240/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Με αυτή την έννοια, η ΑΚ 914 δεν είναι «ουσιαστικός», αλλά «λευκός» κανόνας δικαίου, καθώς δεν ορίζει τι επιτρέπεται ή απαγορεύεται, αλλά παραπέμπει για το χαρακτηρισμό κάποιας πράξης ως παράνομης ή σύννομης στο σύνολο της νομοθεσίας (αστικής, ποινικής, διοικητικής κ.λπ.), ώστε, εφόσον ορισμένη πράξη χαρακτηριστεί βάσει της Νομοθεσίας αυτής παράνομη, η ΑΚ 914 επιβάλλει, ως κύρωση την υποχρέωση για αποζημίωση, εάν συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις της (ΕφΘεσ 147/2005, Επισκ ΕμπΔ 2005/168, ΕφΠειρ 25/2003, ΔΕΕ 2003/634, ΕφΑθ 4351/2002, ΕλλΔ/νη 2003/200, ΕφΑθ 4944/1993, ΕλλΔ/νη 1996/1613, Α. Γεωργιάδης, *Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος* (2η έκδοση – 2015), § 60 αριθ. 10, Γ. Γεωργιάδης, σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, 914 αριθ. 8).»

⁵⁴ *Μαμάς*, Η εξειδίκευση της αόριστης νομικής έννοιας του παρανόμου ως προϋπόθεσης της ευθύνης του ιατρού από αδικοπραξία. Αξιολογικά κριτήρια για την εξειδίκευση. Τυπολογία υποχρεώσεων, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2021, σελ 364επ., Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε *Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία*, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ 147επ., *Γεωργιάδης Σ. Απόστολος*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, 5, 28., *Σταθόπουλος Μιχαήλ*, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμό της ΑΠ 1768/2009), *Εφαρμογές Αστικού δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας*, Τεύχος 8-9/2014, 643 επόμεν., *Λιάπης*, *Αποζημίωση επενδυτών & Δίκαιο της κεφαλαιαγοράς*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 120, *Καραγιάννης Κωνσταντίνος*, Η χορήγηση «μπλοκ» επιταγών από πιστωτικό ίδρυμα σε «αναξιόπιστο –αναξιόχρεο» πρόσωπο ως δημιουργία «πηγής κινδύνου» που θεμελιώνει αδικοπρακτική ευθύνη; (με αφορμή την ΑΠ 1768/2009, ΝοΒ 2011, 44), σε ΕφΑΔΠολΔ, 6/2024, σελ. 448.

3. Οι υποχρεώσεις πρόνοιας

3.1 Παράλειψη και παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ζήτημα της παράβασης υποχρεώσεων πρόνοιας εντοπίζεται στις περιπτώσεις παράνομης παράλειψης. Όπως ήδη έχει ειπωθεί, η παρανομία, άρα και η παράβαση υποχρεώσεων επιμέλειας, μπορεί να αφορά είτε πράξη είτε παράλειψη του δράστη. Μια θετική ενέργεια αξιολογείται ως παράνομη, επειδή το δίκαιο προβλέπει την υποχρέωση αποχής από αυτήν⁵⁵. Από την άλλη μεριά, η παράλειψη ισοδυναμεί με την αδράνεια. Το πρόσωπο, που παραλείπει, αποδέχεται την ροή των πραγμάτων. Προκειμένου να χαρακτηριστεί παράνομη αυτή η ανοχή – αδράνεια, θα πρέπει κάπου να προβλέπεται ρητά όχι απλώς η υποχρέωση να μην αδρανήσει κάποιο πρόσωπο, αλλά και η υποχρέωσή του να προβεί σε μια συγκεκριμένη ενέργεια, η οποία θα γίνεται προκειμένου να προστατεύσει τα δικαιώματα των τρίτων. Φωτίζεται από τα παραπάνω μια ιδιαιτερότητα αναφορικά με τον χαρακτηρισμό ως παράνομης αυτής της αδράνειας. Ο ειδικός αυτός κανόνας μπορεί να απορρέει είτε από δικαιοπραξία είτε από το νόμο είτε από την καλή πίστη⁵⁶.

Ο ρόλος των υποχρεώσεων πρόνοιας στο συγκεκριμένο ζήτημα έγκειται στο εξής σημείο. Όπως και παραπάνω αναφέρθηκε δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν διατάξεις, οι οποίες να ρυθμίζουν όλες τις παραμέτρους της κοινωνικής ζωής. Μια παράλειψη, για να κριθεί ως παράνομη και να γεννήσει στο πρόσωπο του δράστη υποχρέωση σε αποζημίωση (στο οποίο φυσικά πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις του νόμιμου λόγου ευθύνης), προϋποθέτει νομοθετική πρόβλεψη για ενέργεια. Ο ρόλος του νομοθετικού αυτού ερείσματος θα δοθεί τελικά στις υποχρεώσεις πρόνοιας, βάσει των οποίων λόγω του συνδυασμού ορισμένων πραγματικών καταστάσεων και προσώπων της εκάστοτε περίπτωσης μπορούν να θεμελιωθούν νομικές υποχρεώσεις προς τήρηση μέτρων επιμέλειας.

3.2 Παράνομη πράξη ή παράνομο αποτέλεσμα

Στις περιπτώσεις που εξετάζεται η τυχόν παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας, σημασία έχει, από την στιγμή που στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτών από τη φύση τους οι πράξεις θα είναι απομακρυσμένες χρονικά από τα αποτελέσματα, το αν η παρανομία κρίνεται από την πράξη ή από το αποτέλεσμα. Η ορθότερη άποψη αποδίδει το χαρακτήρα του παρανόμου στη συμπεριφορά του δράστη, που κάθε φορά αποδοκιμάζεται από το δίκαιο και αυτό γιατί οι επιταγές του νόμου υποχρεώνουν στην τήρηση κανόνων, η παράβαση των οποίων είναι αποδοκιμαστέα από το δίκαιο⁵⁷. Και ναι μεν, για να γεννηθεί η αξίωση αποζημίωσης, θα πρέπει να έχει επέλθει ζημία, πλην, όμως, αυτό δεν αναιρεί τη διαπίστωση ότι το δίκαιο αποδοκιμάζει συμπεριφορές. Η ζημία άλλωστε αποτελεί αυτοτελή προϋπόθεση της αστικής ευθύνης για αυτό άλλωστε και παράνομη συμπεριφορά χωρίς να έχει επέλθει ζημία, δεν ενδιαφέρει καταρχήν το αστικό δίκαιο.

⁵⁵ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ 976

⁵⁶ Γ. Γεωργιάδης, σε ΣΕΑΚ, 914 αρ 25επ., Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 738.

⁵⁷ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 979.

Ζήτημα χαρακτηρισμού μιας συμπεριφοράς με βάση το αποτέλεσμα αυτής, ανεξάρτητα δηλαδή από το αν παραβιάζει κάποιον κανόνα δικαίου, μπορεί να προκύψει στις περιπτώσεις εκείνες, που παρά το νόμιμο χαρακτήρα αυτής επέρχεται άμεση ζημία σε απόλυτο δικαίωμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση, που οδηγός τηρεί απόλυτα τον Κ.Ο.Κ., αλλά παρ' όλα αυτά προκαλεί ζημία σε πεζό. Στην περίπτωση αυτές, η άμεση σχέση μεταξύ της πράξης και του αποτελέσματος δυσχεραίνουν την άρνηση της παρανομίας της συμπεριφοράς παρα την τήρηση του Κ.Ο.Κ. Υπό αυτές τις περιστάσεις ο νομοθέτης αξιολογεί το συμβάν ως ένα εννοιολογικό σύνολο αποδοκιμάζοντας, εν προκειμένω, τη συμπεριφορά λόγω της στενής σύνδεσης, που έχει με την προσβολή του αγαθού⁵⁸. Στην πραγματικότητα όμως και σε αυτή την περίπτωση η παρανομία θα αναφέρεται στην συμπεριφορά η οποία παραβιάζει τον κανόνα εκείνο που προστατεύει το έννομο αγαθό που προσβλήθηκε⁵⁹. Το αν ο χαρακτηρισμός αυτής θα αρθεί στην συνέχεια για οποιονδήποτε λόγο είναι αξιολόγηση που γίνεται σε δεύτερο χρόνο.

Αντίθετα, η συμπεριφορά θα αξιολογηθεί ανεξάρτητα από το αποτέλεσμά της σε κάθε άλλη περίπτωση, που σύνδεσή τους δεν είναι στενή. Αυτό θα συμβαίνει στις περιπτώσεις, όπου μια συμπεριφορά έχει ολοκληρωθεί πριν και ανεξάρτητα από την επέλευση ορισμένου αποτελέσματος⁶⁰. Μια πράξη, η οποία κατά την ολοκλήρωση της αξιολογείται ως νόμιμη, δεν μπορεί να μεταβάλει τον χαρακτηρισμό της, επειδή μελλοντικά οδήγησε στην προσβολή ενός αγαθού⁶¹. Η συμπεριφορά εκείνου, που κατασκευάζει ένα αντικείμενο (λ.χ. μαχαίρι κουζίνας) δεν αξιολογείται ως παράνομη, επειδή το αντικείμενο αυτό οδήγησε έμμεσα σε τραυματισμό. Σε τέτοιες περιπτώσεις, απομακρυσμένης συμπεριφοράς από το αποτέλεσμα, παράνομη μπορεί να χαρακτηριστεί η συμπεριφορά, η οποία δεν παραβιάζει μεν κάποιο συγκεκριμένο κανόνα δικαίου, αλλά είναι αντίθετη στην γενική υποχρέωση πρόνοιας. Η παράβαση των κανόνων επιμέλειας θα συνιστά καθ' εαυτή παράνομη συμπεριφορά, κατά τα ανωτέρω, ανεξάρτητα από το αν επήλθε ή όχι ζημία του προστατευόμενου έννομου αγαθού⁶². Το αν θα ευθύνεται αδικοπρακτικώς το πρόσωπο, που παραβίασε τους κανόνες πρόνοιας, θα εξαρτηθεί τελικά από το αν συντρέχουν και οι υπόλοιποι όροι του άρθρου 914ΑΚ.

Η τελική επικράτηση της άποψης ότι το παράνομο αξιολογείται από τη συμπεριφορά, βασίζεται στο ότι οι ίδιοι οι κανόνες δικαίου και ο σκοπός τους απευθύνονται και προσιδιάζουν στη συμπεριφορά των κοινωνιών⁶³. Γεγονός είναι, πάντως, ότι τα αποτελέσματα, στα οποία καταλήγουν οι θεωρίες αυτές είναι ως επί το πλείστον τα ίδια. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση επέλευσης της προσβολής του προστατευόμενου αγαθού χωρίς αμελή συμπεριφορά, η άποψη που υποστηρίζει ότι το παράνομο κρίνεται από την πράξη, θα αρνηθεί την ευθύνη λόγω έλλειψης παρανομίας, ενώ η άποψη που υποστηρίζει ότι το παράνομο εξαρτάται από το αποτέλεσμα, θα χαρακτηρίσει μεν την πράξη ως παράνομη (αφού προσβλήθηκε το έννομο αγαθό), ωστόσο ούτε αυτή θα καταλήξει στη στοιχειοθέτηση της ευθύνης, καθώς, τελικά, δεν θα πληρούται η προϋπόθεση της υπαιτιότητας. Από την άλλη, σε περίπτωση αμελούς συμπεριφοράς, η οποία, όμως, δεν οδηγεί σε προσβολή εννόμου αγαθού, η άποψη ότι το παράνομο κρίνεται από τη

⁵⁸ Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 729.

⁵⁹ Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 729.

⁶⁰ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 983.

⁶¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 983.

⁶² Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 1596.

⁶³ Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό, 5^η έκδοση παρ. 184 παρ. 3.

συμπεριφορά, θα αρνηθεί την ευθύνη λόγω έλλειψης ζημίας, ενώ η αντίθετη λόγω έλλειψης παρανομίας.

Λαμβάνοντας υπόψη και τα ανωτέρω, ο Σταθόπουλος καταλήγει πως η άποψη ότι η κρίση περί του παρανόμου θα γίνεται με βάση τη συμπεριφορά είναι η ορθότερη, ωστόσο δεν θα πρέπει η θέση αυτή να παραμένει, σε κάθε περίπτωση αλώβητη και ανελαστική, καθώς με τον τρόπο αυτό χάνει πιθανώς την πρακτική της σημασία⁶⁴.

3.3 Σχέση με ευθύνη από διακινδύνευση

Η λήψη μέτρων πρόνοιας επιβάλλεται από την καλή πίστη, διότι με βάση αυτήν ορισμένες καταστάσεις αξιολογούνται ως επικίνδυνες για ορισμένα έννομα αγαθά και, ως εκ τούτου, πρέπει να ληφθούν μέτρα για την προστασία τους⁶⁵. Η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να παρομοιαστεί με την ευθύνη από διακινδύνευση και, για αυτό το λόγο, σκόπιμο κρίνεται στο σημείο αυτό να αναφερθούν, για λόγους πληρότητας και κατανόησης, οι διαφορές μεταξύ ευθύνης από διακινδύνευση και ευθύνης από παράβαση μέτρων πρόνοιας.

Παρά το κοινό στοιχείο της επικίνδυνης κατάστασης, οι διαφορές μεταξύ των δύο αυτών ειδών ευθύνης είναι σημαντικές και ως εκ τούτου εντοπίσιμες. Κατά την ευθύνη από διακινδύνευση ο δράστης θα ευθύνεται, καθώς η συμπεριφορά συνδέεται με υπαρκτή και επικίνδυνη για τρίτους κατάσταση. Η ύπαρξη πηγής κινδύνου, που το υποκείμενο δημιουργεί ή εξουσιάζει, είναι που προκαλεί και την ευθύνη. Ως κίνδυνος λογίζεται η πιθανή πρόκληση ζημίας και μπορεί να πηγάζει τόσο από αντικείμενα, όσο και από δραστηριότητες⁶⁶. Πρόκειται, κυρίως, για κινδύνους, οι οποίοι θα απειλήσουν έναν αόριστο αριθμό ατόμων, που αναγκαστικά θα έρθουν σε επαφή με αυτόν⁶⁷ και δεν είναι ελέγξιμοι, ενώ η παράλληλη ένταση τους δικαιολογεί τον χαρακτήρα της αντικειμενικής ευθύνης⁶⁸. Αντιθέτως, στις υποχρεώσεις επιμέλειας η ευθύνη δεν αφορά μια υφιστάμενη πηγή κινδύνου, αλλά την υποχρέωση για λήψη μέτρων, προκειμένου να μην γεννηθεί ο κίνδυνος, κάτι που σύμφωνα με το δίκαιο, εφόσον ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, είναι εφικτό. Περαιτέρω και λόγω ακριβώς αυτής της εννοιολογικής διαφοράς, η ευθύνη από διακινδύνευση συνιστά περίπτωση αντικειμενικής ευθύνης και δεν γεννάται ζήτημα πταίσματος, όπως στις υποχρεώσεις επιμέλειας αφού δικαιολογία της ευθύνης είναι ότι ως φορέας, εξουσιαστής ή κάποιος, ο οποίος αντλεί οφέλη εκ της πηγής πρέπει να αναλαμβάνει και τις σχετικές συνέπειες⁶⁹. Μια ακόμη βασική διαφορά μεταξύ των δύο είναι ότι οι περιπτώσεις ευθύνης από διακινδύνευση προβλέπονται ειδικά στον νόμο με χαρακτηριστικά παραδείγματα μέσα από τον Αστικό Κώδικα στα άρθρα 924ΑΚ και 925ΑΚ.

⁶⁴ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 984.

⁶⁵ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 976-977.

⁶⁶ Ζ. Δημοπούλου, Ευθύνη από διακινδύνευση, 2003, Σάκκουλας, σ. 11.

⁶⁷ Παραδείγματα αποτελούν οι επικίνδυνες εγκαταστάσεις, οι βιομηχανίες, οι κάτοχοι μεταφορικών μέσων, ζώων, όπλων, παραγωγού φαρμάκων κ.λπ., Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 1012.

⁶⁸ Ζ. Δημοπούλου, Ευθύνη από διακινδύνευση, 2003, Σάκκουλας, σ. 12.

⁶⁹ Ζ. Δημοπούλου, Ευθύνη από διακινδύνευση, 2003, Σάκκουλας, σ. 11.

3.4 Ο ρόλος της αμέλειας – αντικειμενικοποίηση

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, προκειμένου να θεμελιωθεί η αδικοπρακτική ευθύνη, μια από τις προϋποθέσεις, που πρέπει να πληρείται, είναι αυτή της υπαιτιότητας. Σύμφωνα με την άποψη της επιστήμης στις περιπτώσεις, όπου ο νομοθέτης αναφέρεται στην έννοια της υπαιτιότητας, περιγράφει την επιλήψιμη ψυχική σύνδεση του δράστη με μία πράξη ή το αποτέλεσμα της⁷⁰. Η έννοια της υπαιτιότητας χωρίζεται σε δύο βασικούς βαθμούς με βάση την βαρύτητά της. Η βαρύτερη εκ των δύο είναι ο δόλος⁷¹, ενώ η δεύτερη κατηγορία είναι η αμέλεια. Νομοθετικό έρεισμα της αμέλειας εντοπίζεται στη διάταξη του άρθρου 330 εδ. β' ΑΚ, η οποία ορίζει ότι «αμέλεια υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές». Με την παραπάνω διατύπωση δεν μπορούμε να πούμε ότι προσδιορίζεται η έννοια της αμέλειας, αφού δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία, που θα επιτρέψουν την απόδοση μομφής στην συμπεριφορά του δράστη⁷².

Τη διευκρίνιση της έννοιας έχει αναλάβει η επιστήμη. Ειδικότερα, αμέλεια μπορεί να υπάρχει σε δύο περιπτώσεις. Κατά την πρώτη ο δράστης προβλέπει την πιθανότητα επέλευσης ενός παράνομου αποτελέσματος, ελπίζοντας, όμως, ότι θα το αποφύγει, δεν προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες, με αποτέλεσμα να παρανομεί⁷³. Από την άλλη πλευρά, αμέλεια υπάρχει και στις περιπτώσεις, όπου ο δράστης κατά την κοινωνική του δραστηριότητα δεν δείχνει την απαραίτητη προσοχή, και ως εκ τούτου δεν προβλέπει το δυνατό παράνομο αποτέλεσμα, το οποίο στην συνέχεια επέρχεται⁷⁴. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου κάποιος να κριθεί αμελής, θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να προβλέψει το παράνομο αποτέλεσμα⁷⁵, ενώ, πριν την εξέταση της ψυχικής στάσης του δράστη, προηγείται ο έλεγχος της παρανομίας της πράξης. Έτσι, λοιπόν, μια πράξη θα πρέπει πρώτα να έχει αξιολογηθεί ως αντικειμενικά παράνομη και ύστερα να εξεταστεί η προϋπόθεση της υπαιτιότητας.

Εκκρεμής παραμένει η διευκρίνιση του μέτρου της επιμέλειας, που πρέπει να δείξει κανείς, προκειμένου η ενέργειά του να αξιολογηθεί ως επιλήψιμη συμπεριφορά που δεν ανταποκρίνεται στην απαιτούμενη από το νόμο επιμέλεια. Το ερώτημα, που ανακύπτει σε δεύτερο στάδιο, είναι το ποιο πρόσωπο θα αποτελέσει το πρότυπο επιμελούς συμπεριφοράς, ώστε ο δράστης να κριθεί αμελής. Θα είναι ο ίδιος ο δράστης με τις δικές του δυνατότητες ή κάποιο τρίτο πρόσωπο; Και αν είναι τρίτο πρόσωπο, τότε ποιο θα είναι αυτό; Από τη στιγμή, που εκεί που τελειώνει η επιμέλεια, αρχίζει η αμέλεια, εννοείται, ότι το μέτρο της επιμέλειας καθορίζει και το μέτρο της αμέλειας και αντιστρόφως.

Την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα ήρθαν να δώσουν η υποκειμενική και η αντικειμενική θεωρία, εκ των οποίων σήμερα καθολικά αποδεκτή γίνεται η δεύτερη⁷⁶. Σύμφωνα με την πρώτη,

⁷⁰ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 308.

⁷¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 336, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 256-257.

⁷² Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 338,

⁷³ «Ενσυνείδητη αμέλεια», Βλ. Μιχ. Π. Σταθόπουλο, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 121

⁷⁴ «Χωρίς συνείδηση αμέλεια», βλ. Σταθόπουλο/ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 122

⁷⁵ ΣΕΑΚ σελ. 760, Το δίκαιο δεν αξιώνει τα αδύνατα.

⁷⁶ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 341.

προκειμένου να αξιολογηθεί η συμπεριφορά του δράστη θα ληφθούν υπόψη οι δικές του προσωπικές (υποκειμενικές) δυνατότητες, όπως για παράδειγμα οι σωματικές και πνευματικές του ικανότητες⁷⁷. Κατά αυτό τον τρόπο, αν ο δράστης δεν δείξει την προσοχή, που θα μπορούσε με βάση τις δυνατότητές του να δείξει, θα κριθεί αμελής. Από την άλλη πλευρά, θα αξιολογείται ως επιμελής, ακόμα και στις περιπτώσεις, όπου εύλογα κάποιος θα ανέμενε μεγαλύτερη επιμέλεια⁷⁸. Σύμφωνα με την δεύτερη (κρατούσα) αμέλεια υπάρχει, όταν η συμπεριφορά του προσώπου ήταν λιγότερο επιμελής από την συμπεριφορά την οποία μπορεί να επιδείξει ο μέσος άνθρωπος⁷⁹. Φαίνεται, λοιπόν, η αξιολόγηση της υπαιτιότητας να βασίζεται σε ένα αντικειμενικό κριτήριο, το μέσο άνθρωπο. Νομοθετικό έρεισμα της άποψης αυτής είναι η διάταξη του άρθρου 330 εδ. β' ΑΚ «...η αμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές», φράση η οποία συνιστά και ένα εξ αντιδιαστολής επιχείρημα υπέρ της αντικειμενικής θεωρίας σε σχέση με την φράση «στις δικές του υποθέσεις»⁸⁰ με την έννοια ότι, όπου ο νομοθέτης έκρινε ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη υποκειμενικά χαρακτηριστικά, το όρισε κατά τον παραπάνω τρόπο⁸¹.

Η αντικειμενικοποίηση αυτή, ωστόσο, δεν μπορεί να είναι απόλυτη⁸². Μια απόλυτη αντίληψη αυτής, θα απομακρυνόταν από την αρχή της υπαιτιότητας προσεγγίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την αντικειμενική ευθύνη. Ορθότερη κρίνεται μία πιο ελαστική προσέγγιση, κατά την οποία ως μέτρο επιμέλειας, προκειμένου να αξιολογηθεί μία συμπεριφορά θα λαμβάνεται υπόψη όχι γενικά η επιμέλεια του μέσου συνετού ανθρώπου, αλλά η επιμέλεια του μέσου συνετού και επιμελή εκπροσώπου του κύκλου του δράστη. Ειδικότερα, η έννοια του κύκλου περιλαμβάνει την ηλικία, το επάγγελμα, τον τόπο διαμονής κ.λπ.⁸³. Για παράδειγμα, ένας ιατρός, όπου το επιστημονικό του επίπεδο υπολείπεται του μέσου ιατρού θα ευθύνεται (εφόσον συντρέχουν και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις του νόμιμου λόγου ευθύνης) σε περίπτωση σφάλματος, το οποίο είναι αποτέλεσμα της αμελούς συμπεριφοράς του και των δικών του χαμηλότερου επιπέδου γνώσεων, στο οποίο δεν θα είχε οδηγηθεί ο μέσος ιατρός της αντίστοιχης ειδικότητας. Ενδιαφέρον, παρουσιάζει η περίπτωση ενός ειδικά καταρτισμένου ιατρού, του οποίου οι ικανότητες ξεπερνούν τις αντίστοιχες του μέσου εκπροσώπου της ειδικότητας του⁸⁴. Σε μία τέτοια περίπτωση, με βάση την υποκειμενική θεωρία, θα έπρεπε να γίνει δεκτό, ότι εφόσον υποπέσει σε κάποιο σφάλμα, το οποίο λόγω των ιδιαίτερων ικανοτήτων του κατά κανόνα αποφεύγει, καταρχήν, θα ευθύνεται. Ωστόσο, με βάση την ορθότερη γνώμη της οριοθετημένης αντικειμενικοποίησης της αμέλειας, η ευθύνη του σε μία τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να γεννηθεί μόνο, αν ο ίδιος είχε συμβατικά αναλάβει να επιδείξει τις υψηλότερες ικανότητές του, που προσφέρει και σε άλλους ασθενείς ή αν γεννάται ευθύνη του από κάποια ειδική διάταξη νόμου ή, τέλος, αν εσκεμμένα απέφυγε να

⁷⁷ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 341.

⁷⁸ Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ 18., Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 746.

⁷⁹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 259, Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 341-342.

⁸⁰ Βλ. 746ΑΚ.

⁸¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 341

⁸² Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επίτομο Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 307-309, Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ 18., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 259.

⁸³ Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 746, Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ. 18, Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επίτομο Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 119. Βλ. και ΑΠ 2144/2013, ΑΠ 2252/2013, ΑΠ 23/2012

⁸⁴ Φουντεδάκη/Γερασοπούλου/Μαρούδας, Αστική Ιατρική Ευθύνη, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 235-236.

ανταποκριθεί στις προσδοκώμενες επιδόσεις του, καθώς θα κριθεί με βάση τις δυνατότητες του μέσου συνετού και επιμελούς ατόμου του κύκλου του.

Παράνομη, λοιπόν, είναι και μια πράξη, με την οποία ο δράστης παραβιάζει το μέτρο επιμέλειας, που πρέπει να επιδειξεί. Στην πραγματικότητα, μια τέτοια συμπεριφορά είναι παράνομη, επειδή είναι αμελής. Και στην περίπτωση αυτή, το μέτρο επιμέλειας, το οποίο πρέπει να επιδεικνύει κανείς, προκειμένου να μην κριθεί ως παράνομη η συμπεριφορά του, θα καθοριστεί με βάση την επιμέλεια, που πρέπει να καταβάλει ο μέσος εκπρόσωπος του κύκλου, στον οποίο ανήκει ο δράστης⁸⁵. Ενόψει αυτών, τα όρια μεταξύ της αντικειμενικοποιημένης μορφής της αμέλειας και της αμελούς συμπεριφοράς ως παρανομίας φαίνονται δυσδιάκριτα, ειδικά από τη στιγμή, που για την αξιολόγηση αυτών θα χρησιμοποιηθούν τα ίδια κριτήρια. Ειδικότερα, αξιοποιώντας τη διάταξη του εδ. β' του άρθρου 330ΑΚ με την ως άνω ερμηνευτική εκδοχή, μια συμπεριφορά η οποία δεν ανταποκρίνεται στην «επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές» θα κριθεί αφενός ως παράνομη και αφετέρου ως υπαίτια. Το «οφείλουν»⁸⁶ και το «δύνασθαι»⁸⁷ του δράστη εν προκειμένω συμπίπτουν.

Το ερώτημα, που προκύπτει, είναι αν πράγματι στις περιπτώσεις, που το παράνομο συνίσταται σε αμελή αντισυναλλακτική συμπεριφορά, η αμέλεια συνιστά μορφή του παρανόμου και όχι της υπαιτιότητας. Μέσα από αυτόν τον προβληματισμό φάνηκε να κλονίζεται η παραδοσιακή άποψη, που εντάσσει την αμέλεια στην έννοια της υπαιτιότητας, από την νεότερη αντίληψη της ως κατηγορία του παρανόμου. Για αυτό άλλωστε και η αμέλεια έχει υποστηριχθεί ως δογματική βάση για την διεύρυνση του παρανόμου⁸⁸.

Η λύση σε αυτόν τον προβληματισμό, ο οποίος έχει και μεγάλη πρακτική σημασία αφού το βάρος απόδειξης για την υπαιτιότητα στην ενδοσυμβατική ευθύνη το φέρει ο εναγόμενος οφειλέτης, ενώ για το παράνομο ο δανειστής, εντοπίζεται στην διπλή λειτουργία της αμέλειας. Ειδικότερα, το γεγονός ότι δύο προϋποθέσεις του νόμου (παράνομο και υπαιτιότητα) εκπληρώνονται με την ίδια πράξη δεν σημαίνει ότι παραγκωνίζεται η αρχή της υπαιτιότητας και οι δύο προϋποθέσεις γίνονται μία⁸⁹. Η μόνη διαφορά είναι, ότι στις περιπτώσεις αυτές (παράβαση κανόνων επιμέλειας) οι

---

⁸⁵ Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, Σελ 746, Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ 22.

⁸⁶ Δηλαδή, η υποχρέωσή του να προβλέψει το παράνομο αποτέλεσμα της πράξης, πράγμα που δεν έκανε και άρα παρανόμησε. Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επίτομη Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 120.

⁸⁷ Δηλαδή, η δυνατότητά του να προβλέψει και να αποφύγει την προσβολή, πράγμα που από αμέλεια δεν έκανε. Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επίτομη Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 120.

⁸⁸ Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδίκου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2016, σελ. 343-349

⁸⁹ Στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί, ότι η παράβαση διάταξης νόμου, η οποία επιβάλλει ορισμένη συμπεριφορά, δεν θεμελιώνει από μόνη της ως ενέργεια την υπαιτιότητα, αλλά θα πρέπει κάθε φορά να αξιολογείται ξεχωριστά (π.χ. Κ.Ο.Κ., κανόνες lege artis). Δεληγιάννης Ιωάννης, Η παρανομία ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, σε Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη -Νουάρο - Α', Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1987, σελ 337 επ./Μαμάς, Η εξειδίκευση της αόριστης νομικής έννοιας του παρανόμου ως προϋπόθεσης της ευθύνης του ιατρού από αδικοπραξία. Αξιολογικά κριτήρια για την εξειδίκευση. Τυπολογία υποχρεώσεων, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 202, σελ. 388-406. Αντίθετος ο Γ. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδίκου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2016, σελ. 343-349, ο οποίος υποστηρίζει ότι στις οριακές περιπτώσεις de lege lata θεμελίωσης του αδίκου δεν χρειάζεται να ακολουθείται η διάκριση.

προϋποθέσεις της υπαιτιότητας και του παρανόμου πληρούνται με την ίδια πράξη⁹⁰. Κατά αυτόν τον τρόπο, η αμέλεια επιτελεί μια «διττή λειτουργία»⁹¹.

Συμπερασματικά, παράνομη μπορεί να είναι και η πράξη η οποία αντίκειται στους «άγραφους κανόνες επιμέλειας» που απορρέουν από τα άρθρα 197, 281, 288 και 914ΑΚ και υπαγορεύουν την τήρηση μιας επιμελούς συμπεριφοράς στις περιπτώσεις εκείνες, που η δραστηριότητα του κοινωνού περιέχει ένα στοιχείο επικινδυνότητας. Η συμπεριφορά αυτή θα συνίσταται στην λήψη μέτρων πρόνοιας με σκοπό την προστασία των αγαθών που κινδυνεύουν. Η παράβαση αυτής της υποχρέωσης συνιστά και την παράνομη πράξη⁹². Ωστόσο, εκκρεμής παραμένει ο προσδιορισμός των καταστάσεων αυτών που δημιουργούν το στοιχείο της επικινδυνότητας, αλλά και το ποια είναι τα μέτρα, τα οποία πρέπει να ληφθούν.

3.5 Πότε και ποιες καταστάσεις γεννούν υποχρεώσεις πρόνοιας;

Από τα παραπάνω, αναδείχθηκε ότι ως παράνομη συμπεριφορά λογίζεται και εκείνη, η οποία εναντιώνεται σε επιταγές και απαγορεύσεις, τις οποίες έχει θέσει το δίκαιο με οποιονδήποτε τρόπο. Αυτές, λοιπόν, μπορεί να απορρέουν και από γενικές ρήτρες. Κατά αυτόν τον τρόπο, άλλωστε, έχουν ενταχθεί στο δίκαιο μας οι υποχρεώσεις πρόνοιας⁹³, οι οποίες επιβάλλονται στους κοινωνούς κυρίως μέσα από την αρχή της καλής πίστης. Τόσο η έννοια της καλής πίστης, όσο και οι υποχρεώσεις πρόνοιας, που απορρέουν από αυτήν και σκοπεύουν στην προστασία αγαθών τρίτων προσώπων χαρακτηρίζονται από μια γενικόλογη διατύπωση, η οποία τις καθιστά δύσχρηστες σε πρακτικό επίπεδο. Η ερμηνεία και κατ' επέκταση η εφαρμογή μιας γενικής ρήτρας, όπως αυτή της καλής πίστης προϋποθέτει, φυσικά, συγκεκριμενοποίησή της⁹⁴. Διαφορετικά, η αυθαίρετη επίκληση σε αυτή θα οδηγούσε στην κατάφαση υποχρεώσεων πρόνοιας κατά ανεξέλεγκτο τρόπο και ρυθμό επιβεβαιώνοντας τις επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με την διεύρυνση του παρανόμου.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι δύο. Πότε επιβάλλει η καλή πίστη επιμελή συμπεριφορά (λήψη μέτρων πρόνοιας) και ποια είναι αυτή (ποια είναι τα μέτρα αυτά). Για να εντοπιστεί το δεύτερο πρέπει πρώτα να εντοπιστεί το πρώτο.

Η καλή πίστη, για την οποία αναφορά γίνεται και σε άλλα άρθρα πέραν του άρθρου 288ΑΚ (βλ. 200ΑΚ, 281ΑΚ) αποτελεί μια θεμελιώδη αρχή για το αστικό δίκαιο⁹⁵ με την έννοια ότι η

---

⁹⁰Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ. 22, Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, 120-121.

⁹¹ Έτσι, λοιπόν, στο πρακτικό πρόβλημα της ενδοσυμβατικής ευθύνης ο ενάγων δανειστής δεν θα απαλλαγεί από το βάρος απόδειξης της αντισυναλλακτικής συμπεριφοράς, αφού θα πρέπει να αποδείξει το παράνομο, το οποίο θεμελιώνεται μόνο με αυτή τη συμπεριφορά. Αν το πετύχει, θα είναι πλέον αδύνατο να αποδείξει ο εναγόμενος οφειλέτης ότι δεν είχε υπαιτιότητα, αφού αυτή συνυπάρχει με το παράνομο. Αυτή η σύμπτωση θα υπάρχει μόνο στις περιπτώσεις, που η παρανομία συνίσταται σε παραβίαση υποχρεώσεων επιμέλειας. Κατά αυτό τον τρόπο, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για σύγχυση, ούτε σε αυτή την περίπτωση.

⁹² Π. Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 735.

⁹³ Δωρής Φίλιππος, Σκέψεις για την προϋπόθεση της «παρανομίας» στην αδικοπρακτική ευθύνη, για τη σχέση της προς την «υπαιτιότητα» και για τη λεγόμενη «διπλή λειτουργία της αμέλειας» κατά το άρθρο 330 εδ. β' ΑΚ, Τιμητικός Τόμος Μιχ. Σταθόπουλου, Ι, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010, σελ. 511.

⁹⁴ Βλ. παραπάνω παρ. 55

⁹⁵ Βλ. παραπάνω Κεφ. 2.3.

συγκεκριμένη αρχή ξεπερνά την γραμματική ερμηνεία του άρθρου 288ΑΚ, η οποία μας οδηγεί σε μια εφαρμογή μόνο στις περιπτώσεις εκπλήρωσης ενοχών και καθίσταται πυλώνας του αστικού δικαίου και όχι μόνο⁹⁶. Τυγχάνει, λοιπόν, εφαρμογής σε κάθε ενοχή ανεξαρτήτως από που αυτή πηγάζει (σύμβαση, μονομερής δικαιοπραξία, νόμος), ενώ διατρέχει και κάθε έννομη σχέση μεταξύ προσώπων, ακόμα και τις εξωσυμβατικές διατηρώντας την σημασία της αλώβητη⁹⁷. Παρά τον θεμελιώδη ρόλο της, η έννοια της καλής πίστης δεν προσδιορίζεται σε κανένα από τα παραπάνω άρθρα. Ο ορισμός, που έχει επικρατήσει για την καλή πίστη είναι ότι πρόκειται για την ευθύτητα και την εντιμότητα, που απαιτείται στις συναλλαγές⁹⁸. Το μέτρο όμως αυτών των χαρακτηριστικών θα προσδιοριστεί αντικειμενικά με βάση τις κρατούσες στην κοινωνία αντιλήψεις⁹⁹.

Η γενική ρήτρα του άρθρου 288ΑΚ συνιστά, κατά τον ανωτέρω τρόπο, ένα γενικό χάρτη συμπεριφοράς, τον οποίο τελικά θα κληθεί να προσδιορίσει ο εφαρμοστής του δικαίου¹⁰⁰. Λόγω αυτού του δικαιопλαστικού καθήκοντος, η κρίση του εφαρμοστή δεν μπορεί να βασίζεται σε δικές του υποκειμενικές αντιλήψεις¹⁰¹, ενώ, παράλληλα, το περιεχόμενο που θα δίνεται κάθε φορά στην έννοια της καλής πίστης, θα πρέπει να διαμορφώνεται ad hoc με βάση τις εκάστοτε περιστάσεις¹⁰². Προκειμένου να επιτευχθεί η συγκεκριμενοποίηση αυτή, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένα αξιολογικά κριτήρια¹⁰³, που θα μας οδηγήσουν, καταρχήν, στον προσδιορισμό των περιστάσεων, κατά τις οποίες η γενική ρήτρα της καλής πίστης ενεργοποιείται επιβάλλοντας κανόνες συμπεριφοράς, η παραβίαση των οποίων συνιστά παρανομία.

Στη διαδικασία αναζήτησης των μέτρων επιμέλειας, εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι σε όλες τις περιπτώσεις, που η καλή πίστη θα τα επιβάλλει, ελλοχεύει το στοιχείο του κινδύνου σχετικά με ένα έννομο αγαθό¹⁰⁴. Κρίσιμο είναι, λοιπόν, να προσδιοριστεί η έννοια του κινδύνου. Επικίνδυνη¹⁰⁵ θεωρείται η πράξη, η οποία είναι πρόσφορη να οδηγήσει στη ζημία ενός έννομου αγαθού¹⁰⁶.

---

⁹⁶ Π.χ. ΚΠολΔ 116: Καλόπιστη διεξαγωγή της δίκης.

⁹⁷ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 87, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 193

⁹⁸ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 191 Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 85. Η εντιμότητα και η ευθύτητα προσδιορίζεται περαιτέρω ως μία συμπεριφορά, κατά την οποία ο κοινωνός δεν αδιαφορεί για τα αγαθά των άλλων, ενώ διευκολύνει με τρόπο αγαθό και ειλικρινή την ουσιαστική εκπλήρωση της ενοχής.

⁹⁹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015, σελ. 194 Έτσι είναι δυνατή η διάκριση μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής καλής πίστης. Η δεύτερη σε αντίθεση με την πρώτη συνιστά ένα μέτρο συμπεριφοράς με βάση το οποίο θα αξιολογούνται οι συμπεριφορές του συναλλασσομένου ανεξάρτητα με τις υποκειμενικές του αντιλήψεις σχετικά με την αξιολόγηση της συμπεριφοράς του (υποκειμενική καλή πίστη). Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 88

¹⁰⁰ Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, 5,29

¹⁰¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σε 91, Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, 5,29

¹⁰² Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ 91.

¹⁰³ Ακολουθείται, δηλαδή, η αντίστοιχη διαδικασία με αυτή, που ακολουθείται για κάθε συγκεκριμενοποίηση γενικής ρήτρας.

¹⁰⁴ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018, σελ. 976.

¹⁰⁵ Η σημασία που δίνεται στο στοιχείο του κινδύνου προκύπτει από το γεγονός ότι είναι μέρος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και δη του επιχειρείν. Συνεπώς, η επικίνδυνη δραστηριότητα πρέπει να μπορέσει να συνυπάρξει και να βρεθεί σε αρμονία με τα υπόλοιπα δικαιώματα. Ο κατάλληλος τρόπος να επιτευχθεί αυτό είναι μάλλον τα μέτρα πρόνοιας.

¹⁰⁶ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 176.

Υποστηρίζεται, μάλιστα, ακόμα και στην νομολογία¹⁰⁷ ότι, προκειμένου να γεννηθεί υποχρέωση για λήψη μέτρων ασφαλείας, αρκεί η δημιουργία επικίνδυνης κατάστασης. Αυτός, ο οποίος για οποιονδήποτε λόγο και με οποιονδήποτε τρόπο γεννά αυτή την κατάσταση οφείλει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να μην προκύψουν από αυτή ζημίες στα έννομα αγαθά άλλου προσώπου¹⁰⁸. Με βάση τη γενεσιουργό τους αιτία οι επικίνδυνες καταστάσεις μπορούν να χωριστούν σε εκείνες, που οφείλονται «σε προηγούμενη επικίνδυνη ενέργεια» του εν δυνάμει δράστη, και σε εκείνες, οι οποίες δημιουργούνται χωρίς την συμβολή του. Αυτό, το οποίο εξετάζεται, είναι η σχέση του εν δυνάμει δράστη με την πραγματική κατάσταση, ώστε να διαπιστωθεί, τελικά, το τι όφειλε να πράξει. Ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο διατρέχει την καθημερινή κοινωνική αλληλεπίδραση είναι αυτό της εμπιστοσύνης μεταξύ των κοινωνιών για τη τήρηση ενός ελάχιστου μέτρου συμπεριφοράς, το οποίο συνίσταται στην τήρηση βασικών κανόνων αυτής, προκειμένου να αποφεύγεται η ζημιογόνος παρέμβαση στην έννομη σφαίρα του άλλου¹⁰⁹. Το στοιχείο της επικινδυνότητας, αλλά και της εμπιστοσύνης ως αναπόσπαστα χαρακτηριστικά της κοινωνικής συμβίωσης και εξαιτίας της γενικότητάς τους δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνα τους πηγή υποχρεώσεων πρόνοιας¹¹⁰. Αδιαμφισβήτητα, όμως, αποτελούν

---

¹⁰⁷ ΑΠ 949/2015: «Αυτό συμβαίνει όταν υφίσταται από το νόμο ή από δικαιοπραξία ή από την καλή πίστη κατά την κρατούσα κοινωνική αντίληψη και το γενικό πνεύμα του δικαίου υποχρέωση προστασίας και ειδικότερα όταν με προηγούμενη πράξη του δημιούργησε κάποιος κατάσταση επικινδυνότητας, χωρίς να έχει λάβει τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή του κινδύνου (ΑΠ 831/2005, ΑΠ 118/2006)». ΑΠ 118/2006: «Αυτός που προκαλεί επικίνδυνες καταστάσεις, οφείλει, κατά την καλή πίστη, να λάβει όλα τα κατά τις περιστάσεις προστατευτικά μέτρα που είναι αναγκαία, σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης, της τέχνης και της κοινής πείρας, για την αποτροπή ζημιών τρίτων, έστω και αν η υποχρέωση δεν προβλέπεται από ειδική διάταξη νόμου, διότι αν προβλέπεται, η παράβαση της διάταξης αυτής συνιστά ήδη το παράνομο».

¹⁰⁸ Αντίθετος, βέβαια, σε αυτό ο Γ. Λαδογιάννης, ο οποίος υποστηρίζει ότι η επικινδυνότητα δεν μπορεί να αποτελέσει από μόνη της μια αξιολογική βάση, αλλά πρέπει να συνεκτιμηθεί με τις λοιπές συντρέχουσες περιστάσεις. Λαδογιάννης, Η θεμελίωση του αδικού, Αντ. Σάκκουλας 2016, σελ. 361.

¹⁰⁹ ΑΠ 891/2013: «Η συμπεριφορά είναι παράνομη, όχι μόνο όταν προσκρούει σε συγκεκριμένο κανόνα δικαίου, αλλά και όταν εξέρχεται από τα όρια των χρηστών συναλλακτικών ηθών, όπως τα όρια αυτά προκύπτουν από τα άρθρ. 5 του Συντάγματος 1975, 200, 281 και 288 ΑΚ. Σύμφωνα με τα χρηστά συναλλακτικά ήθη και τη γενική επιταγή δημιουργείται για τους μετερχόμενους επικίνδυνες δραστηριότητες, γενική υποχρέωση πρόνοιας, δηλαδή λήψης όλων των κατάλληλων μέτρων για την προστασία των έννομων αγαθών των τρίτων, που εύλογα εμπιστεύονται την άσκηση της δραστηριότητας (αρχή της εμπιστοσύνης). Τα κατάλληλα μέτρα μπορεί να προκύπτουν άμεσα από διάταξη ουσιαστικού νόμου, διαφορετικά προσδιορίζονται με βάση τις διατάξεις των παραπάνω άρθρων. Διαμορφώνονται έτσι οι ειδικότερες συναλλακτικές υποχρεώσεις, που συνδέονται με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα και καθορίζουν το αναγκαίο επίπεδο ασφαλείας της. Δραστηριότητα που εγκομνει κινδύνους για αόριστο αριθμό ατόμων, αποτελεί και εκείνη του παραγωγού (ή ανάλογα του προμηθευτή) προϊόντων, ο οποίος με τη διαφήμιση και την προβολή των προϊόντων του εμπεδώνει την εμπιστοσύνη των καταναλωτών και δημιουργεί δεσμό πίστεως, από τον οποίο απορρέουν αντίστοιχες συναλλακτικές υποχρεώσεις του. Κοινή συνισταμένη των υποχρεώσεων του παραγωγού είναι η οργάνωση της παραγωγής με τρόπο που να εξυπηρετείται η γενική».

¹¹⁰ Όπως επισημαίνει και Καραγιάννης σε ΝοΒ 2011, 44, Η χορήγηση «μπλοκ» επιταγών από πιστωτικό ίδρυμα σε «αναξιόπιστο - αναξιόχρεο» πρόσωπο ως δημιουργία «πηγής κινδύνου» που θεμελιώνει αδικοπρακτική ευθύνη; - Με αφορμή την ΑΠ 1768/2009 «παρά το γεγονός ότι η σκέψη της ως άνω αποφάσεως (αναφερόμενος στο σκεπτικό της ότι το πιστωτικό ίδρυμα πρέπει να προβεί σε ενέργειες εξαιτίας της δημιουργίας από το ίδιο πηγής κινδύνου) φαίνεται γόνιμη προς περαιτέρω ανάλυση, είναι όμως προφανές ότι η αυτόματη μετάβαση από την σκέψη αυτή στην αποδοχή υποχρέωσης πιστωτικών ιδρυμάτων να ελέγχουν το αξιόχρεο και την αξιοπιστία των πελατών τους στους οποίους χορηγούν βιβλιάρια επιταγών γίνεται με ένα λογικό και τελολογικό άλμα». Απαραίτητο φαίνεται να θεωρεί ένα ενδιάμεσο στάδιο προσαρμογής της θεωρίας για τις επιταγές της καλής πίστης στα πραγματικά δεδομένα της εκάστοτε περίπτωσης. Το στάδιο αυτό στο δικανικό συλλογισμό θα παρεμβάλλεται της μείζονος και της ελάσσονος πρότασης προς διευκόλυνση της υπαγωγής.

τη βάση¹¹¹ για την περαιτέρω συγκεκριμενοποίηση των καταστάσεων, κατά τις οποίες η καλή πίστη επιβάλλει υποχρεώσεις πρόνοιας.

Σκοπός της διαδικασίας συγκεκριμενοποίησης είναι η διαμόρφωση ενδιάμεσων κανόνων συμπεριφοράς οι οποίοι θα προσαρμόζουν την γενική ρήτρα στα χαρακτηριστικά της κάθε υπό εξέταση περίπτωσης και του δρώντος προσώπου, καθιστώντας τους στο μέγιστο δυνατό βαθμό δεκτικούς υπαγωγής στα πραγματικά δεδομένα¹¹². Στόχος είναι, λοιπόν, η διευκόλυνση της υπαγωγής των γεγονότων στον κανόνα. Η δυνατότητα να ακολουθήσει κανείς την διαδικασία αυτή δημιουργώντας έναν ενδιάμεσο κανόνα σε επίπεδο αφαίρεσης προσδίδοντας και στοιχεία διαύγειας στον συλλογισμό δεν σημαίνει, ότι αποκλείεται η απευθείας συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας στην προκειμένη κατάσταση. Ο δικαστής δεν υποχρεούται να ακολουθήσει την παραπάνω διαδικασία¹¹³. Άλλωστε, τα κριτήρια και η τυπολογία που θα διαμορφωθούν δεν αποτελούν κάποια δεσμευτική οριοθέτηση της αξιοποιούμενης γενικής ρήτρας, ενώ παράλληλα η υπαγωγή μιας περίπτωσης σε κάποιον εκ των διαμορφωμένων τύπων δεν την αποκλείει από τους υπόλοιπους. Αυτή είναι, άλλωστε, και η αποστολή της γενικής ρήτρας, να συγκεκριμενοποιείται και να προσαρμόζει τις επιταγές της στην εκάστοτε υπό εξέταση περίπτωση. Τα παραπάνω βέβαια δεν πρέπει να παρερμηνεύονται με αποτέλεσμα να θεωρηθεί ότι η γενικόλογη θεμελίωση αυτών μπορεί να γίνει αποδεκτή.

Στη διαμόρφωση λοιπών ενδιάμεσων κανόνων συγκεκριμενοποίησης καθοριστικό ρόλο θα έχουν οι περιστάσεις, υπό τις οποίες ενήργησε ο ζημιώσας, αφού από αυτές θα καθοριστεί, το εάν υπήρχε κατά την καλή πίστη η υποχρέωση να συμπεριφερθεί με συγκεκριμένο τρόπο. Στη θεωρία έχουν διαμορφωθεί κριτήρια αλλά και μια τυπολογία των περιπτώσεων εμφάνισης των υποχρεώσεων πρόνοιας τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθούν οι γενικές ρήτρες και να εξακριβωθούν οι εκάστοτε υποχρεώσεις.

Όσον αφορά την τυπολογία των περιπτώσεων κατά της οποίες θα επιβάλλονται από τις γενικές ρήτρες υποχρεώσεις πρόνοιας αυτές θα αφορούν την ορισμένη προηγούμενη συμπεριφορά ή ανάληψη ενός εγχειρήματος που ως ενέργειες προκάλεσαν ένα αίσθημα ιδιαίτερης εμπιστοσύνης στον τρίτο, την δημιουργία ή διατήρηση μιας πηγής ιδιαίτερου κινδύνου και την ενοχή με προστατευτική ενέργεια υπέρ τρίτου¹¹⁴. Παράλληλα με αυτές τις κατηγορίες ως ενδιάμεση βαθμίδα εξειδίκευσης (μεταξύ δηλαδή της μείζονος πρότασης του κανόνα δικαίου και της ελάχιστονης της κρινόμενης περίπτωσης) των αόριστων εννοιών της καλής πίστης και των υποχρεώσεων πρόνοιας μπορούν να συμβάλλουν στην πληρέστερη αιτιολόγηση της κατάφασης

---

¹¹¹ Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, λόγω της φύσης της αδικοπρακτικής ευθύνης ως ευθύνης που δεν προκύπτει από συμβατική σχέση, το στοιχείο του κινδύνου αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Πρόκειται ουσιαστικά για το στοιχείο εκείνο, το οποίο δημιουργεί την σύνδεση που απουσιάζει μεταξύ των προσώπων και των καταστάσεων υπαγορεύοντας έναν ανάλογο τρόπο συμπεριφοράς.

¹¹² Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 644-645, Καραγιάννης σε ΝοΒ 2011, 44, Η χορήγηση «μπλοκ» επιταγών από πιστωτικό ίδρυμα σε «αναξιόπιστο - αναξιόχρεο» πρόσωπο ως δημιουργία «πηγής κινδύνου» που θεμελιώνει αδικοπρακτική ευθύνη; - Με αφορμή την ΑΠ 1768/2009, σελ 451επ.

¹¹³ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 644, Λιάπης, Αποζημίωση επενδυτών & Δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012

¹¹⁴ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 147-148.

των υποχρεώσεων αυτών και τα παρακάτω κριτήρια τα οποία είναι ελαστικά με την έννοια ότι ούτε αυτοτελείς περιπτώσεις αποτελούν, ούτε αλληλοαποκλείονται ούτε μεταξύ τους ούτε σε σχέση με την παραπάνω τυπολογία¹¹⁵.

Πρώτη κατηγορία είναι η δυνατότητα διαπίστωσης από τον εν δυνάμει δράστη της πιθανής προσβολής των έννομων αγαθών τρίτων¹¹⁶. Η δυνατότητα αυτή ενός προσώπου μπορεί να εξαρτάται από διάφορες παραμέτρους. Μεταξύ αυτών είναι η εμπειρία - απειρία του σε ένα αντικείμενο, πράγμα το οποίο μπορεί να συνδυάζεται και με την επαγγελματική του ιδιότητα. Καθοριστικό ρόλο στη διαπίστωση αυτή διαδραματίζουν οι τυπικοί κίνδυνοι της δραστηριότητας την οποία ασκεί συμβάλλουν στη διαδικασία αναγνώρισης του κινδύνου. Η δυνατότητα διαπίστωσης έχει κομβική σημασία για τον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς του παραλείψαντος ως επιλήψιμης αφού το δίκαιο δεν επιβάλλει και δεν υποχρεώνει τα αδύνατα¹¹⁷. Η λήψη μέτρων ασφαλείας για έναν κίνδυνο μη προβλέψιμο είναι αδύνατη και ως εκ τούτου δεν μπορεί να επιβάλλεται από το δίκαιο. Το στοιχείο της προλεψιμότητας δεν αφορά μόνο την γέννηση του κινδύνου αλλά και τις κατευθύνσεις του. Έτσι, λοιπόν, από το δίκαιο δεν επιβάλλεται η λήψη μέτρων προς προστασία αγαθών, τα οποία κατά την λογική πορεία των πραγμάτων δεν θα κινδυνέψουν. Η επαγγελματική ή η ερασιτεχνική του κατάρτιση θα αξιοποιηθούν ως μέσο προσδιορισμού των δυνατοτήτων προβλεψιμότητας του προσώπου. Άλλες απαιτήσεις έχει η έννομη τάξη από έναν επαγγελματία και άλλες από έναν ερασιτέχνη. Άλλωστε, όπως είδαμε και παραπάνω, το μέτρο της καλής πίστης, το οποίο συγκεκριμενοποιούμε, επιβάλλει ο καθένας να κρίνεται με βάση τον μέσο συνετό και επιμελή εκπρόσωπο του κύκλου του.

Η *δεύτερη* κατηγορία αφορά τη σχέση του εν δυνάμει δράστη με το πρόσωπο και το αγαθό, το οποίο χρήζει προστασίας¹¹⁸. Στην εν λόγω κατηγορία εξετάζεται ουσιαστικά η εγγύτητα μεταξύ των παραπάνω. Σε πρώτο χρόνο, διατρέχοντας τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, μπορούμε να εντοπίσουμε ορισμένες περιπτώσεις, που λόγω της σχέσης αυτής, ο νομοθέτης έχει προβεί σε ειδική ρύθμιση των μέτρων, που πρέπει να ληφθούν. Έτσι, έχει προχωρήσει σε θέσπιση της υποχρέωσης επιμέλειας στο πρόσωπο των γονέων στο πλαίσιο της γονικής μέριμνας παραθέτοντας, μάλιστα, και ορισμένες συγκεκριμενοποιήσεις (1510ΑΚ, 1518ΑΚ). Η σχέση εγγύτητας δεν είναι μόνο η οικογενειακή, άλλωστε, οι υποχρεώσεις πρόνοιας σκοπεύουν στην προστασία κάθε κοινωνού, που πληροί τα απαιτούμενα κριτήρια. Η εγγύτητα μπορεί, επίσης, να υφίσταται είτε λόγω κατοχής μιας εξουσιαστικής θέσης, είτε λόγω εργασιακής σχέσης, είτε λόγω μιας σχέσης εμπιστοσύνης.

Η σχέση εξουσίας αφορά, εν προκειμένω, μια σχέση εξάρτησης, μια σχέση ισχυρότερου προς αδύναμου, η οποία μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές. Παραδείγματα τέτοιων σχέσεων αποτελούν οι σχέσεις εργαζόμενου - εργοδότη, επιχείρησης - καταναλωτή. Η έννοια της εξάρτησης συναντάται και σε άλλες περιστάσεις στο δίκαιό μας. Η σχέση εξουσίας έχει την έννοια ότι μια πλευρά εξαιτίας ακριβώς της σχέσης, που υπάρχει «*νομιμοποιείται*» να επεμβαίνει στα

¹¹⁵ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 646.

¹¹⁶ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 646.

¹¹⁷ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 186.

¹¹⁸ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 646.

αγαθά του άλλου δημιουργώντας για αυτόν επικίνδυνες, ακόμα και ζημιογόνες καταστάσεις. Στην εργασιακή σχέση, για παράδειγμα, στην ευχέρεια του εργοδότη βρίσκεται ο καθορισμός των όρων, εντός των οποίων θα παρασχεθεί η εργασία (χώρος, χρόνος, τρόπος). Η σχέση αυτή υπεροχής για τον εργοδότη, η οποία αφήνει πολλές φορές εκτεθειμένο τον εργαζόμενο στις επιλογές του πρώτου, είναι αυτή, η οποία δικαιολογεί την λήψη μέτρων πρόνοιας από τον εργοδότη για προστασία των αγαθών του εργαζομένου. Αντίστοιχα στη σχέση επιχείρησης – καταναλωτή συχνά ο τελευταίος είτε δεν έχει την επιλογή άρνησης συναλλαγής με την επιχείρηση ή της γνώσης/διαπραγματεύσεως για το προϊόν, που είναι αντικείμενο της συναλλαγής. Παράδειγμα, που αφορά τη σχέση επιχείρησης – καταναλωτή με μεγάλη πρακτική σημασία, όπως, άλλωστε, αναδεικνύεται και από τη νομολογία¹¹⁹, είναι αυτή του πιστωτικού ιδρύματος με τον πελάτη. Με βάση τα σημερινά δεδομένα, ένα μέλος της κοινωνίας είναι αναγκασμένο να συνδιαλλαγεί με κάποιο από τα συγκεκριμένα υφιστάμενα πιστωτικά ιδρύματα. Η σχέση υπεροχής, εν προκειμένω, δημιουργείται πρωτίστως λόγω της τεχνογνωσίας, της οργάνωσης, αλλά και του χαρακτήρα των τραπεζικών εργασιών, ως συμβάσεων προσχώρησης. Επιπλέον, το πιστωτικό ίδρυμα έχει στην διάθεσή του ειδικά καταρτισμένο προσωπικό, το οποίο είναι και αυτό που έρχεται σε επαφή με τον καταρχήν μη ειδικό πελάτη. Ήδη, λοιπόν, από την πρώτη κιόλας επαφή το πιστωτικό ίδρυμα υπερέχει. Μάλιστα, από την ίδια την φύση των υπηρεσιών, που παρέχει η τράπεζα, ο πελάτης εκτίθεται απέναντί της διαθέτοντάς της προσωπικά του δεδομένα και περιουσιακά στοιχεία. Η θέση αυτή υπεροχής της τράπεζας γεννά στο πρόσωπο της την υποχρέωση να μεριμνά για την αποφυγή ζημίας των αγαθών του πελάτη.

Η αναφερόμενη στην παραπάνω παράγραφο σχέση εμπεριέχει και ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο δύναται να αποτελέσει σημείο αναφοράς για την κατάφαση υποχρεώσεων πρόνοιας, ενώ, παράλληλα, αποτελεί και μια ένδειξη εγγύτητας μεταξύ του εν δυνάμει προσβολέα με το αγαθό, που κινδυνεύει και τον φορέα του. Το στοιχείο αυτό είναι η εμπιστοσύνη, που δείχνει ο κοινωνός στο άλλο μέρος κατά την διάρκεια των συναλλακτικών επαφών του γενικά και η οποία δεν είναι απαραίτητο να προκύπτει από συμβατική σχέση. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό, που δεν θα αποτελέσει από μόνο πηγή υποχρεώσεων πρόνοιας, ωστόσο όσο μεγαλύτερη είναι η εμπιστοσύνη του ενός στο πρόσωπο του άλλου, τόσο εντονότερα τίθεται το θέμα της προστασίας¹²⁰. Ουσιαστικά, αναφερόμαστε στην διάψευση της συνεπούς συναλλακτικής συμπεριφοράς την οποία αναμένουν τα μέρη. Εντονότερο καθίσταται το θέμα σε περιπτώσεις, που το ένα μέρος υπολείπεται σε γνώσεις βασιζόμενο στην εντιμότητα της άλλης πλευράς, γεγονός, που, ως επί το πλείστον, διαπιστώνεται σε περιπτώσεις συναναστροφής με επαγγελματίες άλλων κλάδων (π.χ. πιστωτικά ιδρύματα, νοσοκομεία - ιατροί) ή με πρόσωπα, που εκ της θέσης τους οφείλουν να ελέγχουν ένα συγκεκριμένο πεδίο εργασιών (λ.χ. διευθυντικά στελέχη).

Από τον προσδιορισμό της εγγύτητας δεν μπορεί να απουσιάζει ο εντοπισμός του πεδίου, εντός του οποίου βρίσκεται ο κίνδυνος. Με άλλα λόγια, η σφαίρα ευθύνης του κάθε προσώπου. Ενόψει του γεγονότος ότι οι υπό εξέταση περιπτώσεις θα αφορούν παραλείψεις, πρέπει να γίνει δεκτό, ότι όσο λιγότερο είναι το ποσοστό ένταξης ενός κινδύνου στην σφαίρα επιρροής ενός ατόμου, τόσο δυσκολότερη θα είναι η κατάφαση υποχρεώσεων στο πρόσωπό του¹²¹. Από τον τρόπο

¹¹⁹ ΑΠ 16/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 669/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 889/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹²⁰ Λαδογιάννης Γεώργιος, Η θεμελίωση του αδικού, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016 σελ 355.

¹²¹ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 178επ.

δημιουργίας του κινδύνου και την σφαίρα, εντός της οποίας μπορεί να ενεργήσει το υποκείμενο της δράσης, προκύπτει και η ένταση της υποχρέωσης επιμέλειας, που γεννάται στο πρόσωπό του. Κατά αυτό τον τρόπο, κάποιος ο οποίος δημιουργεί μια κατάσταση κινδύνου, που βρίσκεται εντός της σφαίρας δραστηριότητάς του, θα έχει την μεγαλύτερη δυνατή ευθύνη για τις ζημίες, που ενδέχεται να προκύψουν από αυτήν. Η σχέση εγγύτητας του ατόμου με τον κίνδυνο θα αποτελέσει μία ακόμα παράμετρο για τον προσδιορισμό του «οφείλει» σε μια κατάσταση.

Στην *τρίτη* κατηγορία εντοπίζεται το μέγεθος της απειλούμενης ζημίας¹²². Δεν μπορεί να απαιτείται από ένα πρόσωπο, ούτε να επωμίζεται κάθε είδους ζημιά των έννομων αγαθών του, ούτε από την άλλη να αναλαμβάνει τις ζημίες κάθε κινδύνου. Δεν μπορεί να υποχρεώνεται ο κοινωνός για την λήψη μέτρων έναντι κάθε κινδύνου. Θα πρέπει να γίνεται μια εκτίμηση της πιθανότητας για επέλευση της βλάβης και του διακινδυνευόμενου αγαθού. Αυτά είναι δυο μεγέθη είναι αντιστρόφως ανάλογα με την έννοια, ότι όσο μικρότερο είναι το ένα (π.χ. πιθανότητες επέλευσης του κινδύνου), τόσο σπουδαιότερο¹²³ πρέπει να είναι το άλλο (έννομο αγαθό) ώστε να οδηγηθούμε προς τη θεμελίωση των υποχρεώσεων πρόνοιας. Για να ληφθούν, λοιπόν, μέτρα πρόνοιας για την προστασία του αγαθού της ζωής, οι πιθανότητες επέλευσης του κινδύνου δεν χρειάζεται να είναι σοβαρές. Σε κάθε περίπτωση, όσο πιο μεγάλα είναι και τα δύο αυτά μεγέθη, τόσο πιο κοντά στη θεμελίωση υποχρεώσεων πρόνοιας βρισκόμαστε.

Το αν υφίσταται ή όχι υποχρέωση επιμέλειας, δεν θα πρέπει να αξιολογείται στον χρόνο επέλευσης της ζημίας. Θα πρέπει να αξιολογείται κατά τον χρόνο εκδήλωσης της πράξης. Αυτό άλλωστε υπαγορεύεται και από το γεγονός ότι το παράνομο αξιολογείται κατά κανόνα από την συμπεριφορά¹²⁴. Το να χαρακτηριστεί μια πράξη ως παράνομη, η οποία τη στιγμή που εκδηλώνεται δεν παραβιάζει κάποιον κανόνα δικαίου, δεν θα μπορούσε να γίνει ανεκτό από την έννομη τάξη λόγω της ανασφάλειας δικαίου που θα προκαλούσε¹²⁵. Όλα, λοιπόν, τα παραπάνω κριτήρια θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τον χρόνο της πράξης ή της παράλειψης¹²⁶.

Για χάρη της ασφάλειας του δικαίου η ίδια η καλή πίστη γεννά την υποχρέωση πειστικής αιτιολόγησης της εφαρμογής της, προκειμένου να δικαιολογείται η μετακύληση της ζημίας στον παραλείψαντα¹²⁷. Επαρκώς αιτιολογημένο συμπέρασμα θα συνιστά εν προκειμένω αυτό, το οποίο θα έχει λάβει υπόψη του κάθε νομικά κρίσιμη παράμετρο. Προκύπτει από τα παραπάνω, πως η αξιοποίηση προτεινόμενων από τη θεωρία κριτηρίων μπορεί πράγματι να μας οδηγήσει με μεγαλύτερη ασφάλεια στη συγκεκριμενοποίηση της αρχής της καλής πίστης. Αυτό, βέβαια, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, δεν είναι αναγκαίο, ενώ τα κριτήρια, που παρουσιάζονται, δεν είναι

---

¹²² Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 157.

¹²³ Αφού μιλάμε για έννομα αγαθά.

¹²⁴ Βλ παραπάνω 3.2

¹²⁵ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 185.

¹²⁶ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 185.

¹²⁷ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμός της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ Τεύχος 8-9/2014, 642.

περιοριστικά. Κάτι τέτοιο, θα ήταν αδύνατο, λαμβάνοντας υπόψη και την ποικιλία των περιστάσεων, που μπορούν να ανακύψουν¹²⁸.

Όσον αφορά, ειδικά, τα κριτήρια μπορεί να παρατηρηθεί, ότι βασικό άξονα, γύρω από τον οποίο αυτά έχουν διαμορφωθεί, συνιστούν ο κίνδυνος επέλευσης της προσβολής και η αναμενόμενη από τους κοινωνούς συμπεριφορά του εν δυνάμει δράστη για την αποτροπή της ζημίας πάντα σε συνάρτηση με το επαπειλούμενο αγαθό¹²⁹ και τις περιστάσεις. Η λειτουργία των κριτηρίων αυτών πρέπει να είναι συνδυαστική, προκειμένου να μας οδηγήσει με ασφάλεια στην υποχρέωση ορισμένης ενέργειας, ενώ όσο χαμηλότερη εμφανίζεται η ένταση ενός κριτηρίου, τόσο μεγαλύτερη ανάγκη υπάρχει να συνδυαστεί και με κάποιο άλλο. Σκοπός αποτύπωσης των παραπάνω κριτηρίων είναι να λαμβάνονται συνολικώς υπόψη προκειμένου να διαπιστώνεται με ασφάλεια η ύπαρξη ή μη των υποχρεώσεων πρόνοιας.

3.6 Μέτρα πρόνοιας

Από την ανωτέρω ανάλυση προσδιορίζονται οι καταστάσεις, κατά τις οποίες σε ένα υποκείμενο δικαίου γεννώνται υποχρεώσεις για λήψη μέτρων πρόνοιας. Στο σημείο αυτό, προκειμένου να διαπιστωθεί, αν κάποιος έχει παρανομήσει ή όχι, ο εφαρμοστής του δικαίου θα κληθεί να προσδιορίσει το ακριβές μέτρο, το οποίο θα συνιστά το κατάλληλο με βάση όλες τις παραμέτρους και το οποίο θα αποτελέσει το σημείο αναφοράς αυτής της αξιολόγησης. Τα μέτρα, τα οποία κάποιος θα λαμβάνει μπορούν να συνίστανται τόσο σε πράξη όσο και σε παράλειψη. Την παράλειψη ως μέτρο θα την συναντάμε κυρίως στις περιπτώσεις, όπου κινδυνεύει κάποιο απόλυτο αγαθό, και ως εκ τούτου θα υποχρεούται ο κάθε κοινωνός που έρχεται σε επαφή μαζί του να απέχει από ενέργειες, οι οποίες μπορούν να το βλάψουν¹³⁰. Η υποχρέωση να ενεργήσει κάποιος, μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους. Συνηθέστερος τρόπος εμφάνισής της υποχρέωσης για ορισμένη ενέργεια στην νομολογία είναι η υποχρέωση ενημέρωσης, η υποχρέωση εποπτείας, οι υποχρεώσεις λήψης μέτρων ασφαλείας.

Εξετάζοντας τα νομολογιακά παραδείγματα και λαμβάνοντας υπόψη την μεταβλητή φύση, που χαρακτηρίζει τα μέτρα πρόνοιας, μπορεί να διαπιστώσει κανείς, πως οι παραπάνω περιπτώσεις δεν θα μπορούσαν να τοποθετηθούν σε μια κλίμακα ανάλογα με την ένταση των ζητούμενων μέτρων. Κάτι τέτοιο είναι εντελώς σχετικό και διαπιστώνεται κάθε φορά ad hoc. Η διαδικασία

---

¹²⁸ Σταθόπουλος Μιχαήλ, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμό της ΑΠ 1768/2009), ΕφΑΔΠολΔ, Τεύχος 8-9/2014, 646.

¹²⁹ Βλ. Λαδογιάννη σύμφωνα με τον οποίο κάθε κατηγορία εξειδικεύει «την ιδέα ενός εξατομικευμένου και ιδιάζοντος διαπροσωπικού συνδέσμου αυξημένης συναλλακτικής εντάσεως», Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ 147/

¹³⁰ ΑΠ 370/2028 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 472/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 758/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 669/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

εξεύρεσης πάντως του κατάλληλου μέτρου, συνιστά στάθμιση μεταξύ δικαιωμάτων¹³¹ και θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας¹³².

3.7 Σχέση υποχρεώσεων πρόνοιας με ειδικές διατάξεις

Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου ο ίδιος νομοθέτης έχει προβλέψει ειδικά τις περιπτώσεις υποχρεώσεων πρόνοιας. Πρόκειται για περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο νομοθέτης επιβάλλει στο «δυνατότερο» μέρος να συμπεριφερθεί με ορισμένο τρόπο, προκειμένου να εξισορροπήσει την ανισότητα, που υπάρχει, και να προστατεύσει το «ασθενέστερο» μέρος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συνιστούν ο νόμος για την προστασία των καταναλωτών 2251/1994 αναφορικά με την ευθύνη του παραγωγού ή του παρέχοντος υπηρεσίες, τα άρθρα 197-198ΑΚ σχετικά με την ευθύνη από διαπραγματεύσεις, το άρθρο 662ΑΚ για την ασφάλεια και την υγιεινή στους χώρους εργασίας, αλλά και άλλα ειδικότερα νομοθετήματα, όπως ο Ν. 3606/2007 για την παροχή επενδυτικών υπηρεσιών.

Το ζήτημα της σχέσης μεταξύ των υποχρεώσεων πρόνοιας, οι οποίες απορρέουν από τις γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα με τα παραπάνω νομοθετήματα είναι μια κλασική σχέση συρροής κανόνων δικαίου. Μάλιστα, από τη στιγμή που οι περιπτώσεις αυτές είναι υποχρεώσεις ειδικά προβλεπόμενες από το νόμο, οι οποίες, όμως, σε αντίθετη περίπτωση θα θεμελιώνονταν και πάλι μέσα από την καλή πίστη ρυθμίζοντας την ίδια περίπτωση με ίδιο τρόπο, μέσω δηλαδή υποχρεώσεων πρόνοιας, αντιλαμβανόμαστε ότι συρρέουν και, μάλιστα, λόγω της σχέσης γενικού - ειδικού κανόνα συρρέουν αποκλειστικά¹³³. Με βάση το είδος αυτής της συρροής προκρίνεται η εφαρμογή του ειδικότερου κανόνα με αποκλεισμό του γενικότερου. Παρά το γεγονός, ότι η παραπάνω λύση στη σχέση μεταξύ των ειδικά προβλεπόμενων κανόνων πρόνοιας με τους κανόνες, που απορρέουν από την καλή πίστη φαίνεται ξεκάθαρη, το ζήτημα τίθεται εντονότερα ενόψει της στάσης της νομολογίας σε αυτό.

---

¹³¹ Αθ. Ξυνοπούλου, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, 184.-185.

¹³² Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο Ιδιωτικό δίκαιο δεν ταυτίζεται με αυτή στο Συνταγματικό. Στο αστικό δίκαιο λαμβάνει ρόλο επικουρικό, ενεργοποιείται δηλαδή εφόσον έχουν εξαντληθεί τα μεθοδολογικά εργαλεία που παρέχονται, (Γεωργ. Γεν. Αρχ. Αστ., σελ. 69, παρ. 27). Η εφαρμογή της επιτυγχάνεται μέσω γενικών ρητρών και πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι περιορισμένη. Μια ανεξέλεγκτη εφαρμογή της θα οδηγούσε στο αποτέλεσμα να ακυρώνονται συμφωνίες μεταξύ ιδιωτών ως αντισυνταγματικές. Αυτό ακριβώς είναι και το βασικό επιχείρημα των αρνητών της άμεσης μεταφοράς της αρχής από τον ένα κλάδο του δικαίου στον άλλο (παράβαση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας). Τα εργαλεία, που διαθέτει το ιδιωτικό δίκαιο για την επίλυση των συγκρουόμενων συμφερόντων και την προστασία των δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα, είναι, καταρχήν, τα άρθρα 174, 178, 281, 288ΑΚ. Έτσι, και με την αρχή της αναλογικότητας να συνιστά εξειδίκευση της καλής πίστης (βλ. Σταθόπουλο, Γεν. Ενοχ. 22, 33), καθίσταται σαφές ότι δεν είναι αναγκαία η επίκληση της συνταγματικής αρχής της καλής πίστης. Άλλωστε, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε η εξειδίκευση της καλής πίστης να παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας. Για επιπλέον ανάλυση και παρουσίαση των διατυπωμένων θέσεων επί του θέματος βλ. Η αρχή της αναλογικότητας στο Αστικό Δίκαιο, Λασκαρίδης Εμμανουήλ, ΕφΑΔΠολΔ 2/2015, σελ. 108-116, βλ. και ΑΠ 314/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ «Η ίδια η καλή πίστη επιβάλλει να μη διευρυνθούν οι γενικές υποχρεώσεις επιμέλειας πέρα από ένα όριο, με συνέπεια την υπέρμετρη συρρίκνωση των δυνατοτήτων άσκησης των εν λόγω ελευθεριών. Σε τελευταία ανάλυση θα μπορεί με εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας να διαπιστώνεται αν και πού υπάρχει υπέρμετρη προστασία των συμφερόντων της μιας πλευράς. Η γενική υποχρέωση προστασίας και ασφάλειας των άλλων μπορεί να γίνει δεκτή μόνο στο μέτρο που παραβιάζονται οι παραπάνω, νομοθετικά κατοχυρωμένες, αρχές του δικαίου», ΑΠ 309/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³³ Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, 2019 σελ. 50.

Συγκεκριμένα, δεν είναι λίγες οι φορές, που στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες η νομολογία θα κληθεί να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο ζήτημα, προβαίνει σε μια σωρευτική επίκληση, τόσο των κανόνων, που απορρέουν από την καλή πίστη, όσο και των ειδικών νομοθετημάτων. Το πρόβλημα, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι ότι ακριβώς λόγω της ύπαρξης των ειδικών νομοθετημάτων δεν προβαίνει σε συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών, παρ' όλο που τις επικαλείται, δημιουργώντας κατά αυτό τον τρόπο ένα θολό τοπίο γύρω από το πως θεμελιώνεται η κατάλληλη συμπεριφορά στη συγκεκριμένη περίπτωση¹³⁴.

Η επίκληση των γενικών ρητρών για την θεμελίωση κανόνων επιμέλειας έχει σημασία στις περιπτώσεις εκείνες, που απουσιάζει μια ειδική διάταξη, η οποία θα ρύθμιζε αυτή την κατάσταση. Η σωρευτική επίκληση, τόσο των υποχρεώσεων πρόνοιας, όσο και των ειδικών νομοθετημάτων χωρίς, μάλιστα, τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών είναι από άποψης μεθοδολογίας του

---

¹³⁴ Εφ.Αθ. 1083/2023 «...παρνομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της κοινωνικώς επιβεβλημένης και εκ της θεμελιώδους δικαιοϊκής αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς απορρέουσας, υποχρέωσης λήψης ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή πρόκλησης ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων». «Ειδικότερες μορφές της υποχρέωσης πρόνοιας, ασφάλειας και προστασίας των αγαθών των άλλων, η οποία θεμελιώνει το στοιχείο του παρανόμου κατά τα ανωτέρω, αποτελούν οι υποχρεώσεις διαφώτισης/ενημέρωσης και συμβουλευτικής καθοδήγησης προειδοποίησης του πελάτη εκ μέρους της Τράπεζας, οι οποίες στηρίζονται στη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ Τράπεζας-πελάτη. Η εκ μέρους της Τράπεζας παράλειψη εκπλήρωσης των ως άνω υποχρεώσεων θεμελιώνει αδικοπρακτική της ευθύνη, εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις αυτής (ευθύνης), ήτοι η υπαιτιότητα και η επέλευση ζημίας αιτιωδώς συνδεόμενης με την παράνομη συμπεριφορά της Τράπεζας, με την έννοια ότι η παράβαση των απορρευουσών από την καλή πίστη υποχρεώσεων της Τράπεζας αποτελεί όρο, κατ' αντικειμενική πρόγνωση, πρόσφορο να οδηγήσει στο αποτέλεσμα της ζημίας. Υπό την έννοια αυτή, οι συγκεκριμένες συναλλακτικές υποχρεώσεις παραβιάζονται, μεταξύ άλλων και στις περιπτώσεις που παραλείπεται η παροχή όσων πληροφοριών είναι απαραίτητες στον συγκεκριμένο αποδέκτη των επενδυτικών υπηρεσιών, προκειμένου αυτός να είναι σε θέση να αντιληφθεί την μορφή της προτεινόμενης σε αυτόν τοποθέτησης των κεφαλαίων του και κυρίως να κατανοήσει όσους κινδύνους συνδέονται με την ζημιόγono για τον ίδιο εξέλιξη αυτής, ώστε, έχοντας ενημερωθεί σχετικώς, να αξιολογήσει ακολούθως, ιδίως τις επιβλαβείς συνέπειες της συγκεκριμένης επενδυτικής επιλογής και ο ίδιος να αποφασίσει εάν θα την επιχειρήσει, παρέχοντας την σχετική εντολή στην αντισυμβαλλομένη αυτού Τράπεζα (Α.Π. 1406/2021 και Α.Π. 1182/2021 ό.π.)» / «Εξάλλου, από τις διατάξεις του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, προκύπτει ότι η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, ο οποίος, κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, μπορεί να είναι και Τράπεζα, έναντι του πελάτη της ή άλλου με αυτή συμβεβλημένου προσώπου, μπορεί να είναι είτε ενδοσυμβατική, είτε αδικοπρακτική, ανεξάρτητα από προϋφιστάμενη ενοχική σχέση, μεταξύ παρέχοντος τις υπηρεσίες και ζημιωθέντος. Υπό τη συνδρομή των προϋποθέσεων των ανωτέρω διατάξεων προκύπτει, περαιτέρω, ότι με αυτές θεμελιώνεται αστική ευθύνη σε αποζημίωση, λόγω αδικοπραξίας και στις περιπτώσεις ευθύνης, λόγω παροχής τραπεζικών επενδυτικών υπηρεσιών, εφόσον ο αντισυμβαλλόμενος της Τράπεζας χαρακτηρίζεται ως καταναλωτής, σύμφωνα με την ρύθμιση του άρθρου 1 παρ. 3 του ν. 2251/1994. Ο ανωτέρω νόμος έχει συμπεριλάβει ειδικές διατάξεις, που επιβάλλουν στον οποιονδήποτε «προμηθευτή» -και στις τράπεζες- την ορθή, αναγκαία και κατάλληλη πληροφόρηση του μέσου «καταναλωτή» -και του ιδιώτη επενδυτή ώστε αυτός να λαμβάνει τεκμηριωμένα, τη σωστή απόφαση της πράγματι ηθελημένης συναλλαγής (Α.Π. 1406/2021, Α.Π. 1182/2021 και Α.Π. 1350/2018 ό.π.). Να μην παραπλανάται, δηλαδή, αποφασίζοντας να ενεργήσει συναλλαγή, την οποία διαφορετικά, δεν θα αποφάσιζε να ενεργήσει. Οι υποχρεώσεις αυτές του «προμηθευτή» προβλέπονται ιδίως, στα άρθρα 9γ-9ε του νόμου, που αναφέρονται στην «απαγόρευση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών».

«Η συμπεριφορά λοιπόν αυτή των προσηθέντων υπαλλήλων της εκκαλούσας είναι παράνομη και υπαίτια, κατά την έννοια του άρθρου 914 ΑΚ, συμπεριφορά, αλλά και κατά τις διατάξεις του Ν. 2251/1994, σύμφωνα και με όσα εκτέθηκαν στην ανωτέρω νομική σκέψη. Και τούτο, αφού οι εφεσίβλητες ως αντισυμβαλλόμενες της εκκαλούσας Τράπεζας χαρακτηρίζονται ως καταναλωτές, σύμφωνα με την ρύθμιση του άρθρου 1 παρ. 3 του Ν. 2251/1994, αφού διέθεταν ερασιτεχνική ιδιότητα ως προς τη συναλλαγή αυτή, ούτε αποδείχθηκε συστηματική ενασχόλησή τους με έτερα προϊόντα και συναλλαγές, ούτε διέθεταν γνώση και εμπειρία από τέτοιου είδους συναλλαγές, που υπερβαίνει το μέσο όρο του καταναλωτή, με τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ο ανωτέρω νόμος έχει συμπεριλάβει ειδικές διατάξεις, που επιβάλλουν στον οποιονδήποτε «προμηθευτή» -και στις τράπεζες- την ορθή, αναγκαία και κατάλληλη πληροφόρηση του ιδιώτη επενδυτή, ώστε αυτός να λαμβάνει τεκμηριωμένα, τη σωστή απόφαση της πράγματι ηθελημένης και να μην παραπλανάται, αποφασίζοντας να ενεργήσει συναλλαγή, την οποία, διαφορετικά, δεν θα αποφάσιζε να ενεργήσει, με σκοπό την προστασία της περιουσίας του, ως αποδέκτη των επενδυτικών υπηρεσιών». Βλ επίσης ΑΠ 823/2024, ΕφΛαρ 54/2024, ΕφΑθ 889/2023, ΑΠ 1406/2021.

δικαίου ανορθόδοξο. Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί πως δεν αποκλείεται να πρέπει να γίνει επίκληση και στις δύο διατάξεις (στη γενική ρήτρα και στην ειδική διάταξη), καθώς το πεδίο εφαρμογής των δύο αυτών κανόνων δεν θα ταυτίζεται πάντοτε. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η εφαρμογή της μίας δεν αποκλείει την άλλη και, σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι επειδή μια συγκεκριμένη περίπτωση ρυθμίστηκε από το νομοθέτη δεν μπορούν να γεννηθούν περαιτέρω υποχρεώσεις, εφόσον το επιβάλλει η καλή πίστη.

4. Η αδικοπραξία στην Ανώνυμη Εταιρεία

4.1 Η 71ΑΚ

Πέρα από το φυσικό πρόσωπο αδικοπρακτικά μπορεί να ευθύνεται και ένα νομικό πρόσωπο. Η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι δυνατή από τη στιγμή, που λαμβάνει νομική προσωπικότητα και άρα ικανότητα δικαίου, γίνεται δηλαδή φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (61ΑΚ). Το νομικό πρόσωπο μάλιστα, έχει πλήρη ικανότητα για δικαιοπραξία και για αδικοπραξία (70ΑΚ, 71ΑΚ). Η ratio της 71ΑΚ¹³⁵ ¹³⁶ είναι να αναλαμβάνεται η ευθύνη των πράξεων από το πρόσωπο, το οποίο πρόκειται να επωφεληθεί από αυτές¹³⁷. Το νομικό πρόσωπο, δηλαδή, να ευθύνεται για τις ζημιές, που προκύπτουν από ενέργειες, οι οποίες έχουν ως σκοπό να το ωφελήσουν. Για την αδικοπρακτική ευθύνη της ανώνυμης εταιρίας δεν προβλέπονται ειδικές διατάξεις στο Ν. 4548/2018. Εφαρμοστέοι, λοιπόν, θα είναι οι κανόνες του Αστικού Κώδικα. Όπως και για δικαιοπραξίες, έτσι και για τις αδικοπραξίες του νομικού προσώπου ο Αστικός Κώδικας υιοθετεί την οργανική θεωρία¹³⁸. Μάλιστα, η συγκεκριμένη ευθύνη θα πρόκειται για ευθύνη από ίδια πράξη¹³⁹.

---

¹³⁵ Η ΑΚ 71 είναι διάταξη αναγκαστικού δικαίου. Αυτό σημαίνει ότι η εφαρμογή της δεν μπορεί να αποκλειστεί με σχετική διάταξη στο καταστατικό ή την ιδρυτική πράξη της ΑΕ. Ωστόσο, η ευθύνη του νομικού προσώπου μπορεί να περιοριστεί συμβατικά υπό τις προϋποθέσεις του 332ΑΚ (βλ. *Κ. Σημαντήρα*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η Έκδοση, σελ. 328).

¹³⁶ Ταυτόχρονα η ΑΚ 71 εξισώνει το νομικό με το φυσικό πρόσωπο καθιστώντας τα ισότιμα υποκείμενα δικαίου όσον αφορά την αδικοπρακτική τους ικανότητα (βλ. *Αρχανιωτάκη*, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, 1989, σελ. 134-135, *Κιτσαρά* σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, 2010, σελ 306).

¹³⁷ Λογικό, άλλωστε, ότι η ευθύνη αυτή αφορά πράξεις φυσικού προσώπου που έχει την ιδιότητα οργάνου της εταιρίας αφού χωρίς την «χρήση» των οργάνων το νομικό πρόσωπο θα παρέμενε αδρανές και ανίκανο να διαμορφώσει τη βούληση του.

¹³⁸ Η οργανική θεωρία ονομάζεται αλλιώς «θεωρία του βουλευτικού οργάνου». Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, το νομικό πρόσωπο έχει ικανότητα σχηματισμού βούλησης και πραγμάτωσης αυτής. Η διαμόρφωση και πραγμάτωση γίνονται από τα φυσικά πρόσωπα, που ασκούν τη διοίκησή του. Αυτό σημαίνει ότι στο μέτρο, που τα όργανα αυτά δρουν στο πλαίσιο των καθηκόντων τους, πραγματώνουν/αποτυπώνουν την βούληση του νομικού προσώπου και όχι των ιδίων. Τα όργανα αυτά δεν αποτελούν αντιπροσώπους της βουλήσεως του νομικού προσώπου, αλλά την ίδια την βούληση αυτού. Η θεωρία αυτή, λοιπόν, εμποδίζει τον καταλογισμό στο ενεργήσαν όργανο μεταφέροντας την ευθύνη απευθείας στο νομικό πρόσωπο. Η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι ευθύνη για ίδιες πράξεις Β. Βαρθακοκούλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, Εκδόσεις Σάκουλα, 2001 σελ. 380

¹³⁹ Αυτή είναι και η διαφορά του άρθρου 71ΑΚ με το άρθρο 922ΑΚ και το άρθρο 334ΑΚ. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούν και δύο αντιτιθέμενες στην οργανική θεωρία απόψεις, οι οποίες όμως εν τέλει δεν παρουσιάζουν πρακτικές διαφορές, όσον αφορά την ευθύνη του νομικού προσώπου για τις πράξεις των οργάνων του. Κατά τον Αρχανιωτάκη (Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, 1989, σ. 134-135) η πράξη του οργάνου καταλογίζεται στο νομικό πρόσωπο ως ίδια αυτού πράξη (με το νομικό πρόσωπο να είναι ο νομικός δράστης). Αποστασιοποιείται, ωστόσο, σαφώς, από την οργανική θεωρία μη αποδεχόμενος, τη θεμελιώδη κατά αυτήν θεώρηση, ότι η πράξη του οργάνου είναι πράξη του νομικού προσώπου επειδή το φυσικό πρόσωπο-

Το άρθρο 71ΑΚ δεν αποτελεί διάταξη αυτοτελή, καθώς δεν εγκαθιδρύει από μόνη της λόγο ευθύνης του νομικού προσώπου¹⁴⁰. Προκειμένου να προκύψει μία τέτοια ευθύνη, καλούνται σε εφαρμογή άλλες διατάξεις, στις οποίες μπορεί να θεμελιωθεί η ευθύνη του προσώπου, που προέβη σε ζημιογόνα ενέργεια. Η 71ΑΚ που χαρακτηρίζεται και ως κανόνας καταλογισμού, υποδεικνύει πότε οι ενέργειες του οργάνου του νομικού προσώπου καταλογίζονται στο τελευταίο και προϋποθέτει πράξη ή παράλειψη οργάνου που συνιστά αδικοπραξία, αθέτηση ενοχικής υποχρέωσης, δόλια και ενάντια στα χρηστά ήθη συμπεριφορά κ.α.¹⁴¹ Έτσι οι προϋποθέσεις που πρέπει κάθε φορά να πληρούνται είναι αυτές που προβλέπονται από τον εκάστοτε νόμιμο λόγο ευθύνης¹⁴².

Προϋποθέσεις εφαρμογής είναι η πράξη ή παράλειψη αντιπροσωπευτικού οργάνου του νομικού προσώπου, η οποία έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του και γεννά υποχρέωση προς αποζημίωση. Από τις παραπάνω προϋποθέσεις και το γράμμα της διάταξης, αυτές της «*πράξης ή παράλειψης*» και της «*ευθύνης σε αποζημίωση*» δεν εγείρουν κάποια ερμηνευτική δυσχέρεια. Ερμηνευτικό ζήτημα εντοπίζεται στις έννοιες του «*αντιπροσωπευτικού οργάνου*» και της φράσης «*κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του*».

Η έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου έχει εγείρει διάφορα ερμηνευτικά ζητήματα, με αποτέλεσμα να υποστηρίζονται και διάφορες απόψεις επί του θέματος. Αρχικά, τόσο η επιστήμη, όσο και η νομολογία¹⁴³ συνέδεσαν την έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου με την έννοια των καταστατικών οργάνων. Η άποψη αυτή βασίστηκε στα όσα λέγονται για τις δικαιοπραξίες του νομικού προσώπου. Ειδικότερα, η έννοια αυτή συνδέθηκε με τα άρθρα 67ΑΚ και 68ΑΚ, τα οποία προϋποθέτουν τα φυσικά πρόσωπα, που διοικούν το νομικό πρόσωπο, να αντλούν την εξουσία τους από το καταστατικό ή τη συστατική πράξη. Ως όργανα, λοιπόν, του νομικού προσώπου (τα οποία με την δράση τους μπορούν να δεσμεύουν το νομικό πρόσωπο) θεωρήθηκαν τα καταστατικά όργανα, ήτοι εκείνα που διοικούν το νομικό πρόσωπο έχοντας αναλάβει θέση εκπροσώπησης από το καταστατικό ή τη συστατική πράξη. Σημειωτέον ότι η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι ανεξάρτητη πταίσματος ως προς την επιλογή των προσώπων-οργάνων και άρα συνιστά, ως προς αυτό, γνήσια αντικειμενική ευθύνη¹⁴⁴.

όργανο ενσωματώνεται οργανικά στο νομικό πρόσωπο. Η άποψη του αυτή βασίζεται στο ότι η αποδοχή της οργανικής θεωρίας θα καθιστούσε υπεύθυνο έναντι τρίτου μόνο το νομικό πρόσωπο και όχι το φυσικό-δράστη. Η άποψη του επομένως εκκινεί από την αντίληψη ότι το υπαίτιο για την πρόκληση της ζημίας φυσικό πρόσωπο είναι πάντοτε αυτοτελώς και εις ολόκληρον ευθυνόμενο με το νομικό πρόσωπο. Ρούσσο, Η θεωρία του νομικού προσώπου, Γενέθλιον Απ. Γεωργιάδη Ι, 2006, σ. 791επ. Κατά τον Ρούσσο, οι πράξεις των οργάνων είναι πράξεις αλλότριες για τις οποίες θα ευθύνεται το νομικό πρόσωπο. Ο συγγραφέας προκρίνει την συγκεκριμένη άποψη για τον ηθικό λόγο ότι αποτρέπει το να εκλαμβάνονται παράνομες πράξεις των οργάνων ως πράξεις του νομικού προσώπου το οποίο εν συνεχεία θα στιγματιστεί από αυτές, αλλά και για τον νομικό και τελολογικής φύσεως λόγο ότι η 71ΑΚ έχει ως σκοπό την προστασία των συναλλασσόμενων με το νομικό πρόσωπο και ο σκοπός αυτός ξεπερνάται, σε περίπτωση, που στο νομικό πρόσωπο καταλογίζονται άλλες αρνητικές επιπτώσεις άσχετες με τον σκοπό αυτό.

¹⁴⁰ Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, 2010, σελ. 306.

¹⁴¹ Δεν απαιτείται, λοιπόν, η πράξη να είναι παράνομη και υπαίτια, καθώς κάτι τέτοιο θα ανέτρεπε τη ratio της διάταξης. (Βλ. Δέλλιο σε ΣΕΑΚ, αρ 71, 6)

¹⁴² Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, 1989, σελ. 106,112

¹⁴³ ΑΠ 472/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1219/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1723/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴⁴ Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 178

Από τα παραπάνω, προκύπτει η προσπάθεια ερμηνείας της έννοιας του οργάνου, στο πλαίσιο του άρθρου 71ΑΚ με αναφορά σε διατάξεις, οι οποίες αφορούν την δικαιοπρακτική δέσμευση του νομικού προσώπου, όπως για παράδειγμα το ποιος έχει δικαίωμα να δεσμεύει το νομικό πρόσωπο κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων¹⁴⁵. Ωστόσο, η στενή αυτή ερμηνεία του άρθρου 71ΑΚ τείνει να ξεπεραστεί. Πλέον έχουν διαμορφωθεί νεότερες αντιλήψεις, οι οποίες διατηρούν τον κορμό της παραπάνω άποψης, ωστόσο διευρύνουν την έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου υποστηρίζοντας, πως ευθύνη του νομικού προσώπου μπορούν να στοιχειοθετήσουν και τα πρόσωπα εκείνα, τα οποία χωρίς να συνιστούν όργανα με την παραπάνω έννοια ή και χωρίς να έχουν εξουσία δικαιοπρακτικής δέσμευσης της Α.Ε. διατηρούν θέσεις, για τις οποίες το καταστατικό ή η συστατική πράξη προβλέπει ακόμα και με έμμεσο τρόπο την ανάληψη σημαντικών διευθυντικών αρμοδιοτήτων και δυνατότητα για πρωτοβουλία ενεργειών¹⁴⁶. Επιβάλλεται, λοιπόν, από τον σκοπό του άρθρου 71ΑΚ, αλλά και από την ιδιότητά του ως κανόνας καταλογισμού, να ιδρύεται ευθύνη του νομικού προσώπου και για τις πράξεις των προσώπων εκείνων, που στην πράξη ασκούν οργανικές εξουσίες ανεξαρτήτως, αν αυτές αντλούνται άμεσα ή έμμεσα από το καταστατικό.

Παράλληλα, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, το νομικό πρόσωπο, το οποίο αναγκαία δραστηριοποιείται μέσω των οργάνων του, ευθύνεται για τις πράξεις τους, επειδή είναι αυτό το οποίο επωφελείται από αυτές. Αν ο κανόνας αυτός δεν περιοριζόταν με κάποιο τρόπο, θα οδηγούμασταν στο αυθαίρετο συμπέρασμα να ευθύνεται το νομικό πρόσωπο γενικά για κάθε ζημία, που τυχόν προκαλούν τα όργανα του σε τρίτους. Προκειμένου να αποφευχθεί αυτό, ο νομοθέτης περιορίζει την ευθύνη του νομικού προσώπου στις πράξεις των οργάνων του, οι οποίες έλαβαν χώρα «κατά την εκτέλεση των καθηκόντων, που του είχαν ανατεθεί».

Η προϋπόθεση αυτή πληρείται στις περιπτώσεις εκείνες, που η πράξη του οργάνου τελεί σε εσωτερική συνάφεια με τα καθήκοντα, που του έχουν ανατεθεί. Κατά αυτό τον τρόπο, λοιπόν, ευθύνεται το νομικό πρόσωπο από τη στιγμή, που η πράξη ή παράλειψη του οργάνου εμπίπτει στον κύκλο των καθηκόντων του. Αυτό σημαίνει, ότι το νομικό πρόσωπο θα ευθύνεται και σε περίπτωση, που το όργανο υπερβαίνει την εξουσία που του παρασχέθηκε, όχι όμως και όταν η αδικοπραξία του οργάνου τελείται επ' ευκαιρία ή εξ αφορμής των καθηκόντων αυτών.

Παρά το γεγονός ότι η άποψη αυτή επικρατεί¹⁴⁷, υποστηρίζεται ότι προκαλεί μια συστηματική αντίφαση¹⁴⁸. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις των άρθρων 922ΑΚ και 334ΑΚ γίνεται δεκτή η ευθύνη του προστήσαντος και του κυρίου της υπόθεσης για τις περιπτώσεις, που ο βοηθός εκπλήρωσης ή ο προστηθείς προκαλεί ζημία επ' ευκαιρία απλώς των καθηκόντων του. Λαμβάνοντας υπόψη την κρατούσα άποψη, το νομικό πρόσωπο θα ευθύνεται σε μικρότερο βαθμό για τις πράξεις των οργάνων του, από ό,τι ως προστήσας ή ως κύριος της υπόθεσης. Επειδή, λοιπόν, δεν μπορεί να υπολείπεται σε εμβέλεια η ευθύνη του νομικού προσώπου για πράξεις, οι

¹⁴⁵ Συγκεκριμένα, τα όργανα αυτά είναι: Η διοίκηση του νομικού προσώπου (65ΑΚ), τα υποκατάστατα αυτής όργανα (67 εδ. β' ΑΚ), η προσωρινή διοίκηση (69ΑΚ) και τυχόν πρόσωπα αρμόδια για ορισμένες υποθέσεις (68ΑΚ).

¹⁴⁶ Η «διεύρυνση» αυτή της έννοιας του οργάνου συνιστά τη νεότερη και πλέον κρατούσα σε νομολογία και θεωρία άποψη περί οργάνου κατά την 71ΑΚ. Ομοίως και ΑΠ 988/2014, ΜονΕφΠειρ 144/2016, ΕφΠειρ 81/2023, ΑΠ 1219/2017 σε αντίθεση με ΑΠ 217/1976, ΠολΠρΛιβαδ 31/1999. Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκουλας, 2019, σελ. 178, Δέλλιος σε ΣΕΑΚ, αρ 71, 9.

¹⁴⁷ Δέλλιος, σε ΣΕΑΚ, άρθρο 71 αρ 11/ Γεωργιάδης Σ. Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκουλας, 2019, σελ 178-179

¹⁴⁸ Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, 1989, σελ. 56επ, 222επ.

οποίες λογίζονται ως ίδιες πράξεις σε σχέση με την ευθύνη του προστήσαντος ή του κυρίου της υπόθεσης για πράξεις τρίτων υποστηρίζεται ότι το εύρος ευθύνης του νομικού προσώπου κατά το άρθρο 71ΑΚ ταυτίζεται με αυτό των άρθρων 922ΑΚ και 334ΑΚ. Δεν απαιτείται, επομένως, εσωτερική αιτιώδης συνάφεια, αλλά αρκεί η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου, ο οποίος υφίσταται, είτε σε περίπτωση που τα ανατεθέντα καθήκοντα να αποτέλεσαν το αναγκαίο μέσο για την επιχείρηση της πράξης, είτε σε περίπτωση που η πράξη/παράλειψη του οργάνου εντάσσεται στους τυπικούς κινδύνους των καθηκόντων, που του έχουν ανατεθεί¹⁴⁹.

4.2 Η 71 εδ. β' ΑΚ

Από την στιγμή που υφίσταται ευθύνη του νομικού προσώπου στο ερώτημα, αν, παράλληλα με το νομικό πρόσωπο, μπορεί να γεννηθεί προσωπική ευθύνη του ενεργήσαντος μέλους του διοικητικού οργάνου, η απάντηση, με βάση τη θεωρία του οργάνου, είναι αρνητική. Ωστόσο, το γεγονός, ότι η οργανική θεωρία εμποδίζει σε πρώτο βαθμό τον καταλογισμό της ευθύνης στα φυσικά πρόσωπα, που λειτουργούν με τον ρόλο του οργάνου, καταλογίζοντας τις πράξεις τους στο νομικό πρόσωπο, δεν σημαίνει σύμφωνα με την κρατούσα οργανική θεωρία ότι δίνεται σε αυτά η δυνατότητα να αδικοπρακτούν ανεξέλεγκτα και ανεύθυνα. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, θα ήταν αντίθετο με το γενικότερο πνεύμα της αδικοπρακτικής ευθύνης. Μάλιστα, υποστηρίζεται και η άποψη ότι σε αδικοπρακτικό επίπεδο το νομικό πρόσωπο ευθύνεται πάντοτε για αδικοπραξία εις ολόκληρον με το φυσικό πρόσωπο - όργανο¹⁵⁰, που ενήργησε. Τα παραπάνω βρίσκουν έρεισμα στο δεύτερο εδάφιο της 71ΑΚ. Η διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' έχει αποτελέσει την αιτία για τη δημιουργία δύο αντιφατικών απόψεων γύρω από τον τρόπο, με τον οποίο θα ευθύνεται τελικά το αδικοπραγήσαν όργανο, η σημασία των οποίων δεν περιορίζεται σε θεωρητικό επίπεδο.

Η άποψη που υποστηρίζεται παραπάνω πως όταν το νομικό πρόσωπο ευθύνεται αδικοπρακτικά, θα ευθύνεται πάντοτε εις ολόκληρον και το φυσικό πρόσωπο, αποδεχόμενη μεν ότι το όργανο μιας Α.Ε. δεν έχει προσωπική ευθύνη για τα χρέη του νομικού προσώπου, διευκρινίζει πως κάτι τέτοιο είναι εφικτό με βάση της γενικές διατάξεις και, κυρίως, τις διατάξεις των άρθρων για την αδικοπρακτική ευθύνη (914ΑΚ, 919ΑΚ). Κατά την άποψη αυτή, εφόσον τα διοικούντα πρόσωπα με υπαιτιότητα παραβιάσουν μια επιταγή ή απαγόρευση, η οποία απευθύνεται στο νομικό πρόσωπο, τότε θα ευθύνονται και τα ίδια προσωπικά. Ακολουθείται, δηλαδή, κατά γράμμα η οργανική θεωρία και προσδίδεται αυτοτελής χαρακτήρας στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου 71ΑΚ, καθιστώντας τη διάταξη ουσιαστικού δικαίου και θεμελιώνοντας κατά αυτό τον τρόπο την αδικοπρακτική ευθύνη των οργάνων έναντι τρίτων για τις αδικοπραξίες, που διαπράττουν κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους¹⁵¹.

Υποστηρίζεται, λοιπόν, πως η προσωπική ευθύνη των οργάνων έναντι τρίτων είναι εφικτή λόγω αυτής της ρητής πρόβλεψης. Η άποψη αυτή, προσκολλημένη στο γράμμα της διάταξης, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ευθύνη του οργάνου, χωρίς ευθύνη του προσώπου, καθώς η πράξη του οργάνου λογίζεται ως πράξη του νομικού προσώπου. Με αυτό τον τρόπο, εξομοιώνονται οι

---

¹⁴⁹ ΑΠ 135/2018

¹⁵⁰ Γ. Πανίτσας, σε Ερμηνεία Αστικού Κώδικα & Εισαγωγικού Νόμου ΑΚ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, αρ. 71

¹⁵¹ Γ. Πανίτσας, σε Ερμηνεία Αστικού Κώδικα & Εισαγωγικού Νόμου ΑΚ, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, αρ. 71.

παραβάσεις του νομικού προσώπου με ίδιες παραβάσεις του οργάνου, υπό την προϋπόθεση της υπαιτιότητας. Η ευθύνη του νομικού προσώπου προηγείται της επιπρόσθετης ευθύνης του οργάνου. Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν στο νομικό πρόσωπο καταλογίζεται απευθείας ένα ολοκληρωμένο πραγματικό ευθύνης.

Η ουσία της άποψης αυτής είναι ότι λόγω της οργανικής θεωρίας, η οποία επιρρίπτει την ευθύνη απευθείας στο νομικό πρόσωπο, η ευθύνη του οργάνου θα αποκλειόταν σε περίπτωση έλλειψης της διάταξης του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ. Για αυτό λοιπόν, δεν μπορεί να υπάρχει ευθύνη του οργάνου χωρίς ευθύνη του νομικού προσώπου¹⁵². Συνεπώς, το όργανο θα ευθύνεται εφόσον υπαίτια προβαίνει σε παραβίαση της νομικής επιταγής με αποδέκτη το νομικό πρόσωπο (Α.Ε.)¹⁵³. Στις περιπτώσεις αυτές, η υπαίτια παραβίαση του οργάνου ενός κανόνα, που επιβάλλει επιταγή ή απαγόρευση στο νομικό πρόσωπο, λογίζεται ως υπαίτια παράβαση ίδιας νόμιμης υποχρέωσης. Από την στιγμή, λοιπόν, που ένα πρόσωπο φέρει την ιδιότητα του οργάνου, μπορεί να ευθύνεται αδικοπρακτικά για την παραβίαση, τόσο των υποχρεώσεων, που συντρέχουν στο πρόσωπό του, όσο και των υποχρεώσεων, που αφορούν το νομικό πρόσωπο.

Η δεύτερη άποψη βασίζεται στην στενή σύνδεση, που υπάρχει μεταξύ των δύο εδαφίων του άρθρου 71 ΑΚ, που επιβάλλει μια αρμονική ερμηνεία τους, η οποία να μην οδηγεί σε λογικές αντιφάσεις¹⁵⁴. Με γνώμονα, λοιπόν, το ότι η διάταξη του άρθρου 71 εδ. α' ΑΚ αποτελεί μια διάταξη καταλογισμού, η οποία -όπως αναλύθηκε και παραπάνω- προβλέπει απλώς τις περιπτώσεις εκείνες, όπου οι πράξεις των οργάνων του νομικού προσώπου καταλογίζονται σε αυτό, χωρίς να καθορίζει ποιες είναι αυτές οι πράξεις, θεωρείται ότι δεν μπορεί η διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' να αποτελεί έναν αυτοτελή νόμιμο λόγο ευθύνης. Κατά αυτό τον τρόπο, οδηγείται στο συμπέρασμα ότι τα όργανα θα ευθύνονται σε προσωπικό επίπεδο, επειδή μέσα από τη δράση τους πληρώθηκαν στο πρόσωπό τους οι προϋποθέσεις κάποιου νόμιμου λόγου ευθύνης¹⁵⁵. Η διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ δεν είναι απαραίτητη για τη θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του οργάνου και ο ρόλος της περιορίζεται στην θεμελίωση της εις ολόκληρον ευθύνης του οργάνου με το νομικό πρόσωπο. Έτσι η ευθύνη του οργάνου δεν προέρχεται από την ευθύνη του νομικού προσώπου ούτε την προϋποθέτει. Η ευθύνη του νομικού προσώπου θα έρθει σε δεύτερο στάδιο, εφόσον το πρόσωπο έδρασε υπό τον εταιρικό μανδύα και εντός των καθηκόντων του¹⁵⁶.

---

¹⁵² Ο συλλογισμός, που ακολουθεί η άποψη αυτή, είναι ο εξής: Σε πρώτο στάδιο διαπιστώνεται η ύπαρξη αδικοπρακτικής ευθύνης από τη συμπεριφορά του οργάνου. Εφόσον αυτή είναι παράνομη, θα ακολουθήσει η εξέταση της προϋπόθεσης της αιτιώδους συνάφειας με τα ανατιθέμενα καθήκοντά του. Στη συνέχεια, και εφόσον οι παραπάνω προϋποθέσεις πληρούνται, θα οδηγηθούμε σε πρώτο χρόνο στην ευθύνη του νομικού προσώπου (71 εδ. α' ΑΚ). Σε τελευταίο στάδιο και, εφόσον ευθύνεται το νομικό πρόσωπο, εξετάζεται η «επιπλέον» προσωπική ευθύνη του οργάνου, η οποία θεμελιώνεται σε περίπτωση, που πέραν των προϋποθέσεων για την θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου η συμπεριφορά του οργάνου κρίνεται υπαίτια.

¹⁵³ Γίνεται έτσι μια ταύτιση των υποχρεώσεων του οργάνου με τις υποχρεώσεις του νομικού προσώπου.

¹⁵⁴ *Αρχανιωτάκης*, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας 1989, σελ. 226.

¹⁵⁵ *Γ. Λαδογιάννης*, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης προνοίας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 141-142,145. Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2010, σελ. 319. *Αρχανιωτάκης*, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας 1989, σελ. 226.

¹⁵⁶ *Αρχανιωτάκης*, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας 1989, σελ. 227.

Αυτό λοιπόν που εν προκειμένω μεταφέρεται στο νομικό πρόσωπο δεν είναι ένας συντελεσμένος νόμιμος λόγος ευθύνης όπως από την οργανική θεωρία υποστηρίζεται. Κατά τον Κιτσαρά¹⁵⁷ αυτό που θα μεταφερθεί είναι η παράβαση του κανόνα δικαίου που απευθύνεται στο νομικό πρόσωπο και το πταίσμα του οργάνου. Κατά τον Λαδογιάννη¹⁵⁸ αυτό το οποίο θα μεταφερθεί στο νομικό πρόσωπο θα είναι η πράξη καθ' εαυτή η οποία ωστόσο θα αξιολογηθεί ως προς τις προϋποθέσεις του νόμιμου λόγου ευθύνης με βάση τις υποχρεώσεις του νομικού προσώπου. Σύμφωνα με την τελευταία άποψη είναι και ο Αρχανιωτάκης¹⁵⁹.

Ο συλλογισμός βάσει αυτής της άποψης, για την διαπίστωση της προσωπικής ευθύνης του οργάνου - διοικητή διέρχεται από δύο (2) φάσεις - στάδια. Σε πρώτο στάδιο από τη στιγμή ο διοικητής θα ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια θα γεννηθεί στο πρόσωπό του δυνάμει των άρθρων 914ΑΚ ή 919ΑΚ ευθύνη προς αποζημίωση. Σε δεύτερο στάδιο, θα εξεταστεί αν η πράξη ή παράλειψή του έγινε με την οργανική του ιδιότητα, αν έδρασε μέσα στο πλαίσιο των καθηκόντων του και αν τελικά παραβιάζεται νομική επιταγή απευθυνόμενη στο νομικό πρόσωπο. Εφόσον οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται, τότε θα θεμελιωθεί και η ευθύνη του νομικού προσώπου με το άρθρο 71 εδ. α' ΑΚ. Το γεγονός, λοιπόν, ότι το εν λόγω πρόσωπο - δράστης έδρασε με την ιδιότητα του οργάνου και στο πλαίσιο των καθηκόντων, που του είχαν ανατεθεί από το νομικό πρόσωπο, δεν ενδιαφέρει για τον καταλογισμό της ευθύνης σε προσωπικό επίπεδο. Όπως και στη διάταξη του άρθρου 71 εδ. α' ΑΚ, ο νόμιμος λόγος ευθύνης θα καθιερώνεται από άλλους κανόνες.

Από τις παραπάνω δύο απόψεις, καμία εκ των οποίων δεν μπορεί να αποκλειστεί από το γράμμα της διάταξης, ορθότερη παρουσιάζεται η δεύτερη. Ειδικότερα, η πρώτη άποψη με το να εξομοιώνει την ευθύνη του νομικού προσώπου με την προσωπική ευθύνη του οργάνου καταλήγει να διευρύνει υπερβολικά την ευθύνη του δεύτερου, χωρίς να αναζητά τον πραγματικό αποδέκτη της παραβιασθείσας νομικής επιταγής. Περαιτέρω, η πρώτη άποψη παραμένει προσκολλημένη στο γράμμα του άρθρου 71ΑΚ¹⁶⁰. Το γραμματικό, όμως, επιχείρημα της άποψης αυτής επιδέχεται σημαντικές ενστάσεις, ενόψει του ότι στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης εμπίπτει κάθε μορφή ευθύνης του νομικού προσώπου, επομένως, και η ενδοσυμβατική. Η πρακτική σημασία αυτής της επισήμανσης έγκειται στο ότι δεν είναι δυνατόν εντός του πεδίου εφαρμογής της ίδιας διάταξης να λειτουργεί αυτή με διαφορετικό τρόπο στη μία περίπτωση (αδικοπραξία) και διαφορετικό στην άλλη (ενδοσυμβατική ευθύνη). Η διαφορά προκύπτει από το γεγονός ότι σε επίπεδο ενδοσυμβατικής ευθύνης, όπου συναντάται η μη εκπλήρωση της παροχής από τον οφειλέτη (νομικό πρόσωπο), δεν υποστηρίζεται η εις ολόκληρον ευθύνη του υπαίτιου οργάνου¹⁶¹. Ο λόγος,

¹⁵⁷ Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2010, σελ. 316επ., 321

¹⁵⁸ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης προνοίας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 141-142.

¹⁵⁹ Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας 1989, σελ. 227.

¹⁶⁰ ΑΠ 627/2009 Σύμφωνα με την οποία από τα άρθρα 914ΑΚ, 71ΑΚ, 63ΑΚ, 67ΑΚ «...συνάγεται ότι (α) οι νόμιμες υποχρεώσεις γενικώς των νομικών προσώπων για πράξη ή παράλειψη ουσιαστικά αφορούν τα διοικούντα και εκπροσωπούντα αυτά όργανα, ήτοι τα φυσικά πρόσωπα δια των οποίων διεξάγονται οι υποθέσεις τους και ενσαρκώνεται η βούλησή τους, (β) σε περίπτωση αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου, δεν απαιτείται εξειδίκευση των επιμέρους αρμοδιοτήτων και της προσωπικής στάσης εκάστου μέλους της διοίκησης για την καταρχήν θεμελίωση της δικής του υποχρέωσης προς αποζημίωση του βλαβέντος εκ του αδικήματος, και (γ) δύναται το μέλος της διοίκησης να επικαλεσθεί με ένσταση (την οποία και βαρύνεται να αποδείξει) ότι για ειδικούς λόγους δεν είναι προσωπικά υπαίτιο για την διάπραξη του αδικήματος και την εντεύθεν ζημία του παθόντος, για την οποία ευθύνεται το νομικό πρόσωπο.»

¹⁶¹ Το ίδιο θα συνέβαινε και στην περίπτωση αδικαιολόγητου πλουτισμού.

για τον οποίο το υπαίτιο όργανο δεν ευθύνεται στην παραπάνω περίπτωση είναι ότι δεν δεσμεύεται το ίδιο ως φυσικό πρόσωπο απέναντι στον δανειστή του νομικού προσώπου. Η πράξη του, με την οποία πραγματοποιείται η παραβίαση της συμβατικής υποχρέωσης του νομικού προσώπου δεν αποτελεί παράνομη και αντισυμβατική εκ μέρους του φυσικού προσώπου πράξη¹⁶². Άλλωστε, από την στιγμή που η υπαιτιότητα προϋποθέτει την παρανομία¹⁶³, τότε εφόσον δεν παρανομεί, επειδή δεν είναι το ίδιο ως φυσικό πρόσωπο υπόχρεο για την εκπλήρωση της παροχής, τότε ούτε υπαιτίως μπορεί να έχει δράσει. Αυτό που συμβαίνει, στην περίπτωση αυτή, είναι πως το όργανο αποτελεί τον «φυσικό δράστη»¹⁶⁴. Επιπλέον, τυχόν πταίσμα στο πρόσωπο του δράστη - οργάνου δεν είναι αρκετό, προκειμένου να καταστήσει το πρόσωπο υπόχρεο σε αποζημίωση χωρίς να πληρείται η προϋπόθεση του παρανόμου. Τα παραπάνω δεν πρέπει να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι το πταίσμα του οργάνου είναι άνευ σημασίας. Το πταίσμα του οργάνου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κατάφαση της ευθύνης του νομικού προσώπου. Ο λόγος, για τον οποίο συμβαίνει αυτό είναι διότι, σε περίπτωση, που η ευθύνη του νομικού προσώπου μπορούσε να στοιχειοθετηθεί ανεξαρτήτως πταίσματος του οργάνου του, η διάταξη δεν θα ανταποκρινόταν στην αρχή της ισότιμης μεταχείρισης των φυσικών και νομικών προσώπων σε πεδίο αστικής ευθύνης, καθώς το πλαίσιο για την ευθύνη του νομικού προσώπου θα ήταν αυστηρότερο.

Διατρέχοντας την περίπτωση της ενδοσυμβατικής ευθύνης, διαπιστώνεται ότι ο λόγος, για τον οποίο το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για μη εκπλήρωση της παροχής είναι, επειδή αυτό το ίδιο παραβίασε μια δική του υποχρέωση και όχι, επειδή γενικά το όργανο του λειτούργησε αντίθετα προς μία σύμβαση. Επομένως, στις περιπτώσεις αυτές θα παραβιάζεται μια υποχρέωση του νομικού προσώπου, μέσω της πράξης του οργάνου του, το οποίο εξ αυτού του λόγου χαρακτηρίζεται ως φυσικός δράστης, αφού το πταίσμα αυτού και όχι η πράξη ως ενέργεια που επιδρά στον εξωτερικό κόσμο θα καταλογιστεί στο νομικό πρόσωπο¹⁶⁵. Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι ανεξάρτητη και αυτοτελής από αυτή του οργάνου του, η οποία, για να συντρέξει θα πρέπει να πληρούνται στο πρόσωπό του οι προϋποθέσεις του νόμιμου λόγου ευθύνης. Θα πρέπει, δηλαδή, ο κανόνας, που παραβιάζεται, να απευθύνεται και στο πρόσωπό του.

Ενόψει των ανωτέρω, φυσικό και νομικό πρόσωπο λογίζονται ως αυτοτελή και ισότιμα υποκείμενα δικαίου και φορείς αστικής ευθύνης. Είναι δυνατόν, καθένα από αυτά να είναι αποδέκτης ξεχωριστών νομικών επιταγών¹⁶⁶. Ως εκ τούτου, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι, προκειμένου να ευθύνεται προσωπικά ένα όργανο κατά τη διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ, δεν αρκεί να παραβιάζει μια γενική επιταγή ή έναν κανόνα πρόνοιας και ασφαλείας, που μπορεί να επιβάλλει η καλή πίστη (ακόμα και αν το κάνει με την ιδιότητα του οργάνου και με πράξη που βρίσκεται σε αιτιώδη σχέση με τα καθήκοντα του), αλλά θα πρέπει επιπλέον το ίδιο το όργανο να είναι αποδέκτης της επιταγής αυτής, η οποία παραβιάζεται.

¹⁶² Αρχή της σχετικότητας των ενοχών.

¹⁶³ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018. σελ 310.

¹⁶⁴ Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, 2010, σελ 309, 321

¹⁶⁵ Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, 2010, σελ. 316, 321.

¹⁶⁶ Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας 1989, σελ. 227-228.

Ο συλλογισμός, που ακολουθείται με την δεύτερη αυτή άποψη, προκειμένου να καταλήξουμε στην προσωπική ευθύνη του οργάνου, ξεκινά από το γεγονός ότι η αδικοπρακτική ευθύνη το οργάνου είναι ανεξάρτητη από αυτή του νομικού προσώπου, πράγμα το οποίο συμβαίνει επειδή το φυσικό πρόσωπο - δράστης παραμένει χωριστό προς το νομικό πρόσωπο ως υποκείμενο δικαίου και φορέας αστικής ευθύνης. Ενώ, λοιπόν, το νομικό πρόσωπο θα ευθύνεται σε κάθε περίπτωση, που από το φυσικό πρόσωπο - όργανο παραβιάζεται μια δική του (του νομικού προσώπου) νομική υποχρέωση, το φυσικό πρόσωπο θα ευθύνεται προσωπικώς μόνο αν ήταν και το ίδιο υπόχρεο τήρησης της παραβιασθείσας επιταγής. Στο σημείο αυτό έγκειται το αυτοτελές της ευθύνης.

Καταλήγουμε λοιπόν στο ότι η ευθύνη του νομικού προσώπου από αδικοπραξία μπορεί να προκύψει, από την παράβαση ενός συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά και από την παράβαση υποχρεώσεων επιμέλειας οι οποίες αρκεί να έχουν ως αποδέκτη το νομικό πρόσωπο. Ο τρόπος, με τον οποίο συντελείται η παράβαση είναι μέσω της πταισματικής δράσης των φυσικών προσώπων - οργάνων της Α.Ε., που προξενούν ζημία σε τρίτον. Σε περίπτωση, που το νομικό πρόσωπο δεν είναι αποδέκτης του παραβιασθέντος κανόνα δικαίου, δεν θα ευθύνεται κατά το άρθρο 71ΑΚ ανεξαρτήτως ευθύνης του οργάνου κατά τα άρθρα 914επ. ΑΚ. Αντιστρόφως, σε περίπτωση, που η παραβιασθείσα επιταγή δεν στρέφεται στο πρόσωπο του οργάνου, δεν εμποδίζεται η κατάφαση της ευθύνης του νομικού προσώπου.

Στο σημείο αυτό, μπορούμε να παρατηρήσουμε, ότι στο παραπάνω ζήτημα η εξακρίβωση της ευθύνης μεταξύ του οργάνου και του νομικού προσώπου καθίσταται ευκολότερη στις περιπτώσεις, που παραβιάζεται κάποιος γενικός κανόνας δικαίου, ο οποίος προστατεύει απόλυτο δικαίωμα ή έννομο συμφέρον, που εμπίπτει στον προστατευτικό του σκοπό¹⁶⁷. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, σε περίπτωση παραβίασης τέτοιων κανόνων, θα ευθύνεται τόσο το φυσικό όσο και το νομικό πρόσωπο.

Μπορούμε επίσης να αντιληφθούμε και την χρησιμότητα της διάκρισης μεταξύ του φυσικού και του νομικού δράστη. Καθίσταται σαφές αφενός μεν, ότι αναγκαία προϋπόθεση για την αδικοπρακτική ευθύνη του νομικού προσώπου είναι να παραβιάζεται με τη συμπεριφορά του οργάνου νομική επιταγή με αποδέκτη αυτό το ίδιο, αφετέρου δε ότι η ευθύνη του νομικού προσώπου δεν προϋποθέτει κατά ανάγκη την ευθύνη του οργάνου. Στο νομικό πρόσωπο θα καταλογιστεί η παράβαση του κανόνα δικαίου και το πταίσμα του οργάνου (νομικός δράστης). Την ιδιότητα του φυσικού δράστη θα διατηρήσει ασφαλώς το πρόσωπο που ενεργεί.

Τέλος, πρέπει να καταστεί σαφές, πως παρά το γεγονός ότι τελικά το όργανο θα ευθύνεται προσωπικά, όταν πληρείται στο πρόσωπό του ο νόμιμος λόγος ευθύνης, δεν σημαίνει ότι η διάταξη του άρθρου 71 εδ. β' ΑΚ, θα μπορούσε να απουσιάζει. Ακολουθώντας την κρατούσα άποψη της οργανικής θεωρίας όπως αυτή παρουσιάστηκε ανωτέρω, ρόλος του δεύτερου εδαφίου έγκειται στο να περιορίζει το «ανεύθυνο» του διοικητή του νομικού προσώπου, όπως αυτό θα προέκυπτε από την στιγμή που στο νομικό πρόσωπο μεταφέρεται ένας πλήρως συντελεσμένος νόμιμος λόγος ευθύνης από το πρόσωπο του οργάνου. Κατά τον τρόπο αυτό λοιπόν, καθίσταται, βάσει της οργανικής θεωρίας, δυνατή η προσωπική ευθύνη του οργάνου. Σκοπός της υπόψη διάταξης, λοιπόν, δεν είναι μόνο η θεμελίωση της εις ολόκληρον ευθύνης όπως υποστηρίζεται

¹⁶⁷ Κιτσαράς, σε Ρούσσο, Δίκαιο νομικών προσώπων, 2010, σελ. 320.

από όσους στηρίζουν την ανεξάρτητη ήδη από το επίπεδο του παρανόμου ευθύνη μεταξύ του νομικού προσώπου και του οργάνου.

Φαίνεται λοιπόν ορθότερο να υποστηριχθούν οι απόψεις που υποστηρίζουν την ανεξάρτητη ευθύνη μεταξύ του οργάνου και του νομικού προσώπου. Κύρια επιχειρήματα υπέρ της συγκεκριμένης άποψης αποτελούν αφενός η ενιαία αντιμετώπιση που επιβάλλεται για την ενδοσυμβατική και την αδικοπρακτική ευθύνη μιας και το πεδίο της διάταξης καλύπτει και τις δύο περιπτώσεις, η ύπαρξη ειδικών διατάξεων οι οποίες καθιερώνουν την εις ολόκληρον ευθύνη πράγμα το οποίο δεν θα χρειαζόταν σε περίπτωση που αυτός ήταν ο κανόνας¹⁶⁸, αλλά και το γεγονός αφενός η 71β δεν μπορεί να αποτελεί αυτοτελή νόμιμο λόγο ευθύνης ενόψει και της άμεσης σχέσης που έχει με την 71α και αφετέρου ότι η υπαιτιότητα εξετάζεται εφόσον πρώτα έχει θεμελιωθεί το παράνομο. Αυτό το οποίο θα πρέπει να μεταφερθεί στο νομικό πρόσωπο προκειμένου να θεμελιωθεί η δική του ευθύνη θα είναι η παράβαση του κανόνα δικαίου και το πταίσμα του οργάνου τα οποία θα εξετάζονται σε σχέση με τους κανόνες που απευθύνονται σε αυτό. Σε περίπτωση ο κανόνας έχει ως αποδέκτη και το όργανο θα εξετάζονται οι προϋποθέσεις και στο δικό του πρόσωπο.

Αποδεχόμενοι την διευρυμένη έννοια του παρανόμου, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω και σε συνδυασμό με το κεφάλαιο τρία μπορούμε να συναγάγουμε, χωρίς κάποια επιπρόσθετη παραδοχή ή νομική βάση, τη δυνατότητα να ευθύνεται μια Α.Ε. για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας χωρίς να είναι απαραίτητο οι υποχρεώσεις αυτές να βαραίνουν και τα όργανα προσωπικά. Μάλιστα, η πραγματικότητα είναι, ότι το ενδιαφέρον γύρω από το συγκεκριμένο κανόνα προσανατολίζεται ακριβώς στα νομικά πρόσωπα και δη εκείνα του εμπορικού δικαίου, των οποίων η δράση επεκτείνεται σε πολύ μεγαλύτερα επίπεδα συγκριτικά με των φυσικών προσώπων. Αυτό που θα πρέπει τώρα να αναλυθεί περισσότερο είναι το αν και υπό ποιες προϋποθέσεις δύναται μέλος του διοικητικού συμβουλίου μιας ανώνυμης εταιρίας να ευθύνεται για την παράβαση τέτοιων υποχρεώσεων προσωπικά¹⁶⁹. Κρίσιμες παραμέτρους θα αποτελέσουν ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας μιας ανώνυμης εταιρίας, οι έννομες σχέσεις, που ενυπάρχουν εντός του νομικού προσώπου και η σημασία, που αυτές έχουν στις σχέσεις με τους τρίτους. Από τη στιγμή, που κατά αυτόν τον τρόπο, εντοπιστεί το πλαίσιο ευθύνης του μέλους του διοικητικού συμβουλίου, θα μπορούσαμε στη συνέχεια και σε συνδυασμό και με τη νομολογία, αλλά και ειδικά νομοθετήματα, να εντοπίσουμε το μέτρο επιμέλειας που υποχρεούται να υποδεικνύει το μέλος του Δ.Σ., προκειμένου να μην υπέχει προσωπική ευθύνη.

Κυρίαρχο θέμα, λοιπόν, της ανάπτυξης που θα ακολουθήσει αποτελεί το πότε μπορεί να τεθεί θέμα αδικοπρακτικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι τρίτων και πως αυτή επηρεάζεται σε περιπτώσεις η κατανομής αρμοδιοτήτων. Προκαταβολικά ως προς το θέμα αυτό να σημειωθεί η εκφρασμένη κατά καιρούς άποψη της νομολογίας, η οποία θα αναλυθεί παρακάτω και υποστηρίζει την ευθύνη όλων των μελών του Δ.Σ. ακόμα και σε περιπτώσεις, όπου λόγω του μεγέθους του νομικού προσώπου και της αναγκαστικής εξ αυτού του λόγου κατανομής

¹⁶⁸ Βλ. Άρθρο 50 ν. 4174/2013

¹⁶⁹ Όπως είδαμε και παραπάνω, η προσωπική ευθύνη προϋποθέτει παράβαση κανόνα δικαίου, που στρέφεται στο πρόσωπο του δράστη (εν προκειμένω οργάνου). Άρα, λοιπόν, μια άλλη διατύπωση του παραπάνω ζητήματος θα μπορούσε να είναι πότε υποχρεούται σε ατομικό επίπεδο το μέλος του Δ.Σ. να λαμβάνει μέτρα πρόνοιας και ασφαλείας και ποια είναι αυτά τα μέτρα, τα οποία, εφόσον ληφθούν, καθιστούν το διοικητή ανεύθυνο σε περίπτωση αδικοπραξίας σε βάρος τρίτου.

αρμοδιοτήτων η προξενθείσα στον τρίτο ζημία έχει προκληθεί από την δράση ενός συγκεκριμένου τομέα, τον οποίο και διευθύνει συγκεκριμένο πρόσωπο.

Όσον αφορά την θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του οργάνου η νομολογία δεν διατηρεί μια σταθερή στάση. Ακολουθούνται κατά κύριο λόγο δύο ελαφρώς διαφορετικές οδοί οι οποίες όμως φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με τα όσα υποστηρίχθηκαν παραπάνω για την διαφοροποίηση στο επίπεδο του παρανόμου της ευθύνης του νομικού προσώπου και του οργάνου. Η πρώτη άποψη που υποστηρίζεται νομολογιακά θεωρεί ότι η ευθύνη του νομικού προσώπου και του οργάνου μπορεί να είναι διακριτή μεταξύ της και δεν χρειάζεται να ταυτίζεται. Εντούτοις, ως σημείο διαχωρισμού της ευθύνης μεταξύ του οργάνου και του νομικού προσώπου προσδιορίζουν το στοιχείο της υπαιτιότητας¹⁷⁰. Κατά την δεύτερη εκδοχή, οι υποχρεώσεις του νομικού προσώπου είναι στην πραγματικότητα υποχρεώσεις των μελών που το διοικούν. Σε επίπεδο παρανόμου λοιπόν η ευθύνη τους ταυτίζεται. Και σε αυτή την περίπτωση όμως το όργανο μπορεί να απαλλαγθεί σε περίπτωση που αποδείξει ότι δεν βαρύνεται με υπαιτιότητα¹⁷¹. Οι παραπάνω

---

¹⁷⁰ ΠΠρΑθ 1615/2016 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «... Το καταστατικό, δηλαδή, όργανο έχει πρόσθετη αυτής του νομικού προσώπου υποχρέωση, και παράλληλα, ανεξάρτητη αυτής. Ειδικότερα, τα πρόσωπα διοίκησης της ανώνυμης εταιρίας δεν έχουν μεν προσωπική υποχρέωση για χρέη της εταιρίας, είναι, όμως, δυνατή η προσωπική τους ευθύνη από αδικοπραξία, αφού η αρχή της μη ευθύνης των διοικούντων ανώνυμη εταιρία κάμπτεται και δεν ισχύει όταν υπάρχει πταίσμα αυτών από αδικοπραξία, βάσει των γενικών αρχών (άρθρο 914ΑΚ), οπότε υφίσταται ευθύνη τους.», ΕφΠπρ 498/2021 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Από τη διάταξη του άρθρου 71 Α.Κ, που ορίζει, ότι το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν, εφόσον η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που τους είχαν ανατεθεί και δημιουργεί υποχρέωση αποζημίωσης, προκύπτει, ότι... γ) η πράξη ή η παράλειψη να έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων, που είχαν ανατεθεί στο όργανο, πρέπει δηλαδή να βρίσκεται σε εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση των καθηκόντων του οργάνου, είναι δε αδιάφορο για την ευθύνη του νομικού προσώπου, αν το όργανο ενήργησε, καθ' υπέρβαση των καθηκόντων αυτών, κατά κατάχρηση της εξουσίας του. Στην περίπτωση δε που η πράξη ή η παράλειψη του αρμόδιου οργάνου είναι υπαίτια που παράγει υποχρέωση αποζημίωσης, τότε ευθύνονται εις ολόκληρο και αυτό και το νομικό πρόσωπο. Δηλαδή το νομικό πρόσωπο έχει πρόσθετη μετά του καταστατικού οργάνου υποχρέωση, ανεξάρτητη, όμως, από αυτήν του τελευταίου. ΕφΑθ 508/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Τέλος, από τη διάταξη του άρθρου 71 ΑΚ, που ορίζει, ότι το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν, εφόσον η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που τους είχαν ανατεθεί και δημιουργεί υποχρέωση αποζημίωσης, προκύπτει, ότι προϋποθέσεις της, κατά τη διάταξη αυτή, αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου είναι:... γ) η πράξη ή η παράλειψη να έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων, που είχαν ανατεθεί στο όργανο, πρέπει, δηλαδή, να βρίσκεται σε εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση των καθηκόντων του οργάνου, είναι δε αδιάφορο για την ευθύνη του νομικού προσώπου, αν το όργανο ενήργησε, καθ' υπέρβαση των καθηκόντων αυτών, κατά κατάχρηση της εξουσίας του. Στην περίπτωση δε που η πράξη ή η παράλειψη του αρμόδιου οργάνου είναι υπαίτια που παράγει υποχρέωση αποζημίωσης, τότε ευθύνονται εις ολόκληρο και αυτό και το νομικό πρόσωπο. Δηλαδή, το νομικό πρόσωπο έχει πρόσθετη μετά του καταστατικού οργάνου υποχρέωση, ανεξάρτητη, όμως, από αυτήν του τελευταίου). Ειδικότερα, επί ανώνυμης εταιρίας, οι διοικούντες αυτήν δεν έχουν προσωπική υποχρέωση για χρέη της εταιρίας, είναι, όμως, δυνατή η ευθύνη αυτών προσωπικώς από αδικοπραξία, κατά το άρθρο 914 ΑΚ, αφού η αρχή της μη ευθύνης των διοικούντων ανώνυμη εταιρία κάμπτεται και δεν ισχύει όταν υπάρχει πταίσμα αυτών από αδικοπραξία, βάσει των γενικών αρχών (ΑΚ 914), οπότε υφίσταται ευθύνη τους» , Βλ και ΕφΠπρ 49/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 2087/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁷¹ ΕιρΘεσς 495/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: Περαιτέρω, κατά το άρθρο 71 ΑΚ:.... Α) Οι νόμιμες υποχρεώσεις γενικώς των νομικών προσώπων για πράξη ή παράλειψη ουσιαστικώς αφορούν τα διοικούντα και εκπροσωπούντο αυτά όργανα, ήτοι τα φυσικά πρόσωπα δια των οποίων διεξάγονται οι υποθέσεις τους και ενσαρκώνεται η βούλησή τους (ΑΠ 263/2021, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 641/2011, ΝΟΜΟΣ). Β) Εφόσον τα διοικούντα και εκπροσωπούντο το νομικό πρόσωπο όργανα, παραβιάσουν υπαιτίως με πράξη ή παράλειψη κανόνα που επιβάλλει επιταγή ή απαγόρευση στο νομικό πρόσωπο, τότε ευθύνονται και αυτά προσωπικά από αδικοπραξία. Εξομοιώνεται δηλαδή η υπαίτια παράβαση από τα όργανα αυτά νόμιμης υποχρέωσης του νομικού προσώπου με υπαίτια παράβαση ίδιας νόμιμης υποχρέωσης. (ΑΠ 88/2018, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1723/2014, ΝΟΜΟΣ). Κατά συνέπεια, τα διοικούντα και εκπροσωπούντο το νομικό πρόσωπο όργανα φέρουν προσωπική αδικοπρακτική ευθύνη για τις υπαίτιες παραβάσεις νόμιμων υποχρεώσεων τόσο των ιδίων, όσο και των νομικών προσώπων (ΑΠ 253/2013, ΝΟΜΟΣ). Δεδομένου δε, ότι η υπαιτιότητα, η οποία ορίζεται ως "η επιλήψιμη ψυχική κατάσταση ενός προσώπου απέναντι στην παράνομη εξωτερική συμπεριφορά του" προσήκει μόνο σε φυσικά πρόσωπα, το νομικό πρόσωπο δεν αδικοπρακτεί, αλλά ευθύνεται για την αδικοπραξία των οργάνων του, κατ' άρθρο 71 (ΑΠ 1885/2014, ΝΟΜΟΣ). Γ) Σε περίπτωση αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου, δεν απαιτείται

θέσεις ωστόσο φαίνεται να μην δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην εξέταση της προϋπόθεσης του παρανόμου, η οποία, μάλιστα, προηγείται της υπαιτιότητας. Αξίζει πάντως να αναφερθεί και η ξεχωριστή θέση που πήρε η απόφαση ΑΠ 370/2018¹⁷² η οποία υποστηρίζει ότι οι υποχρεώσεις του νομικού προσώπου και του οργάνου δεν ταυτίζονται απαραίτητα και ως εκ τούτου δύναται να υπάρχει διαφοροποίηση στο επίπεδο του παρανόμου.

4.3 Η Ανώνυμη Εταιρεία ειδικότερα

Προκειμένου να προσδιορίσουμε την προσωπική ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου από παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας θα πρέπει να προσαρμόσουμε τα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω στις ιδιαιτερότητες της ανώνυμης εταιρίας. Κρίνεται λοιπόν σκόπιμο προκειμένου να οδηγηθούμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα να γίνει αναφορά στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της ανώνυμης εταιρίας.

Συγκρίνοντας την ανώνυμη εταιρία με τα δύο βασικά εταιρικά μορφώματα του Αστικού Κώδικα (σωματείο και εταιρία του Αστικού Κώδικα¹⁷³) μπορούν να εντοπιστούν ορισμένα κοινά σημεία, αλλά και σημαντικές διαφορές, οι οποίες αξίζει να αναφερθούν. Πιο συγκεκριμένα, το κοινό σημείο του σωματείου και της ανώνυμης εταιρίας εντοπίζεται στην οργάνωσή τους. Η ανώνυμη

εξειδίκευση των επιμέρους αρμοδιοτήτων και της προσωπικής στάσης έκαστου μέλους της διοίκησης για την κατ' αρχήν θεμελίωση της δίκης του υποχρέωσης προς αποζημίωση του βλαβέντος εκ του αδικήματος και Δ) Το μέλος της διοίκησης δύναται να επικαλεσθεί με ένσταση, (την οποία και βαρύνεται να αποδείξει), ότι για ειδικούς λόγους δεν είναι προσωπικός υπαίτιος για την διάπραξη του αδικήματος και την εντεύθεν ζημία του παθόντος, για την οποία ευθύνεται το νομικό πρόσωπο (ΑΠ 627/2009, ΝΟΜΟΣ). 638/2023 ΕφΑΘ Κατά το άρθρο 71 ΑΚ: "Το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για τις πράξεις ή τις παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν, εφόσον η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που τους είχαν ανατεθεί και δημιουργεί υποχρέωση αποζημίωσης. Το υπαίτιο πρόσωπο ευθύνεται επιπλέον εις ολόκληρον". Από την ανωτέρω διάταξη, σε συνδυασμό και με αυτές των διατάξεων των άρθρων 65 παρ. 1 και 67 του ΑΚ σύμφωνα με τις οποίες, αντίστοιχα, "το νομικό πρόσωπο διοικείται από ένα ή περισσότερα πρόσωπα" και "όποιος έχει τη διοίκηση νομικού προσώπου, φροντίζει τις υποθέσεις του και το αντιπροσωπεύει δικαστικά και εξώδικα", συνάγονται τα ακόλουθα: Α) Οι νόμιμες υποχρεώσεις γενικών των νομικών προσώπων για πράξη ή παράλειψη ουσιαστικός αφορούν τα διοικούντα και εκπροσωπούντο αυτά όργανα, ήτοι τα φυσικά πρόσωπα δια των οποίων διεξάγονται οι υποθέσεις τους και ενσαρκώνεται η βούλησή τους (ΑΠ 641/2011). Β) Εφόσον τα διοικούντα και εκπροσωπούντο το νομικό πρόσωπο όργανα, παραβιάζουν υπαιτίως με πράξη ή παράλειψη κανόνα που επιβάλλει επιταγή ή απαγόρευση στο νομικό πρόσωπο, τότε ευθύνονται και αυτά προσωπικά από αδικοπραξία. Εξομοιώνεται δηλαδή η υπαίτια παράβαση από τα όργανα αυτά νόμιμης υποχρέωσης του νομικού προσώπου με υπαίτια παράβαση ίδιας νόμιμης υποχρέωσης. Κατά συνέπεια, τα διοικούντα και εκπροσωπούντο το νομικό πρόσωπο όργανα φέρουν προσωπική αδικοπρακτική ευθύνη για τις υπαιτίες παραβάσεις νομίμων υποχρεώσεων τόσο των ιδίων, όσο και των νομικών προσώπων (ΑΠ 253/2013). Γ) Σε περίπτωση αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου, δεν απαιτείται εξειδίκευση των επιμέρους αρμοδιοτήτων και της προσωπικής στάσεως έκαστου μέλους της διοικήσεως για την κατ' αρχήν θεμελίωση της δίκης του υποχρέωσης προς αποζημίωση του βλαβέντος εκ του αδικήματος και Δ) Το μέλος της διοικήσεως δύναται να επικαλεσθεί με ένσταση (την οποία και βαρύνεται να αποδείξει) ότι για ειδικούς λόγους δεν είναι προσωπικός υπαίτιος για την διάπραξη του αδικήματος και την εντεύθεν ζημία του παθόντος, για την οποία ευθύνεται το νομικό πρόσωπο (ΑΠ 627/2009). Η ένσταση αυτή πρέπει να προταθεί κατά τον προβλεπόμενο στο άρθρ. 262 § ΚΠολΔ τρόπο, δηλαδή πρέπει να περιλαμβάνει σαφή έκθεση των γεγονότων που τη θεμελιώνουν, άρα ιστορική βάση και αίτημα περί απαλλαγής από την ευθύνη, ώστε μέσω της κατάλληλης υπαγωγής στο πλαίσιο του οικείου νομικού συλλογισμού να εκδοθεί τελικά απόφαση, σύμφωνη με την έννομη αυτή συνέπεια (ΑΠ 78/2020 δημοσιευθείσα στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «ΝΟΜΟΣ»). Εξάλλου, επί ανώνυμης εταιρείας οι διοικούντες αυτή δεν έχουν μεν προσωπική υποχρέωση για χρέη της εταιρείας, είναι όμως δυνατή η ευθύνη των διοικούντων την εταιρεία προσωπικά από αδικοπραξία κατά το άρθρο 914 του ΑΚ, αφού η αρχή της μη ευθύνης των διοικούντων ανώνυμη εταιρεία κάμπτεται και δεν ισχύει όταν υπάρχει πταίσμα αυτών από αδικοπραξία, βάσει των γενικών αρχών (ΑΚ 914), οπότε υφίσταται ευθύνη τους (ΑΠ 29/2006 ΕλλΔνη 47.1031).

¹⁷² Χ. Μαστροκόστα, 370/2018 ΕλλΔνη, 2019, 104

¹⁷³ 78 ΑΚ

εταιρία έχει σωματειακή δομή εκφράζοντας και αυτή την βούλησή της μέσω των οργάνων της¹⁷⁴. Κομβικό σημείο απόκλισης, ωστόσο, συνιστά η αδυναμία του σωματείου να επιδιώξει εμπορικό ή κερδοσκοπικό σκοπό¹⁷⁵. Σε σχέση με την εταιρία του Αστικού Κώδικα και τις λοιπές προσωπικές εταιρίες, βασική διαφορά αποτελεί σε αυτές την διαχείριση δεν την αναλαμβάνει κάποιο όργανο αλλά οι ίδιοι οι εταίροι¹⁷⁶. Κατά αυτό τον τρόπο, η σωματειακή δομή της Α.Ε. έχει ως συνέπεια η επίτευξη του σκοπού της να εναπόκειται στο διοικητικό συμβούλιο, το οποίο είναι αρμόδιο για τη διαχείριση και την εκπροσώπηση του νομικού προσώπου. Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου δεν είναι απαραίτητα και μέτοχοι της Α.Ε.¹⁷⁷.

Η σωματειακή δομή της Α.Ε. έχει και μια επιπλέον νομικής φύσης συνέπεια. Λόγω της μορφής της είναι δυνατή η αναλογική εφαρμογή ορισμένων διατάξεων του Αστικού Κώδικα, που αφορούν τα σωματεία¹⁷⁸. Επιπρόσθετα, από την ιδιότητά της ως νομικό πρόσωπο εφαρμοστέες είναι -όπως κατέστη σαφές και από τα ανωτέρω- οι διατάξεις των άρθρων 66ΑΚ, 69ΑΚ, 70ΑΚ και 71ΑΚ, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προβλέπονται ειδικότερες ρυθμίσεις στο Ν. 4548/2018¹⁷⁹. Λογικό είναι η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για την αστική εταιρία να αποκλείεται, μιας και η δομή της είναι συμβατική και όχι σωματειακή¹⁸⁰.

Μιας και ο προβληματισμός μας θα αφορά την ατομική ευθύνη των διοικητών της Α.Ε., η οποία, εφόσον γεννάται μέσα από την ιδιότητά τους, δημιουργεί την εις ολόκληρον ευθύνη του οργάνου και του νομικού προσώπου, σκόπιμο είναι να διευκρινιστεί, πως, επειδή η ανώνυμη εταιρία είναι εταιρία με νομική προσωπικότητα ισχύει, κατ' αρχήν, η αρχή του χωρισμού της εταιρικής περιουσίας από την ατομική περιουσία των μετόχων. Αυτό σημαίνει, ότι φορέας της εταιρικής περιουσίας είναι μόνο το νομικό πρόσωπο¹⁸¹ και κατ' επέκταση οι μέτοχοι δεν ευθύνονται προσωπικά για τα χρέη της εταιρίας¹⁸².

Μέσα από τον ν. 4548/2018 προκύπτει η τυπική για τον νομοθέτη μορφή μιας Α.Ε. Η συγκεκριμένη πρόκειται για μια εταιρία με μεγάλο μέγεθος και αριθμό συναλλασσόμενων μετόχων, η οποία απευθύνεται στην αγορά για την εύρεση κεφαλαίων¹⁸³. Ωστόσο, η για διάφορους λόγους¹⁸⁴ προτίμηση του εταιρικού τύπου της Α.Ε. έχει οδηγήσει στην πράξη στην ύπαρξη μεγάλου ποσοστού «μικρών» ανωνύμων εταιριών. Στις εταιρίες αυτές υπάρχει ένας μικρός και σταθερός αριθμός μετόχων, οι οποίοι μάλιστα έχουν κατά κανόνα και την ιδιότητα του μέλους του διοικητικού συμβουλίου, με αποτέλεσμα να ισχύει πρακτικά αυτοδιαχείριση, όπως στις προσωπικές εταιρίες. Ο χαρακτήρας αυτός της «οικογενειακής» ανώνυμης εταιρείας θα

---

¹⁷⁴ Για σωματείο βλ. *Γεωργιάδης Σ. Απόστολος*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 194.

¹⁷⁵ *Γεωργιάδης Σ. Απόστολος*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 185.

¹⁷⁶ Βλ. 748ΑΚ, Αρ. 254 ν. 4548/2018.

¹⁷⁷ Αρ. 77 παρ. 2 ν. 4548/2018.

¹⁷⁸ *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 180.

¹⁷⁹ *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 180.

¹⁸⁰ Ενδεχομένως, και υπό τις κατάλληλες προσαρμογές, να είναι εφικτή η εφαρμογή της 747ΑΚ ως διάταξης εκφράζουσας μια γενικότερη αρχή, που αφορά τις ενώσεις προσώπων, ανεξαρτήτως συμβατικού δεσμού μεταξύ των εταίρων.

¹⁸¹ *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 181.

¹⁸² Αρ. 1 ν. 4548/2018.

¹⁸³ *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 183-184.

¹⁸⁴ Ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση, ευκολότερη χρηματοδότηση. *Ν. Ρόκας*, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019. Σελ. 181

οδηγούσε συχνά στην ταύτιση της δράσης του νομικού προσώπου με τα όργανα, όμως, η εικόνα δεν είναι ίδια στην τυπική Α.Ε. της υπόθεσης του Ν. 4548/2024.

4.4 Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ανώνυμης Εταιρείας

Ιδιαίτερη σημασία για το έλεγχο προσωπικής ευθύνης των μελών του ΔΣ έχει ο ρόλος και ο τρόπος λειτουργίας του. Το διοικητικό συμβούλιο είναι συλλογικό όργανο, του οποίου τα μέλη σύμφωνα με το άρθρο 77 παρ. 3 του ν. 4548/2018 μπορούν να είναι από 3 ως και 15. Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 77 παρ. 1 και 86 παρ. 1 του ν. 4548/2018, το διοικητικό συμβούλιο έχει την αρμοδιότητα διοίκησης του νομικού προσώπου την οποία ασκεί συλλογικά¹⁸⁵. Στην έννοια της διοίκησης περιλαμβάνονται τόσο οι εσωτερικές υποθέσεις (διαχείριση), όσο και οι εξωτερικές σχέσεις και υποθέσεις του νομικού προσώπου (εκπροσώπηση). Σε αντίθεση με την αυτοδιαχείριση των προσωπικών εταιριών, η εξουσία διαχείρισης και εκπροσώπησης των μελών του Δ.Σ. δεν απορρέει από τη μετοχική ιδιότητά τους, την οποία όπως ειπώθηκε δεν είναι απαραίτητο να διαθέτουν, αλλά από την ιδιότητα του μέλους του συλλογικού οργάνου του διοικητικού συμβουλίου¹⁸⁶.

Πέραν των διατάξεων του Αστικού Κώδικα, οι οποίες εφαρμόζονται για το Δ.Σ. και αναφέρθηκαν ανωτέρω, η λειτουργία του διοικητικού συμβουλίου ρυθμίζεται λεπτομερώς στα άρθρα 77-115 του Ν. 4548/2018. Ταυτόχρονα οι διατάξεις του καταστατικού είναι κομβικής σημασίας για την λειτουργία του Δ.Σ.¹⁸⁷ Το άρθρο 89 του Ν. 4548/2018 εξαιτίας του συλλογικού χαρακτήρα του διοικητικού συμβουλίου προβλέπει την υποχρεωτική ύπαρξη ενός προέδρου, ο οποίος θα εκλέγεται από τα μέλη αυτού σε περίπτωση, που δεν έχει οριστεί εξ αρχής είτε από το καταστατικό είτε από την γενική συνέλευση. Οι εξουσίες της θέσης αυτής¹⁸⁸ είναι κατά βάση οργανωτικές (π.χ. σύγκληση Δ.Σ., διεύθυνση συνεδριάσεων)¹⁸⁹

Το γεγονός ότι η Α.Ε. αποτελεί ένα ανεξάρτητο υποκείμενο δικαίου έχοντας νομική προσωπικότητα συνεπάγεται ότι το Δ.Σ. διοικεί μια περιουσία ξένη. Η διοίκηση ξένης περιουσίας πιθανώς αποτελεί κίνητρο και παράγοντα αμφιβολίας, αναφορικά με την επίδειξη επιμέλειας από το Δ.Σ.¹⁹⁰ Οι υψηλότερες απολαβές των μελών του Δ.Σ., που συχνά συμφωνούνται με την άνοδο της αξίας της επιχείρησης, είναι ένας ακόμη παράγοντας, ο οποίος αναμφίβολα συμβάλλει στην υπόθεση ότι ο χαρακτήρας της αποστολής του Δ.Σ. ως διοικητή ξένης περιουσίας μπορεί να οδηγήσει στην ανάληψη πρόσθετων κινδύνων για την επίτευξη στόχων και επιπλέον απολαβών. Η ύπαρξη του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης δεν αρκεί ως ανασταλτικό μέσο, σε μία τέτοια περίπτωση. Τον παραπάνω κίνδυνο έρχεται να περιορίσει ο νομοθέτης με ειδικές διατάξεις, οι οποίες προβλέπουν τον τρόπο ελέγχου, αλλά και ευθύνης των μελών του Δ.Σ., ενώ για τις

¹⁸⁵ Βλ. παρακάτω κεφ. 4.5

¹⁸⁶ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 283.

¹⁸⁷ Βλ. π.χ. Αρ. 87 παρ. 1 και αρ. 92 παρ. 2 ν. 4548/2018.

¹⁸⁸ Η θέση αυτή δεν παρέχει δυνατότητα εκπροσώπησης του νομικού προσώπου. Αυτό είναι δυνατό μόνο σε περίπτωση, που έχει λάβει ειδική εξουσιοδότηση από το διοικητικό συμβούλιο.

¹⁸⁹ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 313.

¹⁹⁰ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 297.

εισηγμένες σε ρυθμιζόμενη αγορά εταιρίες τυγχάνουν εφαρμογής οι ειδικοί κανόνες εταιρικής διακυβέρνησης¹⁹¹, που έχουν εισαχθεί ακριβώς για την αντιμετώπιση αυτού του κινδύνου.

Βέβαια, και στη μη εισηγμένη ανώνυμη εταιρεία δεν ισχύει ότι δυνατότητα «ανεξάρτητου» ελέγχου δεν υφίσταται. Το άρθρο 87 του Ν. 4548/2018, στο δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του, προβλέπει τη δυνατότητα στο διοικητικό συμβούλιο να αναθέτει τον εσωτερικό έλεγχο σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα. Περαιτέρω, είναι δυνατό να προβλέπεται στο καταστατικό η υποχρεωτική ανάθεση του εσωτερικού ελέγχου (Αρ. 87 παρ. 1). Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα το καταστατικό να προβλέπει ότι οι διατάξεις των άρθρων 3-8 του Ν. 3016/2002 για τα εκτελεστικά, μη εκτελεστικά και ανεξάρτητα μέλη, καθώς και για την οργάνωση του εσωτερικού ελέγχου εφαρμόζονται και στις μη εισηγμένες Α.Ε. (αρ. 87, Ν. 4548/2018).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί και μια πρακτική, που ακολουθείται κυρίως από τις μεγάλες σε μέγεθος ανώνυμες εταιρίες και η οποία είναι καθοριστικής σημασίας για την πορεία τους, παρόλο που δεν είναι υποχρεωτική για τη λειτουργία τους. Η εν λόγω πρακτική αφορά την επιλογή και το διορισμό διευθυντικών στελεχών, οι οποίοι χαρακτηρίζονται με βάση την ειδικότητά τους (π.χ. διευθυντής πωλήσεων). Τα πρόσωπα αυτά, κατά κανόνα, δεν αποτελούν μέλη του Δ.Σ., ωστόσο δεν αποκλείεται τέτοιες αρμοδιότητες να ανατεθούν και σε κάποιο μέλος. Η θέση τους είναι ιεραρχικά κατώτερη του Δ.Σ. και οφείλουν να ακολουθούν τις υποδείξεις, που τους δίνει¹⁹². Μια πρακτικής φύσεως παρατήρηση αναφορικά με τη θέση των προσώπων αυτών είναι πως σε περίπτωση περιορισμένης εμπλοκής του διοικητικού συμβουλίου, τα πρόσωπα αυτά είναι που τελικά ασκούν την ουσιαστική διοίκηση του νομικού προσώπου.

Το διοικητικό συμβούλιο, όπως αναφέρθηκε, είναι όργανο της Α.Ε., γεγονός, που συνεπάγεται τη δημιουργία οργανικής σχέσης μεταξύ των μελών του και της Α.Ε. Η οργανική αυτή σχέση, ωστόσο, δεν είναι αποκλειστική καθώς ταυτόχρονα με αυτήν συνυπάρχει και μια υποκείμενη σχέση μεταξύ των δύο. Η σχέση αυτή ρυθμίζει την «εργασιακή» σχέση του μέλους με την Α.Ε. (π.χ. αμοιβή μέλους). Η πρώτη (οργανική σχέση) δημιουργείται χωρίς άλλο, άμεσα δηλαδή από την εκλογή του μέλους από τη Γ.Σ., ενώ η δεύτερη καταρτίζεται με την αποδοχή της εκλογής¹⁹³. Η νομική φύση της υποκείμενης σχέσης μπορεί να έχει τη μορφή εντολής, παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών, έργου ακόμα και εξαρτημένης εργασίας. Ο ρόλος της εσωτερικής σχέσης μεταξύ του διοικητή και της ανώνυμης εταιρίας αναδύεται κυρίως στις περιπτώσεις, όπου ο πρώτος θα λειτουργήσει πλημμελώς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του. Όπως αναφέρεται και παρακάτω, η λανθασμένη διαχείριση μπορεί να οδηγήσει σε υποχρέωση αποζημίωσης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι της Α.Ε. υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από πταίσμα (διαχειριστικό πταίσμα)¹⁹⁴.

4.5 Οι εξουσίες διοικητικού συμβουλίου

¹⁹¹ Ν. 3016/2002 (ΦΕΚ Α' 110/17.5.2002) περί εταιρικής διακυβέρνησης, μισθολογίου και άλλες διατάξεις, λαθρα 3-8, όπου και η διάκριση σε εκτελεστικά, μη εκτελεστικά και ανεξάρτητα μέλη, ρυθμίσεις, που κατατείνουν στον έλεγχο του Δ.Σ. και την άμβλυνση του μονιστικού διοικητικού συστήματος.

¹⁹² Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ 326. Βλ. αναλυτικότερα επόμενο κεφ. 4.5

¹⁹³ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ 285, Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

¹⁹⁴ Άρθρο 102, Ν. 4548/2018.

Λογικώς προγενέστερο στάδιο της εξέτασης της προσωπικής ευθύνης των μελών του Δ.Σ. έναντι τρίτων είναι ο εντοπισμός της εκπροσωπευτικής τους εξουσίας. Το περιεχόμενο της εκροσωπευτικής εξουσίας, για να αναλυθεί, προϋποθέτει την κατανόηση του τρόπου, με τον οποίο δραστηριοποιείται το Δ.Σ., ο οποίος, τόσο στη διαχείριση, όσο και στην εκπροσώπηση, είναι κατά κανόνα συλλογικός. Επικρατεί, δηλαδή, η αρχή της συλλογικής δράσης του Δ.Σ. Νομοθετικό έρεισμα η αρχή της συλλογικής δράσης του Δ.Σ. βρίσκεται στα άρθρα 77 και 81 του ν. 4548/2018. Η συλλογική δράση του διοικητικού συμβουλίου προβλέπει την αναγκαία δυνατότητα συμμετοχής όλων των μελών του Δ.Σ. στις συλλογικές διαδικασίες. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως για τη νόμιμη εκπροσώπηση και κατ' επέκταση δέσμευση της Α.Ε. έναντι τρίτων αρκεί η έγκυρη λήψη απόφασης, η οποία με τη σειρά της προϋποθέτει σύμπραξη συγκεκριμένου αριθμού μελών με βάση το νόμο και το καταστατικό¹⁹⁵. Το παραπάνω, ενώ δεν προβλέπεται ρητώς στο Ν. 4548/2018, συνάγεται από το άρθρο 92 του ίδιου νόμου, το οποίο δεν προϋποθέτει ομοφωνία για τη λήψη έγκυρων αποφάσεων στο πλαίσιο της διαχείρισης. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε ενόψει του ότι καταρχήν η διαχειριστική και η εκπροσωπευτική εξουσία συμπίπτουν¹⁹⁶.

Από το άρθρο 87 του Ν. 4548/2018 διαπιστώνεται ότι η αρχή της συλλογικής διαχείρισης δεν αποτελεί τον απόλυτο κανόνα. Στο άρθρο αυτό προβλέπεται η δυνατότητα ανάθεσης διεκπεραίωσης των υποθέσεων σε ένα από τα μέλη του Δ.Σ.¹⁹⁷. Η ανάθεση, μάλιστα, μπορεί να γίνει και σε τρίτα πρόσωπα μη μέλη του Δ.Σ., ενώ δεν είναι απαραίτητο η ανάθεση να γίνεται προς ένα μόνο άτομο, αλλά ούτε και να αφορά το σύνολο των αρμοδιοτήτων, που κατέχει το διοικητικό συμβούλιο. Σε κάθε περίπτωση, η δυνατότητα ανάθεσης θα πρέπει να προβλέπεται στο καταστατικό¹⁹⁸. Ανεκχώρητες εξουσίες, ωστόσο, όπως είναι η αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου θα παραμένουν σε κάθε περίπτωση στη συλλογική αρμοδιότητα του Δ.Σ.¹⁹⁹. Στις περιπτώσεις, που υπάρχει ανάθεση, τον πρώτο λόγο για τον τρόπο λειτουργίας του Δ.Σ. όσον αφορά το συγκεκριμένο κομμάτι, έχει το καταστατικό. Αυτό μπορεί να προβλέπει ότι το πρόσωπο ή τα πρόσωπα, στα οποία ανατίθενται τα καθήκοντα, δραστηριοποιούνται συλλογικά ή ατομικά. Στην δεύτερη αυτή περίπτωση, εντοπίζεται και η μοναδική περίπτωση ατομικής δραστηριοποίησης, χωρίς δηλαδή να προϋποτίθεται η συνδρομή άλλων προσώπων²⁰⁰.

Το παρεπόμενο ζήτημα, που γεννάται σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το ποιος θα είναι ο ρόλος των λοιπών μελών αναφορικά με τα καθήκοντα, τα οποία έχουν ανατεθεί σε ορισμένο πρόσωπο ενόψει του γεγονότος, ότι αυτό το πρόσωπο μπορεί να λειτουργεί ατομικά. Το σημείο αυτό πέρα από το νομικής φύσεως ενδιαφέρον του είναι και κομβικής σημασίας αναφορικά με τον τελικό καθορισμό της προσωπικής ευθύνης των μελών. Την απάντηση δίνει ο νόμος. Στο άρθρο 96 του Ν. 4548/2018 προβλέπονται δικλείδες ασφαλείας της ανεξάρτητης δραστηριοποίησης του μέλους

---

¹⁹⁵ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 319, Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

¹⁹⁶ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 319, Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

¹⁹⁷ Συνήθως θα πρόκειται για τον διευθύνοντα σύμβουλο.

¹⁹⁸ Αρ. 87 Ν. 4548/2018.

¹⁹⁹ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 320-321.

²⁰⁰ Ειδικά σε εταιρίες με μεγάλο μέγεθος, η πρακτική της ανάθεσης αρμοδιοτήτων κρίνεται αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του νομικού προσώπου. Σε διαφορετική περίπτωση, θα ήταν υποχρεωτικό, προκειμένου να καταρτιστεί εγκύρως ακόμα και μια μικρή συναλλαγή, η σύμπραξη του συνόλου του διοικητικού συμβουλίου. Σε Α.Ε., λοιπόν, με μεγάλο μέγεθος κάτι τέτοιο θα αποτελούσε ένα συνεχές εμπόδιο για την επίτευξη των εκάστοτε στόχων. Αλλωστε, για τη σύναψη συναλλαγών από ένα μέγεθος και πάνω αρκεί η έγκρισή τους από το διοικητικό συμβούλιο, ενώ η υπογραφή τους μπορεί να ανατίθεται και σε ένα μόνο πρόσωπο. Βλ. Ρόκα 31, 73.

ή των μελών (ή και τρίτων κατά τα κατωτέρω), στους οποίους έχουν ανατεθεί αρμοδιότητες. Μια πρώτη δικλείδα ασφαλείας είναι η υποχρεωτική υπακοή των προσώπων αυτών κατά την εκτέλεση των αρμοδιοτήτων τους στο νόμο, το καταστατικό, αλλά και τις δεσμευτικές αποφάσεις της Γ.Σ. Στη συνέχεια, τα λοιπά μέλη έχουν υποχρέωση εποπτείας της εκτέλεσης των αποφάσεων της Γ.Σ. και του Δ.Σ., αλλά και της εν γένει άσκησης των καθηκόντων των προσώπων αυτών. Ο έλεγχος, ωστόσο, δεν επαφίεται εξ ολοκλήρου στα λοιπά πρόσωπα του διοικητικού συμβουλίου, καθώς οι πλέον αρμόδιοι έχουν την υποχρέωση να ενημερώνουν τα λοιπά μέλη του Δ.Σ. για την δράση τους²⁰¹.

Σε συνέχεια των παραπάνω και σε περίπτωση, που δεν τίθεται περιορισμός από το καταστατικό²⁰², τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου, στα οποία έχει ανατεθεί η εκτέλεση ορισμένων καθηκόντων, δύνανται να αναθέτουν περαιτέρω σε άλλα μέλη του Δ.Σ. ή και σε τρίτους (87 παρ. 2, Ν. 4548/2018)²⁰³.

Όπως είδαμε και παραπάνω, ο νόμος επιτρέπει την ανάθεση εκπροσωπευτικών²⁰⁴ εξουσιών ακόμα και σε τρίτα πρόσωπα μη μέλη του διοικητικού συμβουλίου²⁰⁵. Ειδικότερα, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους τα πρόσωπα αυτά μπορούν να δραστηριοποιούνται -ανάλογα τις προβλέψεις του καταστατικού- είτε ατομικά, είτε συλλογικά, είτε και με τη σύμπραξη κάποιου μέλους του διοικητικού συμβουλίου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η νομική φύση της ανάθεσης αυτής των σχετικών εξουσιών. Οι εξουσίες αυτές που δύνανται να παραχωρούνται σε ένα ή περισσότερα μέλη του Δ.Σ. ή και σε τρίτα πρόσωπα είναι οργανικές και τα πρόσωπα αυτά ενεργούν ως υποκατάστατα όργανα. Δηλαδή τα πρόσωπα αυτά δεν είναι εντολοδόχοι ή πληρεξούσιοι του Δ.Σ. αλλά όργανα της εταιρείας²⁰⁶ που εκφράζουν πρωτογενώς την εταιρική βούληση, αντλώντας την εξουσία του από τον νόμο και το καταστατικό²⁰⁷. Είναι υποκατάστατα όργανα με την έννοια του άρθρου 67 εδ. 2 ΑΚ. Τα υποκατάστατα όργανα ενεργούν ως τέτοια από το διορισμό τους από το Δ.Σ. και για τους καλόπιστους τρίτους από τη δημοσίευση στο ΓΕΜΗ που δεν είναι συστατική αλλά δηλωτική.

---

²⁰¹ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 322.

²⁰² Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο ρόλος του καταστατικού για την λειτουργία της εταιρίας είναι κομβικός. Το καταστατικό δύναται να προβλέπει διαφορετικούς τρόπους λειτουργίας, όπως ότι για όλες ή για ορισμένες πράξεις, απαιτείται σύμπραξη όλων των μελών του Δ.Σ. ή ότι για ορισμένες πράξεις ή για συναλλαγές μέχρι ενός ποσού αρκεί η ατομική εκπροσώπηση. Γενικότερα, η ανάθεση εξουσιών σε μέλη του Δ.Σ. ή η μεταξύ τους κατανομή αρμοδιοτήτων, μπορεί να γίνει και απευθείας από το καταστατικό.

²⁰³ Την δυνατότητα αυτή έχουν και οι τρίτοι στους οποίους ανατίθεται η διαχείριση ενός θέματος. Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 324.

²⁰⁴ Σημειωτέον ότι το ίδιο ισχύει και για τη διαχειριστική εξουσία.

²⁰⁵ Ο τρίτος μπορεί να είναι ανώτερο διευθυντικό στέλεχος της Α.Ε. ή ακόμα και άλλο νομικό πρόσωπο με εξειδίκευση στο συγκεκριμένο τομέα (βλ. Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 323). Δυνατότητα ανάθεσης καθηκόντων και σε εκτελεστική επιτροπή (άρ. 87 παρ. 4, Ν. 4548/2018).

²⁰⁶ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 323

²⁰⁷ Τα πρόσωπα αυτά όπως και τα μέλη του ΔΣ έχουν την δυνατότητα να εκπροσωπούν το νομικό πρόσωπο. Η έννοια αυτή της εκπροσώπησης δεν θα πρέπει όμως να συγχέεται με την έννοια της αντιπροσώπευσης του άρθρου 211ΑΚ. Η ειδοποιός διαφορά συνίσταται στο ότι αυτός που λειτουργεί ως όργανο της εταιρίας (όπως είναι και η περίπτωση των υποκατάστατων), κατά την κρατούσα οργανική θεωρία δεν εκφράζει την βούληση κάποιου άλλου προσώπου αλλά σχηματίζει και εκφράζει την βούληση του νομικού προσώπου η οποία λόγω της ιδιότητας του (όργανο) λογίζεται ως ίδια βούληση (βλ. Γεωργιάδη Σ. Απόστολο, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 587, Μάρκου Ι., Πληρεξούσιος και όργανο Α.Ε. – Συλλογική δράση δ.σ. – Υποκατάστατος – Υπό όρους εφαρμογή του αρθρ. 22§1 εδ. β' ν. 2190/20 – Πολυμερής διαιτητική συμφωνία – Ενότητα δηλώσεων βουλήσεως – Ακυρότητα, σε ΧρΙΔ 2007, σελ 661.).

Η βασική διαφοροποίηση μεταξύ των διαχειριστών - εκπροσώπων μελών του διοικητικού συμβουλίου και τρίτων είναι ότι οι πρώτοι έχουν αναλάβει το εν λόγω καθήκον έπειτα από εκλογή τους από τη γενική συνέλευση²⁰⁸. Αυτό σημαίνει, ότι σε αντίθεση με τους τρίτους, οι οποίοι είναι πρόσωπα επιλεγμένα από το διοικητικό συμβούλιο απολαμβάνουν της εμπιστοσύνης της γενικής συνέλευσης. Βέβαια, η γενική συνέλευση, επιλέγοντας μέλη για το διοικητικό συμβούλιο, γνωρίζει ότι τα μέλη αυτά θα έχουν την δυνατότητα περαιτέρω ανάθεσης αρμοδιοτήτων. Κατά αυτό τον τρόπο, λοιπόν, η απόφαση κάποιου αναφορικά με την επιλογή μέλους του διοικητικού συμβουλίου, θα πρέπει να λαμβάνεται έχοντας υπόψη αυτή τη δυνατότητα. Η επιλογή κάποιου για τη θέση του μέλους του διοικητικού συμβουλίου περιλαμβάνει και την εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του σχετικά με την κρίση του για την επιλογή του κατάλληλου προσώπου σε μία τέτοια περίπτωση. Σε κάθε περίπτωση, γίνεται δεκτό ότι οι αναθέσεις αυτές δεν μπορούν να φτάσουν σε σημείο να παραμερίζεται εντελώς το διοικητικό συμβούλιο, με αποτέλεσμα να μεταφέρεται σε αυτούς η ουσιαστική διαχείριση. Τα υποκατάστατα όργανα, λοιπόν, είτε πρόκεινται για μέλη του Δ.Σ., είτε όχι, έχουν ανεξαρτησία δράσης και δεν περιορίζονται στην υλοποίηση οδηγιών, όπως ένα πληρεξούσιο πρόσωπο²⁰⁹. Η ανεξαρτησία τους αυτή, ωστόσο, δεν θα φτάνει σε σημείο να παραγκωνίζεται το διοικητικό συμβούλιο, το οποίο εξ άλλου διατηρεί το δικαίωμά του στη διοίκηση της Α.Ε. Άλλωστε, το διοικητικό συμβούλιο έχει πάντοτε την υποχρέωση εποπτείας και καθοδήγησης αυτών προς ευόδωση του εταιρικού σκοπού κατά τα προβλεπόμενα στο νόμο και το καταστατικό. Σημειωτέον, πως τυχόν παράλειψη των υποχρεώσεων αυτών γεννά ευθύνη στο πρόσωπο των μελών του διοικητικού συμβουλίου, σε περίπτωση ζημιογόνας και υπαίτιας διαχείρισης από τα υποκατάστατα όργανα²¹⁰.

Ειδικά, για τις μεγάλου μεγέθους ανώνυμες εταιρίες, όπου η κατανομή αρμοδιοτήτων συνιστά τον κανόνα, τελικά, η δράση του διοικητικού συμβουλίου περιορίζεται σε ορισμένα κομβικά ζητήματα για τη λειτουργία της Α.Ε.²¹¹. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, το Δ.Σ. θα προδιαγράφει την επιχειρηματική στρατηγική γραμμή που πρέπει να ακολουθήσει η Α.Ε., θα λαμβάνει αποφάσεις μείζονος σημασίας και θα εποπτεύει την υλοποίηση των οδηγιών και του προγράμματός της. Στο νέο αυτό δομικό πλαίσιο της Α.Ε., τα εξουσιοδοτούμενα πρόσωπα λαμβάνουν χαρακτήρα εκτελεστικού οργάνου. Μάλιστα, σε περίπτωση, που είναι μέλη του διοικητικού συμβουλίου θα ονομάζονται κατά κανόνα διευθύνοντες σύμβουλοι και διαφορετικά διευθυντές ή γενικοί διευθυντές. Η ευθύνη αυτή των διοικητών, που θα εξετάσουμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο έχει διττό αντίκτυπο. Από τη μία πλευρά, καθιστά τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου πιο προσεκτικά, όσον αφορά την επιλογή του προσώπου, στο οποίο θα αναθέσουν κάποια αρμοδιότητα, ενώ την ίδια στιγμή καθιστά επιφυλακτικούς εκείνους, οι οποίοι θέλουν να αναλάβουν τη διαχείριση.

4.6 Η ευθύνη του Διοικητικού Συμβουλίου

Όπως συνάγεται και από τα παραπάνω η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών ή η ανάθεση ορισμένου τομέα σε κάποιο στέλεχος δεν εμποδίζει τη γέννηση ευθύνης έναντι τρίτων και δεν

²⁰⁸ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 323.

²⁰⁹ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 326. Γεωργιάδη Σ. Απόστολο, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019, σελ. 608.

²¹⁰ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 326

²¹¹ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 320επ.

απαλλάσσει το καταρχήν μη αρμόδιο-εποπτεύον όργανο από την ευθύνη του απέναντι στον τρίτο ζημιωθέντα. Η ανάγκη, ωστόσο, για ακριβή προσδιορισμό της ευθύνης, σε περίπτωση παράνομης ζημίας τρίτου από τη δράση του διοικητικού συμβουλίου, το οποίο λειτουργεί κατά τρόπο αποκεντρωτικό φωτίζεται ιδιαίτερα μέσα από την στάση της νομολογίας σε τέτοιες περιπτώσεις. Ειδικότερα, η νομολογία²¹² φαίνεται να αρκείται στην καθιέρωση μιας συνολικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου ακόμα και στις περιπτώσεις, όπου η πράξη ή η παράλειψη, που οδήγησε στην παράνομη ζημία, έχει προκληθεί από μέλος του διοικητικού συμβουλίου ή τρίτο, στον οποίο έχει ανατεθεί συγκεκριμένος τομέας δραστηριότητας. Κατά αυτόν τον τρόπο και ιδίως μέσω της αιτιολογίας των αποφάσεων αυτών, η νομολογία δημιουργεί ένα ασαφές τοπίο γύρω από την αδικοπρακτική ευθύνη και την κατανομή αρμοδιοτήτων το οποίο προκαλεί ανασφάλεια ως προς τις τυχόν συνέπειες των νομολογιακών κρίσεων. Μπορούμε, λοιπόν, αναλογιζόμενοι τα ανωτέρω να διαπιστώσουμε τη μεγάλη σημασία, που έχει η διευκρίνιση και η πληρέστερα νομικά αιτιολόγηση της προσωπικής ευθύνης των μελών διοικητικού συμβουλίου, ιδίως, στις περιπτώσεις κατανομής αρμοδιοτήτων. Συγκεκριμένα, ποιες είναι οι προϋποθέσεις, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν στην προσωπική ευθύνη εταιρικών διοικητών σε περίπτωση που τελέσθηκε αδικοπραξία από υποκατάστατο πρόσωπο ή διοικητικό στέλεχος, στο οποίο έχει ανατεθεί συγκεκριμένη αρμοδιότητα.

4.6.1 Η εσωτερική ευθύνη γενικά και η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης

Είναι ήδη ξεκάθαρο ότι η ευθύνη ενός μέλους του διοικητικού συμβουλίου πηγάζει από δύο σχέσεις, από τη σχέση, που έχει με την Α.Ε., και από την συναλλαγή του με τρίτους ως εκπρόσωπος της πρώτης. Ο προσδιορισμός όμως της εξωτερικής ευθύνης σχετίζεται με την εσωτερική ευθύνη των μελών και την γενικότερη οργανική τους ιδιότητα, η οποία κατά κάποιον τρόπο -όπως θα αναλυθεί παρακάτω- οριοθετεί την εξωτερική. Η εσωτερική ευθύνη ενός μέλους του διοικητικού συμβουλίου μπορεί να προκύψει από την παράβαση των υποχρεώσεων, οι οποίες γεννώνται στο πρόσωπό τους με την ανάληψη των καθηκόντων τους. Τέτοιες είναι η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης και η υποχρέωση πίστης. Οι υποχρεώσεις αυτές βρίσκουν νομοθετικό έρεισμα στα άρθρα 96 παρ. 1, 102 παρ. 2 & 4, 97 και 98 του Ν. 4548/2018, αντίστοιχα.

Η υποχρέωση πίστης είναι μια υποχρέωση, η οποία πηγάζει από τη σχέση εμπιστοσύνης, που συνδέει τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου με την Α.Ε.²¹³ Η υποχρέωση αυτή έχει θετική και αρνητική όψη. Κατά τη θετική όψη, η υποχρέωση πίστης έχει ως περιεχόμενο την προώθηση του εταιρικού σκοπού, ενώ κατά την αρνητική όψη, την αποφυγή οποιασδήποτε ενέργειας μπορεί να βλάψει τα συμφέροντα της Α.Ε.²¹⁴

Η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης έχει την έννοια ότι τα πρόσωπα, τα οποία ασκούν την διαχείριση, είτε πρόκειται για μέλη του διοικητικού συμβουλίου, είτε όχι, πρέπει να διεκπεραιώνουν τις αρμοδιότητές τους κατά τρόπο, ο οποίος δεν εκφεύγει των ορίων του νόμου και του καταστατικού, ενώ η δράση τους αξιολογείται με γνώμονα την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία. Σε διαφορετική περίπτωση, γεννάται ευθύνη έναντι της Α.Ε.²¹⁵.

---

²¹² Βλ. παρ. 250

²¹³ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 299.

²¹⁴ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 299.

²¹⁵ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 298.

Η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης, κατά την κρατούσα άποψη, τριχοτομείται σε επιμέρους καθήκοντα. Αρχικά, στην υποχρέωση διασφάλισης της νόμιμης λειτουργίας της ανώνυμης εταιρίας, δεύτερον στην υποχρέωση εποπτείας και ελέγχου της οργάνωσης και δραστηριοποίησης της Α.Ε. και τέλος στην, σε στενή έννοια, υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης κατά την λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων²¹⁶. Αναφορικά με την σχέση των ειδικότερων αυτών υποχρεώσεων μεταξύ τους, πρέπει να επισημανθεί ότι η δεσμευτική τους ισχύς δεν είναι ισοδύναμη. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί κάποιος να παραβεί την υποχρέωση του για τήρηση της νομιμότητας για χάρη της οικονομικής ωφέλειας της Α.Ε.²¹⁷. Ο μεγάλος αυτός βαθμός δεσμευτικότητας αφορά κυρίως τις περιπτώσεις, όπου το καθήκον της νομιμότητας απευθύνεται στη συμμόρφωση των ίδιων των μελών του διοικητικού συμβουλίου προς το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την δραστηριότητά τους. Η διευκρίνιση αυτή κρίθηκε απαραίτητη, καθώς πλέον γίνεται αποδεκτό με βάση την υποχρέωση για τήρηση της νομιμότητας η ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου να εξασφαλίζει την εδραίωση της νομιμότητας σε επίπεδο ενδοεταιρικό (corporate compliance)²¹⁸.

Η έκφραση αυτής της επιταγής δημιουργεί την ευθύνη στα μέλη του διοικητικού συμβουλίου να δομούν, να οργανώνουν και να λειτουργούν την Α.Ε. έχοντας λάβει τα απαραίτητα οργανωτικά μέτρα, τα οποία θα οδηγήσουν με σημαντική βεβαιότητα στην τήρηση της νομιμότητας από την Α.Ε. συνολικά²¹⁹. Ειδικότερα, η οργάνωση αυτή θα πρέπει να δημιουργεί ένα περιβάλλον δραστηριοποίησης, μέσα στο οποίο διασφαλίζεται κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό η συμμόρφωση τόσο των διοικητών όσο και των κατώτερων στελεχών της ΑΕ με το σύνολο των κανόνων που εφαρμόζονται σε αυτήν. Στο σημείο αυτό, εντοπίζεται η σύνδεση του καθήκοντος νομιμότητας των μελών του διοικητικού συμβουλίου με το καθήκον τους για επιμελή διαχείριση. Η σύνδεση αυτή δημιουργείται, καθώς από τη μία πλευρά η υποχρέωση για δόμηση της λειτουργίας της Α.Ε. κατά τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται η νομιμότητα απορρέει από το καθήκον συμμόρφωσης σε αυτήν, από την άλλη πλευρά, ωστόσο, το καθήκον αυτό συγκεκριμενοποιείται από την υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης και εποπτείας, που βαρύνει τα μέλη του Δ.Σ.

4.6.2 Ειδικά η περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων

Είδαμε παραπάνω ότι σε περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων από το διοικητικό συμβούλιο σε ορισμένα μέλη του, στα λοιπά μέλη που δεν ανατίθεται κάποια αρμοδιότητα γεννάται η υποχρέωση εποπτείας των αρμόδιων προσώπων. Το καθήκον διαχείρισης σε αυτές τις περιπτώσεις περιορίζεται με συνέπεια τον ταυτόχρονο περιορισμό και της ευθύνης από πράξεις των οργάνων, τα οποία λειτουργούσαν εντός του πεδίου των αρμοδιοτήτων τους²²⁰. Εντούτοις, τα μέλη τα οποία δεν έχουν αναλάβει κάποια διαχειριστική αρμοδιότητα διατηρούν προσωπική υποχρέωση επιμελούς εποπτείας των λοιπών μελών και, ως εκ τούτου, φέρουν ευθύνη για τυχόν

²¹⁶ Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019, σελ. 298-299.

²¹⁷ Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 549επ.

²¹⁸ Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 561.

²¹⁹ Η οργάνωση της Α.Ε. μπορεί να εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως είναι το μέγεθος, το αντικείμενο, ο σκοπός της, το γεωγραφικό εύρος των δραστηριοτήτων κ.λπ. Το μέγεθος και ο όγκος εργασιών της Α.Ε. συχνά επιβάλλει είτε την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ μελών του Δ.Σ., είτε την ανάθεση καθηκόντων σε υποκατάστατα όργανα.

²²⁰ Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 560-561.

παράλειψη ή πλημμελή εποπτεία των τελευταίων στο πλαίσιο των διαχειριστικών καθηκόντων τους²²¹ (οριζόντια εποπτεία). Ωστόσο, αυτή δεν είναι η μοναδική υποχρέωση εποπτείας, που συναντούμε, καθώς τα μέλη, τα οποία είναι επιφορτισμένα με τη διαχείριση ενός τομέα έχουν και αυτά υποχρέωση εποπτείας των υπαλλήλων και στελεχών, που εντάσσονται στον τομέα τους (κάθετη εποπτεία). Άλλος ένας τρόπος, με τον οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί η προβλεπόμενη εποπτεία, που πρέπει να ασκείται από το μέλος του διοικητικού συμβουλίου, είναι η συστηματική εποπτεία και ο, σε στενή έννοια, έλεγχος. Η πρώτη αφορά τα γενικότερα δρώμενα της Α.Ε., ενώ ο δεύτερος πραγματοποιείται σε καθημερινή βάση και αφορά μόνο επιμέρους τομείς δραστηριότητας της Α.Ε.²²².

4.6.3. Η υποχρέωση εποπτείας και ο προσδιορισμός της έναντι τρίτων (εξωτερικής) ευθύνης

Η ανάγκη προσδιορισμού της έννοιας της εποπτείας δημιουργείται από τη στιγμή, που σε περίπτωση ανάθεσης ενός τομέα σε ορισμένο πρόσωπο, την εκτελεστική αρμοδιότητα για τον τομέα αυτόν φέρει μόνο το υποκατάστατο όργανο. Σημείο κλειδί για τον προσδιορισμό της εν λόγω υποχρέωσης συνιστά ο καταμερισμός των εργασιών μεταξύ των μελών του Δ.Σ. Το περιεχόμενο, δηλαδή, της υποχρέωσης, θα προσδιορίζεται, τόσο αρνητικά όσο και θετικά αναλόγως με τις αρμοδιότητες, που έχει το κάθε μέλος. Σχετικά με τον αυτοέλεγχο του διοικητικού συμβουλίου (οριζόντιος έλεγχος), από την αρνητική σκοπιά, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου οφείλουν να μην παραβλέπουν το γεγονός του καταμερισμού αρμοδιοτήτων και σεβόμενοι ότι ορισμένες εξουσίες έχουν ανατεθεί σε συγκεκριμένο πρόσωπο, να μην ασκούν έλεγχο τόσο έντονο, ο οποίος να οδηγεί στην άσκηση των αρμοδιοτήτων από αυτά τα ίδια ή, σε κάθε περίπτωση, να μην οδηγεί σε παρεμπόδιση της άσκησης των καθηκόντων του αρμόδιου προσώπου. Σημαντικό να αναφερθεί, ότι σε μία τέτοια περίπτωση η εποπτική αρμοδιότητα θα περιορίζεται και από την 281ΑΚ²²³.

Με δεδομένο την παραπάνω οριοθέτηση, γίνεται δεκτό ότι εκπληρώνεται η υποχρέωση του οριζόντιου ελέγχου με την άσκηση εποπτείας κατά τις τακτικές συνεδριάσεις του συλλογικού οργάνου²²⁴. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι το μέλος του Δ.Σ., που εντοπίζει κάποια παράβαση ή ενημερώνεται με οποιονδήποτε τρόπο σχετικά, μπορεί ανεύθυνα να αδιαφορήσει προς τούτο. Αντιθέτως, σε μια τέτοια περίπτωση το μέλος είναι υποχρεωμένο να παρέμβει προς αποκατάσταση της νόμιμης και εύρυθμης λειτουργίας της Α.Ε.²²⁵. Οι πιθανοί τρόποι παρέμβασης είναι πολλοί, δεν προβλέπονται κάπου και, τελικά, θα καθορίζονται από την περίσταση. Ενδεικτικά, αναφέρεται η σύγκληση του διοικητικού συμβουλίου με ένταξη στην ημερήσια διάταξη του σχετικού θέματος.

²²¹ Σ. Μούζουλας/Β. Αντωνόπουλος, Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, σελ. 561.

²²² Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, 541επ.

²²³ Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, 541.

²²⁴ Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, 540

²²⁵ Όπως ορθά παρατηρείται από τον Κατσά η υποχρέωση επέμβασης στο σημείο αυτό βρίσκει νομικό έρεισμα και στην υποχρέωση πίστεως των μελών., Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011.

Σε αντίθεση με την οριζόντια μορφή ελέγχου, στην κάθετη, ο έλεγχος πρέπει να είναι συστηματικός, ενώ η ποιότητά του έχει, επίσης, καθοριστική σημασία²²⁶. Ομοιότητα με την περίπτωση του οριζόντιου ελέγχου εντοπίζεται στο γεγονός ότι και σε αυτή τη περίπτωση ο τρόπος άσκησής του εναπόκειται στο πρόσωπο του αρμόδιου οργάνου. Γίνεται, βέβαια, καταρχήν, δεκτό²²⁷ ότι σε περίπτωση, που συνδυάζεται ένας τακτικός, αλλά και έκτακτος στοχευμένος έλεγχος με μικρότερη συχνότητα, τηρείται η προβλεπόμενη απαραίτητη επιμέλεια. Το άρθρο 281ΑΚ εφαρμόζεται και εδώ ως μέσω οριοθέτησης του ελέγχου, ο οποίος δεν πρέπει να συνιστά σκόπελο για την αποτελεσματική λειτουργία της Α.Ε., ενώ και σε αυτή την περίπτωση ισχύει ότι άπαξ και το υπεύθυνο μέλος εντοπίσει ή υποψιαστεί κάποια παράνομη ή αντισυμβατική συμπεριφορά των υφισταμένων του, οφείλει να ενεργήσει. Εν προκειμένω, οι ενέργειες που θα ακολουθήσει θα αποφασιστούν από τον ίδιο με διακριτική ευχέρεια.

Πέραν του τρόπου άσκησης του ελέγχου στα καθήκοντα της εν λόγω εποπτείας, περιλαμβάνεται και η επιλογή των κατάλληλων προσώπων για τη στελέχωση του τομέα αρμοδιότητας²²⁸, αλλά και η οργάνωση αυτού κατά τρόπο, που να ευνοεί τον επιθυμητό τρόπο λειτουργίας σε συνδυασμό με τις κατάλληλες κατευθύνσεις²²⁹.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η υποχρέωση εποπτείας της εύρυθμης λειτουργίας της Α.Ε. είναι μια υποχρέωση, την οποία υπέχει κάθε μέλος του διοικητικού συμβουλίου, καθώς πηγάζει από την οργανική του σχέση με την Α.Ε. και από το καθήκον επιμελούς διαχείρισης, το οποίο την συνοδεύει, όπως προβλέπεται από την ισχύουσα νομοθεσία και το καταστατικό. Η υποχρέωση αυτή δεν ασκείται κατ' επιλογήν και σε περίπτωση, που επέλθει ζημία στο νομικό πρόσωπο, η οποία θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί σε περίπτωση, που το μέλος του διοικητικού συμβουλίου ασκούσε επιμελώς την υποχρέωση εποπτείας του (άρθρο 102 παρ. 2, Ν. 4548/2018), γεννάται ευθύνη του απέναντι στην Α.Ε., παρόλο που δεν ήταν ο ίδιος ο αυτουργός της ζημιόγону ενέργειας. Αυτό, που βρίσκεται στην ευχέρεια του αρμόδιου οργάνου, είναι ο τρόπος, με τον οποίο θα επιτύχει την επιμελή εποπτεία. Ακόμα και αυτή η ευχέρεια, όμως, όπως είδαμε και παραπάνω, μπορεί να περιοριστεί στις περιπτώσεις όπου στην αντίληψη του οργάνου υποπίπτει κάτι το μεμπτό και πλέον είναι υποχρεωμένο, προκειμένου να εκπληρώσει το καθήκον του απέναντι στην Α.Ε. να ενεργήσει²³⁰.

Το ζητούμενο, όμως, και ενδιαφέρον είναι πόση και ποιας έντασης εποπτεία πρέπει να επιδείξει το μέλος της διοίκησης, ώστε να μην ευθύνεται σε περίπτωση, που το αρμόδιο πρόσωπο ζημιώσει την εταιρία κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Ποιο είναι εκείνο το σημείο, δηλαδή, στο οποίο εκπληρώνεται η υποχρέωση εποπτείας;

---

²²⁶ Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, σελ. 541.

²²⁷ Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, σελ. 541.

²²⁸ Θ. Κατσάς, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011, σελ. 541-542.

²²⁹ Σε ορισμένες μορφές ανωνύμων εταιριών, βέβαια, ο νόμος επιβάλλει ο τρόπος λειτουργίας των διαφορετικών τομέων να καθορίζεται συνολικά από το διοικητικό συμβούλιο με τη σύνταξη ενός εσωτερικού κανονισμού για παράδειγμα. (Πιστωτικά Ιδρύματα, ΕΠΕΥ).

²³⁰ Ν. Ρόκας, Αδικοπρακτική ευθύνη διοικητών εταιριών έναντι τρίτων, ιδίως σε περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων, ΕλλΔνη 2/2016, 325επ.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, η επισκόπηση της εσωτερικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου κρίθηκε απαραίτητη, καθώς θα αποτελέσει τον χάρτη για τον εντοπισμό της προσωπικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι τρίτων από παράλειψη υποχρεώσεων πρόνοιας. Συγκεκριμένα, από τους παραπάνω κανόνες είδαμε ότι το μέλος του διοικητικού συμβουλίου δεν επωμίζεται την ευθύνη από τη ζημία του υφισταμένου υπαλλήλου του ή άλλου μέλους του διοικητικού συμβουλίου, εφόσον -πέραν της αυτονόητης προϋπόθεσης ότι δεν ήταν ο ίδιος ο φυσικός δράστης- δεν υπήρξε αμελής προς την εποπτεία²³¹. Σε επίπεδο εξωτερικής ευθύνης, λοιπόν, στην περίπτωση, που προκληθεί ζημία σε τρίτο πρόσωπο και όχι στην Α.Ε. δεν μπορεί να στραφεί ο τρίτος κατά των προϊσταμένων προσώπων ή άλλων μελών του Δ.Σ. για πλημμελή άσκησης εποπτείας αφού η ευθύνη για πλημμελή εποπτεία είναι εσωτερική (έναντι της ανώνυμης εταιρίας) και όχι έναντι των τρίτων. Η υποχρέωση αυτή δεν τριτενεργεί υπέρ αυτών. Βέβαια, είναι σαφές, πως η Α.Ε. σε μια τέτοια περίπτωση ζημίας τρίτου θα ευθύνεται ως προστηθείσα (922ΑΚ). Επομένως, σε κάθε περίπτωση, θα στοιχειοθετείται η ευθύνη του δράστη (υφιστάμενο πρόσωπο - προστηθείς) και της Α.Ε. έναντι του ζημιωθέντος. Το ζήτημα, που τίθεται εν προκειμένω είναι ποιος είναι ο ρόλος των μελών του διοικητικού συμβουλίου στην συγκεκριμένη αυτή ευθύνη της Α.Ε. έναντι τρίτων από πράξεις υποκατάστατων, προστηθέντων ή άλλων μελών του Δ.Σ.

Σε θεωρία και νομολογία έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις όσον αφορά το παραπάνω ζήτημα. Η ιδιαιτερότητα του υπό εξέταση ζητήματος βασίζεται σε δύο σημεία: Το πρώτο είναι ότι στις μεγάλου μεγέθους ανώνυμες εταιρίες το πρόβλημα εντοπίζεται στο ότι φυσικός αυτουργός (στις περιπτώσεις ευθύνης από παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας) δεν είναι το μέλος του διοικητικού συμβουλίου, πράγμα που σημαίνει ότι δεν παρανομεί το ίδιο άμεσα σε σχέση με τη ζημία που προκαλείται, ενώ πιθανώς η ζημία να μην έχει προκύψει ούτε από τη δραστηριότητα του δικού του τομέα, ενδεχομένως δε να μην γνώριζε καν τις περιστάσεις υπό τις οποίες γεννήθηκε η ζημία. Το δεύτερο είναι ότι, για να στοιχειοθετηθεί προσωπική ευθύνη του μέλους, θα πρέπει το ίδιο να παραβιάζει κάποιον κανόνα, ο οποίος στρέφεται στο πρόσωπό του²³². Εν προκειμένω, ο κανόνας που παραβιάζεται είναι η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης, την οποία, όμως, δεν μπορεί να την επικαλεστεί τρίτο πρόσωπο. Η εξωτερική μορφή αυτής της υποχρέωσης, ωστόσο θα μπορούσε να είναι η ευθύνη από παράβαση του καθήκοντος πρόνοιας, ασφάλειας και προστασίας τρίτων. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, όμως, υπάρχει το ίδιο πρόβλημα, καθώς την υποχρέωση αυτή έναντι των τρίτων υπέχει καταρχήν η Α.Ε. και όχι το μέλος του Δ.Σ. ως φυσικό πρόσωπο. Ποιες είναι, λοιπόν, οι περιστάσεις εκείνες, οι οποίες γεννούν στο πρόσωπο του διοικητή μίας Α.Ε. την υποχρέωση λήψης μέτρων πρόνοιας και, μάλιστα, σε επίπεδο προσωπικό, η παραβίαση των οποίων οδηγεί στην προσωπική του ευθύνη; Πέρα, όμως, και από τις περιστάσεις γεννάται και το ερώτημα, ποια είναι τα μέτρα αυτά ενόψει των ιδιαιτεροτήτων και της λειτουργίας μιας Α.Ε.

---

²³¹Ν. Ρόκας, Αδικοπρακτική ευθύνη διοικητών εταιριών έναντι τρίτων, ιδίως σε περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων, ΕλλΔνη 2/2016, 325επ.

²³² Βλ. παραπάνω κεφ. 4.2

5. Μέτρα πρόνοιας διοικητών – κριτήρια και οριοθέτηση της ευθύνης

Η διεύρυνση του παρανόμου μέσω γενικών ρητρών μπορεί υπό συγκεκριμένες καταστάσεις να γεννήσει ευθύνη, επειδή δεν λήφθηκαν τα επιβαλλόμενα από το δίκαιο μέτρα επιμέλειας²³³. Ειπώθηκε ανωτέρω, ότι οι υποχρεώσεις για λήψη μέτρων πρόνοιας γεννώνται, αφού ληφθεί υπόψη το σύνολο των νομικά συναφών παραμέτρων, οι οποίες θα αφορούν κατά βάση τις πιθανότητες επέλευσης ενός κινδύνου σε σχέση με το επαπειλούμενο αγαθό και την εμπιστοσύνη, που δείχνουν οι συναλλασσόμενοι μεταξύ τους σχετικά με την αποχή από την προσβολή έννομων αγαθών²³⁴.

Κατά αυτό τον τρόπο, λοιπόν, οι υποχρεώσεις πρόνοιας είναι υποχρεώσεις, που γεννώνται πρωτογενώς. Αυτό σημαίνει ότι δεν προϋποτίθεται κάποια νομική σχέση μεταξύ των εμπλεκόμενων προσώπων²³⁵. Από την στιγμή, που συντρέξουν οι απαιτούμενες από το νόμο προϋποθέσεις σε κάποιο υποκείμενο δικαίου, γεννάται και η υποχρέωσή του να λάβει τα απαραίτητα μέτρα. Ζήτημα στο σημείο αυτό συνιστά ότι στην υπό εξέταση περίπτωση τα πρόσωπα είναι όργανα ενός νομικού προσώπου. Το γεγονός όμως αυτό, δεν αλλοιώνει την ιδιότητά τους ως υποκείμενα δικαίου και άρα είναι εν δυνάμει φορείς τέτοιων υποχρεώσεων²³⁶. Έτσι, το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι με ποιον τρόπο γεννάται στο ίδιο το όργανο ατομική ευθύνη για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας. Το ερώτημα αυτό είναι απόρροια του γεγονότος, ότι αν το όργανο δεν παραβιάσει διάταξη, η οποία απευθύνεται προσωπικά προς αυτό, δεν μπορεί να θεμελιωθεί προσωπική του ευθύνη²³⁷. Ως εκ τούτου δεν αρκεί, προκειμένου ο διοικητής να ευθύνεται προσωπικά το να παραβιάσει μία υποχρέωση πρόνοιας, της οποίας φορέας είναι το νομικό πρόσωπο. Πότε λοιπόν θα γεννηθούν οι υποχρεώσεις αυτές προσωπικά στον ίδιο τον διοικητή;

Προτού απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα, λόγος πρέπει να γίνει για τις επιφυλάξεις, που έχουν εκφραστεί όσον αφορά την δυνατότητα γέννησης υποχρεώσεων πρόνοιας ατομικά στους διοικητές μιας Α.Ε. Πρόκειται για, προσαρμοσμένο στα μέτρα της αδικοπρακτικής ευθύνης των μελών του Δ.Σ. μιας Α.Ε. επιχείρημα, που διατυπώθηκε και γενικά για τις υποχρεώσεις επιμέλειας και αναφέρεται στην υπέρμετρη διεύρυνση της ευθύνης των διοικητών. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου μπορούν να υπέχουν ευθύνη μόνο έναντι της Α.Ε., ενώ εξαίρεση σε αυτό μπορεί να αποτελέσει μόνο εκείνη η περίπτωση, κατά την οποία ο διοικητής ή οι διοικητές συλλογικά αδικοπρακτούν αυτοπροσώπως έναντι τρίτων²³⁸. Έτσι από την στιγμή που η υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης είναι μια υποχρέωση των μελών μόνο έναντι της εταιρίας δεν μπορούν οι τρίτοι να επικαλεστούν την παράβαση, αφού σε περίπτωση που γίνει δεκτή η δυνατότητα τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου να ευθύνονται ατομικά έναντι τρίτων για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας θα παραβιαζόταν το άρθρο 102 παρ. 2 του Ν. 4548/2018, το οποίο προβλέπει την ατομική υποχρέωση επιμέλειας των μελών του Δ.Σ. μόνο έναντι της Α.Ε.²³⁹, ενώ σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να φτάσει το πρόσωπο να αναλαμβάνει την ευθύνη για τις υποχρεώσεις της Α.Ε. προσωπικά, όπως θα συνέβαινε εν προκειμένω. Τα λοιπά

²³³ Βλ. παραπάνω κεφ. 3.5

²³⁴ Βλ. παραπάνω κεφ. 3.5

²³⁵ Βλ. παραπάνω κεφ. 3.5

²³⁶ Βλ. παραπάνω κεφ. 4.2

²³⁷ Βλ. παραπάνω κεφ. 4.2

²³⁸ Ν. Ρόκας, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ.1597.

²³⁹ Ν. Ρόκας, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ. 1597.

επιχειρήματα, που έχουν εκφραστεί σχετίζονται με τον ρόλο των μελών του διοικητικού συμβούλου μέσα στην Α.Ε.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι η ευθύνη τους δεν μπορεί να είναι ατομική από τη στιγμή, που δεν μετέχουν στα κέρδη της επιχείρησης, αλλά και ότι δεν υπάρχει λόγος να ευθύνονται για υποχρεώσεις πρόνοιας, που μπορεί να γεννήθηκαν πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους²⁴⁰. Ωστόσο, ο Λαδογιάννης ορθά τονίζει, όσον αφορά το δεύτερο επιχείρημα, ότι τα εσωτερικά ζητήματα της Α.Ε. δεν μπορούν να προτάσσονται με σκοπό τον περιορισμό της ευθύνης των διοικητών έναντι του τρίτου²⁴¹.

Αντίκρουση των ανωτέρω επί της αρχής αποτελεί το επιχείρημα ότι η προσωπική αδικοπρακτική ευθύνη των διοικούντων από παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας -που όπως αναφέρθηκε και παραπάνω- είναι μια ευθύνη πρωτογενής, η οποία γεννάται στο πρόσωπο αυτών από την στιγμή, που συντρέξουν οι προϋποθέσεις της και ως εκ τούτου δεν μπορεί να επηρεαστεί από κάποιον άλλο παράγοντα. Σε σχέση με τα παραπάνω, λοιπόν, υποστηρίζεται ότι οι υποχρεώσεις πρόνοιας του νομικού προσώπου δεν μεταφέρονται στον διοικητή προσωπικά λόγω της οργανικής του ιδιότητας. Έτσι, ακόμα και αν ο διοικητής έχει αναλάβει με οποιονδήποτε τρόπο να μεριμνήσει, ώστε να εκπληρώσει μια υποχρέωση λήψης μέτρων του νομικού προσώπου δεν ευθύνεται για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας σε περίπτωση, που δεν τα καταφέρει μόνο επειδή κατέχει την ιδιότητα του οργάνου ή ανέλαβε έναν τομέα αρμοδιοτήτων αλλά θα πρέπει να συντρέχουν στο πρόσωπο του οι προϋποθέσεις γέννησης προσωπικής υποχρέωσης για λήψη μέτρων και άρα και ευθύνης σε περίπτωση παράβασης της υποχρέωσης αυτής.

Από την στιγμή λοιπόν που είναι δυνατή η γέννηση αδικοπρακτικής ευθύνης του οργάνου έναντι τρίτων η δυσκολία θεμελίωσης της προσωπικής ευθύνης των διοικητών για παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας έγκειται στο ότι τα μέλη μιας αποκεντρωμένης, λόγω του μεγέθους της Α.Ε. δεν θα είναι κατά κανόνα οι ίδιοι δράστες της αδικοπραξίας. Η Α.Ε. ως υποκείμενο δικαίου και πηγή διαφορετικών κινδύνων ανάλογα με την δραστηριότητα της οφείλει να λαμβάνει μέτρα ασφαλείας για τους κινδύνους, που απορρέουν από τη δράση της. Πώς όμως οι υποχρεώσεις αυτές μπορούν να καταστούν ατομικές-προσωπικές υποχρεώσεις των διοικητών ώστε να ευθύνονται προσωπικά για την παράβαση τους. Η απάντηση στον παραπάνω προβληματισμό είναι ότι εξαιτίας του διαχειριστικού και εκπροσωπευτικού τους ρόλου τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου δύνανται να καθίστανται σημείο εμπιστοσύνης για τους τρίτους σχετικά με την τήρηση των υποχρεώσεων του νομικού προσώπου²⁴². Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν γεννάται η υποχρέωση πρόνοιας στο πρόσωπο του διοικητή προσωπικά. Ειδικότερα, η καλή πίστη τους επιβάλλει από την στιγμή που αναλαμβάνουν αυτή την θέση να μεριμνούν για την οργανωτική ικανότητα της εταιρίας να ανταποκρίνεται στις δικές της υποχρεώσεις. Πρόκειται δηλαδή για μια

---

²⁴⁰Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 153 επ.

²⁴¹Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 154.

²⁴²Βλ. Γ. Λαδογιάννη, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 152, ο οποίος αναφέρεται στην δημιουργία μιας ιδιάζουσας συναλλακτικής σχέσης μεταξύ των φυσικών προσώπων-διοικητών του νομικού προσώπου και των τρίτων

διαφορετική υποχρέωση σε σχέση με αυτή του νομικού προσώπου. Η καλή πίστη το επιβάλλει αυτό επειδή εύλογα κανείς αναμένει ότι οι υποχρεώσεις ενός νομικού προσώπου θα εκπληρωθούν από τα φυσικά πρόσωπα τα οποία το στελεχώνουν. Έτσι, τα πρόσωπα που απαρτίζουν το διοικητικό συμβούλιο μιας εταιρίας θα είναι και εκείνα τα οποία πρώτα από αυτά θα αναμένεται μέριμνα για την οργανωτική ικανότητα της εταιρίας να ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις της. Ωστόσο, δεν θα ήταν ρεαλιστικό, αλλά ούτε και νομικά αποδεκτό, να απαιτείται από ένα μέλος του διοικητικού συμβουλίου μιας ανώνυμης εταιρίας με αποκεντρωμένη διοίκηση, λόγω του μεγέθους της, να μεριμνά αυτοπροσώπως για όλα τα ζητήματα, λαμβάνοντας κάθε απαραίτητο μέτρο. Εντός του πλαισίου, λοιπόν, που θέτουν οι γενικές ρήτρες²⁴³ είναι εύλογο, αυτό που θα περιμένει κανείς από ένα διοικητικό στέλεχος, να είναι η μέριμνα, ώστε η λειτουργία της Α.Ε. να είναι οργανωμένη σε τέτοιο επίπεδο, ώστε να μπορεί (η Α.Ε.) να ανταποκρίνεται στις δικές της υποχρεώσεις πρόνοιας²⁴⁴. Με αυτόν τον τρόπο δεν έχουμε μεταφορά της υποχρέωσης πρόνοιας του νομικού προσώπου στο πρόσωπο του διοικητή αλλά γέννηση μιας άλλου είδους υποχρέωσης πρόνοιας στο πρόσωπό του η οποία όμως συνδέεται άμεσα με αυτή του νομικού προσώπου.

Αυτό σημαίνει ότι το μέλος της διοίκησης, λόγω του ότι διαχειρίζεται μια τέτοια κατάσταση, καθίσταται φορέας μιας συγκεκριμένης υποχρέωσης πρόνοιας, η οποία δεν ταυτίζεται με αυτή του νομικού προσώπου, καθώς αυτή του μέλους φτάνει μέχρι το σημείο της οργάνωσης του νομικού προσώπου κατά τέτοιον τρόπο, ώστε κατά κανόνα να μπορεί να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του²⁴⁵. Η υποχρέωση αυτή (του διοικητή) θα έγκειται κυρίως στην κατάλληλη κατανομή αρμοδιοτήτων, την επίβλεψη των υποκατάστατων, την παροχή κατάλληλων και βοηθητικών κατευθυντήριων γραμμών αναφορικά με την εργασία, που έχει ανατεθεί σε κάποιον, αλλά και την επιλογή κατάλληλων προσώπων²⁴⁶.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι σε αποκεντρωμένες διοικητικά ανώνυμες εταιρίες η υποχρέωση πρόνοιας, που γεννάται στο πρόσωπο του διοικητή είναι υποχρέωση οργάνωσης. Το ερώτημα, που ακολουθεί αφορά το σημείο εκείνο, που ο διοικητής έχει ανταποκριθεί σε αυτήν του την υποχρέωση και άρα, ακόμα και αν προκύψει ζημία έννομου αγαθού, αυτός δεν θα ευθύνεται προσωπικώς. Προκειμένου, λοιπόν, να προσδιοριστεί το μέτρο της επιμέλειας που πρέπει να επιδεικνύει ο διοικητής κατά τις δραστηριότητες αυτές πρέπει να ληφθούν υπόψη όλοι οι πιθανώς ενδιαφέροντες από νομικής άποψης παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του μεγέθους της Α.Ε. και της διάρθρωσής της. Ο Ν. Ρόκας, μάλιστα, επισημαίνει ότι στο σημείο αυτό εντοπίζεται μια τριτενέργεια της εσωτερικής σχέσης των διοικούντων και της Α.Ε. αναφορικά με την κατανομή αρμοδιοτήτων τους, καθώς αυτή θα έχει καθοριστικό ρόλο στην τελική διαπίστωση της ευθύνης έναντι τρίτων²⁴⁷.

---

²⁴⁴ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 151 επ.

²⁴⁵ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 151 επ.

²⁴⁶ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 151 επ.

²⁴⁷ Ν. Ρόκας, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ. 1599

Ορισμένα ενδεικτικά κριτήρια, τα οποία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον προσδιορισμό του μέτρου της οργανωτικής υποχρέωσης είναι οι αρμοδιότητες του κάθε προσώπου, η ένταση του κινδύνου και το είδος της επαπειλούμενης βλάβης, η γνώση σχετικά με την υποχρέωση πρόνοιας και το κριτήριο της συνάφειας της υποχρέωσης αυτής με τη δραστηριότητα της Α.Ε. Για την κατανομή αρμοδιοτήτων ισχύει ουσιαστικά ό,τι και στην εσωτερική ευθύνη. Αυτό σημαίνει ότι από την στιγμή, που κάποιος έχει αναλάβει έναν τομέα, ο κάθετος έλεγχος αυτού πρέπει να είναι πιο έντονος από ότι ο οριζόντιος. Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν γίνεται δεκτό για τα ζητήματα, που βρίσκονται στον πυρήνα των αρμοδιοτήτων του Δ.Σ., ενώ για να επηρεάζει η αποκεντρωμένη διάρθρωση την ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι των τρίτων θα πρέπει και εκείνοι ευλόγως να την ανέμεναν. Το κριτήριο της γνώσης, πρακτικά σημαίνει ότι ένα μέλος του διοικητικού συμβουλίου θα ευθύνεται στις περιπτώσεις εκείνες, που έστω υπήρχαν ισχυρές ενδείξεις για την επέλευση της ζημίας. Η συνάφεια της υποχρέωσης με την δραστηριότητα της Α.Ε. έχει την έννοια ότι, όσο πιο κοντά βρίσκεται ένας κίνδυνος στην κεντρική δραστηριότητα - λειτουργία της Α.Ε., τόσο μεγαλύτερες απαιτήσεις έχει κάποιος από τον διοικητή να φροντίσει για την ασφάλεια τουλάχιστον από αυτούς τους κινδύνους²⁴⁸.

Συνάγεται, λοιπόν, από τα ανωτέρω, πως για να προκύπτει η παράβαση της οργανωτικής υποχρέωσης ως μέτρο πρόνοιας του διοικητή και να θεμελιωθεί προσωπική αδιοπρακτική ευθύνη του, θα πρέπει είτε να μην λήφθηκαν καθόλου τα επιβαλλόμενα μέτρα είτε να λήφθηκαν μεν χωρίς όμως να ανταποκρίνονταν στο ακριβές μέτρο επιμέλειας το οποίο επιβαλλόταν για στην προκειμένη περίπτωση με βάση τις περιστάσεις που βρίσκονταν εν γνώσι τους ή/και από τις οποίες θα μπορούσε ένας επιμελής διοικητής να συμπεράνει ότι υπήρχε σοβαρός κίνδυνος πρόκλησης ζημίας, προκειμένου να αποφευχθεί η προσβολή του έννομου αγαθού.

Υποστηρίζεται από μερίδα της νομολογίας πως υπάρχει καταρχήν πάντοτε συνευθύνη του νομικού προσώπου και του μέλους του Δ.Σ. όχι μόνο στην περίπτωση, που αυτό έδρασε ατομικά, αλλά και όταν η ζημία προκλήθηκε από προστηθέντες, καθώς θεωρεί μια τέτοια ζημία βαρύνει με ευθύνη το Δ.Σ. λόγω τεκμαιρόμενης παράλειψης άσκησης επιμελούς εποπτείας επί των προστηθέντων, ακόμα και σε περιπτώσεις, που τα μέλη του Δ.Σ. δεν γνωρίζουν καν την τέλεση της αδιοπραξίας²⁴⁹.

---

²⁴⁸ Γ. Λαδογιάννης, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρεία, (3^ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 157.

²⁴⁹ Ν. Ρόκας, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ. 1596, ΑΠ 525/2013 ΤΠΝ ΝΟΜΟΣ: «Περαιτέρω, το υποστηριζόμενο από τους εφεσίβλητους (μέλη του Δ.Σ.) ότι ουδεμία προσωπική ευθύνη έχουν, αφού για τις παράνομες πράξεις του Α. Τ., ευθύνεται μόνο η προσήσασα αυτόν ανώνυμη χρηματιστηριακή εταιρεία την οποία οι ίδιοι εκπροσωπούν, δεν είναι νόμιμο. Ειδικότερα, όπως σαφώς προκύπτει από το συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 7 παρ. 1, 2 του ν. 1806/1988, του άρθρου 3 παρ. 1 και 6 παρ. 1 του ίδιου νόμου, όπως το άρθρο 3 παρ. 1, διαμορφώθηκε με το άρθρο 13 του ν. 2324/1995, της απόφασης ΥΠΕΘ 12263/500/11-4-1997 (ΦΕΚ Β' 340/24-4-1997), με εκείνη του άρθρου 71 ΑΚ, οι νόμιμες υποχρεώσεις γενικώς των νομικών προσώπων για πράξη ή παράλειψη ουσιαστικώς αφορούν τα διοικούντα και εκπροσωπούντα αυτά όργανα, ήτοι τα φυσικά πρόσωπα, δια των οποίων διεξάγονται οι υποθέσεις του και ενσαρκώνεται η βούλησή τους. Επομένως, οι νόμιμοι εκπρόσωποι χρηματιστηριακών εταιριών και γενικότερα εταιριών παροχής επενδυτικών υπηρεσιών, βαρύνονται οι ίδιοι προσωπικώς με τις οικείες υποχρεώσεις, ήτοι, μεταξύ άλλων να θεσπίζουν αποτελεσματικούς μηχανισμούς εσωτερικού ελέγχου της εταιρίας και να λαμβάνουν τα προεκτεθέντα μέτρα. Επομένως, οι εφεσίβλητοι, που κατά τα άνω αποδείχθηκε ότι από αμέλειά τους δεν είχαν φροντίσει να εξασφαλίσουν του άνω μηχανισμούς, όπως όφειλαν κατά το νόμο, το καταστατικό της απ' αυτούς εκπροσωπούμενης εταιρίας, αλλά και σύμφωνα με τα συναλλακτικά ήθη και τη θεμελιώδη δικαϊκή αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς, ενόψει του ότι, κατά τα ήδη εκτενώς προλεχθέντα, οι τελευταίοι, είχαν ανεχθεί ανεξέλεγκτη διαχείριση ξένων περιουσιών εκ μέρους του Α. Τ., καθιστώντας τον "πηγή κινδύνου" είχαν

Η άποψη αυτή της νομολογίας δεν διακρίνει αναλόγως με το αν οι διοικητές είχαν οι ίδιοι ευθύνη εποπτείας του προστηθέντος που υπέπεσε σε αδικοπραξία, ενώ όταν η ευθύνη αποδίδεται σε οργανωτικές πλημμέλειες, στις επίμαχες αποφάσεις δεν εξετάζεται το πρόσωπο, που ήταν οργανωτικά υπεύθυνο στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, ούτε το κατά πόσον υπήρχε γνώση του Δ.Σ., καθώς κρίνεται ότι το Δ.Σ. θα ευθύνεται αδιακρίτως για την εποπτεία των προστηθέντων και κάθε παράνομη πράξη των τελευταίων αντιστοιχεί σε αντίστοιχη παράλειψη εποπτείας του Δ.Σ. Στην τελευταία, μάλιστα, περίπτωση η ευθύνη παραμένει συλλογική και δεν διαφοροποιείται στις περιπτώσεις κατανομής τομέων αρμοδιοτήτων μεταξύ μελών του Δ.Σ. ή σε περιπτώσεις, που η εποπτεία συγκεκριμένου θέματος είχε ανατεθεί σε κατώτερα διοικητικά στελέχη.

Οι υποχρεώσεις πρόνοιας, δηλαδή, που υπέχει η Α.Ε. έναντι τρίτων είναι ταυτόχρονα και υποχρεώσεις πρόνοιας του Δ.Σ.²⁵⁰, που καθίσταται συνυπεύθυνο κρινόμενο τελικά εκ του αποτελέσματος (δηλαδή της επέλευσης της ζημίας), χωρίς στις αποφάσεις αυτές της νομολογίας να εξετάζεται το είδος της οργανικής πλημμέλειας, το υπεύθυνο πρόσωπο για την αποφυγή της και το αν η ζημία θα επερχόταν ανεξαρτήτως αυτής.

Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να γίνει δεκτό αφού η συλλογική δράση του Δ.Σ. στις μεγάλες ανώνυμες εταιρείες δεν αφορά την καθημερινή διαχείριση τακτικών θεμάτων, ούτε επιμέρους δραστηριότητες, τα οποία αποτελούν συνήθως αντικείμενο και ευθύνη Διευθύνοντος Συμβούλου, Γενικού Διευθυντή κ.λπ. Στις ανώνυμες εταιρείες αυτές οι υποκατάστατοι (π.χ. τεχνικός διευθυντής, οικονομικός διευθυντής) έχουν πλήρη ευθύνη για τον τομέα δραστηριότητάς τους, χωρίς το Δ.Σ. να επεμβαίνει ή/και να γνωρίζει. Η δε αναμφισβήτητη ευθύνη, που πάντα διατηρεί το Δ.Σ. για την επιλογή προσώπων, τις κατευθύνσεις, τον έλεγχο κ.λπ., διαφέρει ανάλογα με την εσωτερική δομή της επιχείρησης, η οποία δεν μπορεί παρά να έχει αντανάκλαση και έναντι τρίτων. Υπό το πρίσμα αυτό, τα μέλη του Δ.Σ. έχουν βέβαια ευθύνη για την τήρηση της νομιμότητας εκ μέρους της Α.Ε. και τον έλεγχο των κινδύνων, που συνεπάγεται η δραστηριότητα της, όμως, η προσωπική τους ευθύνη θα πρέπει να περιορίζεται στην πρόληψη και λήψη των αναγκαίων μέτρων, όταν γνωρίζουν ή όφειλαν να γνωρίζουν τις οργανικές ελλείψεις ή πλημμέλειες της Α.Ε. ή την ανεπάρκεια των χειρισμών των αρμοδίων υποκατάστατων και μολονότι μπορούσαν να προβλέψουν την εξ αυτού του λόγου πρόκληση ζημίας παρέλειψαν να επέμβουν.

προσωπική ευθύνη για την άνω αδικοπραξία του τελευταίου. Το συνεχώς επαναλαμβανόμενο, εξάλλου, από τους εφεσίβλητους, ότι δηλαδή δεν υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της όποιας δικής τους αμέλειας, την οποία αρνούνται, και του ζημιογόνου για τον εκκαλούντα αποτελέσματος, για το λόγο ότι ο τελευταίος κατέθεσε τα χρήματά του που ιδιοποιήθηκε ο Α. Τ. σε προσωπικό λογαριασμό αυτού, δεν είναι βάσιμο. Και αυτό γιατί, αποδείχθηκε; ότι αν οι εφεσίβλητοι είχαν φροντίσει να λάβουν τα επιβαλλόμενα και απαραίτητα μέτρα που θα εξασφάλιζαν ύπαρξη αποτελεσματικού μηχανισμού εσωτερικού ελέγχου, όπως όφειλαν και αμελώς φερόμενοι παρέλειψαν, δεν θα είχε τη δυνατότητα ο Α. Τ. να υποδείξει τον τρόπο αυτό της συναλλαγής στον εκκαλούντα και θα αποτρεπόταν η ζημία του, κατά τα διεξοδικώς προεκτεθέντα.»

²⁵⁰ Ν. Ρόκας, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ. 1597. Βλ. και ΑΠ 1398/2007 «Από το συνδυασμό των ανωτέρω προς την αρχή ότι οι νόμιμες υποχρεώσεις γενικώς των νομικών προσώπων για πράξη ή παράλειψη ουσιαστικώς αφορούν τα διοικούντα και εκπροσωπούντα αυτά όργανα, ήτοι τα φυσικά πρόσωπα δια των οποίων διεξάγονται οι υποθέσεις τους και ενσαρκώνεται η βούλησή τους, συνάγεται ότι οι νόμιμοι εκπρόσωποι χρηματιστηριακών εταιριών και γενικότερα εταιριών παροχής επενδυτικών υπηρεσιών βαρύνονται οι ίδιοι προσωπικώς με τις οικείες υποχρεώσεις»

Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να εξετάζεται σε κάθε περίπτωση αν τα μέλη του Δ.Σ. δεν επόπτευαν τους υποκατάστατους και εν γένει προστηθέντες, την εποπτεία των οποίων είχαν αναλάβει ή, αν στις περιπτώσεις, που δεν είχαν προσωπικά την ευθύνη εποπτείας του προστηθέντος, που υπέπεσε σε αδικοπραξία ή δεν ήταν προσωπικά υπεύθυνα για την οργάνωση των δραστηριοτήτων, που αποτελούσαν την πηγή του επίμαχου κινδύνου, αδράνησαν παρά το ότι γνώριζαν την ύπαρξη κινδύνου για επέλευση ζημίας σε τρίτο από οργανωτικές πλημμέλειες της Α.Ε. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση, που ανεξαρτήτως της αρμοδιότητάς τους, ενώ ήταν παραλήπτες εισηγήσεων σχετικά με επικείμενο κίνδυνο επέλευσης ζημίας σε τρίτο από υπεύθυνα στελέχη, παρέλειψαν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα.

6. Ο Αιτιώδης Σύνδεσμος

Αν πληρείται το παράνομο, στις περιπτώσεις παραβίασης υποχρεώσεων πρόνοιας και επιμέλειας, θα πληρείται και η υπαιτιότητα. Ζήτημα, λοιπόν, για τις περιπτώσεις αδικοπρακτικής ευθύνης από παράβαση υποχρεώσεων πρόνοιας συνιστά η εξέταση της προϋπόθεσης του αιτιώδους συνδέσμου. Ο αιτιώδης σύνδεσμος, μολονότι συνήθως εξετάζεται ως αυτοτελής προϋπόθεση σε σχέση με το παράνομο και την υπαιτιότητα, λειτουργεί ως ενιαία προϋπόθεση με το νόμιμο λόγο ευθύνης, δηλαδή, εξετάζει, αν η ζημία είναι συνέπεια όχι απλώς της πράξης, αλλά της παρανομίας και της υπαιτιότητας²⁵¹.

Εφόσον ληφθεί υπόψη ότι οι υποχρεώσεις πρόνοιας και επιμέλειας εντοπίζονται κατ' ουσία υπό διάφορες μορφές διαχείρισης και αποτροπής κινδύνου ζημίας, η επέλευση αυτού του κινδύνου, από πράξη ή παράλειψη, εφόσον τελικά συνοδεύεται από πρόκληση ζημίας, θα συνεπάγεται συνήθως ταυτόχρονη εκπλήρωση και του παράνομου και του αιτιώδους συνδέσμου. Αφού, δηλαδή, καθήκον είναι η αποτροπή του κινδύνου, για να μην προκληθεί ζημία, δεδομένου κατά τα συνήθη ότι ο κίνδυνος αυτός είναι ζημιογόνος, η μη εκπλήρωση της υποχρέωσης (παράνομο) και η πρόκληση ζημίας από την επέλευση του κινδύνου, καταρχήν θα συνδέονται αιτιωδώς.

Άλλωστε η αναζήτηση των κριτηρίων και ορίων του μέτρου επιμέλειας, που οριοθετεί το παράνομο των μελών διοικητικού συμβουλίου από τη μη τήρηση υποχρεώσεων πρόνοιας, αποτελεί στην ουσία άσκηση διερεύνησης του συνδέσμου, δηλαδή, σχέσης εγγύτητας, που συνήθως υφίσταται ή πρέπει και μπορεί να υφίσταται μεταξύ του διοικητή και συγκεκριμένων (όλο και πιο απομακρυσμένων) πηγών κινδύνου και ζημίας, προκειμένου συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη να θεωρηθεί παράνομη. Τελικά, στις υποχρεώσεις πρόνοιας τα κριτήρια του παρανόμου διαμορφώνονται με βάση κριτήρια αιτιώδους συνδέσμου καταρχήν στη βάση της προσφορότητας.

Σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση οφείλει να εξετάζεται το ενδεχόμενο διακοπής του αιτιώδους συνδέσμου και διαζευκτικής αιτιότητας. Όμως, σε πρώτο επίπεδο, όπως φαίνεται να γίνεται δεκτό σε άλλες χώρες²⁵², ο ενάγων θα διευκολύνεται αποδεικτικά όχι βέβαια με αντιστροφή του βάρους της απόδειξης, αλλά με αποδοχή από το δικαστήριο, ότι η παράλειψη ή μη τήρηση κανόνων επιμέλειας, που επιβάλλεται στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ιδίως κανόνων τεχνικής, κατά

²⁵¹ Μιχ. Π. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σ. 187.

²⁵² Π.χ. στη Γερμανία, όπου θεωρία και νομολογία αποδέχονται στις περιπτώσεις αυτές ότι συντρέχει περίπτωση «εκ πρώτης όψεως αποδείξεως».

τα διδάγματα της κοινής πείρας οδηγεί στο ζημιόγνοο αποτέλεσμα. Στην περίπτωση αυτή, δηλαδή, ακόμα και αν ο ζημιωθείς δείξει μια καταρχήν σχέση μεταξύ της κρίσιμης παράλειψης και της ζημίας, αποφασιστικό για το δικαστήριο θα αποτελέσει το αν ο ζημιώσας καταφέρει να αποδείξει ότι, τελικά, παρά την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά η ζημία επήλθε από άλλη αιτία ή από ανωτέρα βία²⁵³.

Η στάση αυτή της νομολογίας είναι καθοριστική στην ευθύνη από παράβαση κανόνων επιμελείας και τούτο γιατί συχνά, η απόδειξη για τον ζημιωθέντα θα είναι εξαιρετικά δυσχερής σε ασαφείς περιπτώσεις, που από τεχνική άποψη η αιτιώδης διαδρομή μπορεί να έχει διάφορες εναλλακτικές. Άλλωστε, ο λόγος, που ανέχεται το δίκαιο τη διεξαγωγή επικίνδυνων δραστηριοτήτων είναι οι ωφέλειές τους για το κοινωνικό σύνολο, υπό την προϋπόθεση, όμως, διαχείρισης των κινδύνων, που συνεπάγονται. Συνεπώς, αν αυτός που εξουσιάζει την πηγή του κινδύνου δεν τηρεί τα μέτρα ασφαλείας, μεταφέρει ένα κοινωνικό βάρος, που δεν θα ήταν επιτρεπτό να το επωμίζεται ο ζημιωθείς, με κίνδυνο να μείνει απροστάτευτος, σε τεχνικά σύνθετες περιπτώσεις δύσκολης απόδειξης. Θα μπορούσε, μάλιστα, κανείς να ισχυριστεί υπό την εκδοχή αυτή ότι, όσο πιο τεχνικά σύνθετη η πηγή κινδύνου (και άρα δύσκολη διαχείριση – συνεχώς αυξημένης επικινδυνότητας), τόσο λιγότερο προστατευμένος θα ήταν ο ζημιωθείς αν έπεφτε αποκλειστικά σε αυτόν το βάρος της απόδειξης. Αντίστοιχο επιχείρημα προκύπτει και από το άρθρο 925ΑΚ, το οποίο στη νομολογία εφαρμόζεται και αναλογικά για περιπτώσεις ευθύνης επί παραλείψεων επιβαλλόμενης επιστημονικής ή τεχνικής ενέργειας. Προς την ίδια κατεύθυνση υποδεικνύει και η διάταξη του άρθρου 8 § § 3 και 4 του Ν. 2251/94 περί ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσία. Κατά αυτό τον τρόπο, γενικά, στις περιπτώσεις, που η ζημία εντοπίζεται στη σφαίρα επιρροής προσώπου(ων) με ειδικές τεχνικές γνώσεις για τη διαχείριση του κινδύνου, η στάθμιση των εκατέρωθεν συμφερόντων κατατείνει στο να μην επιβαρύνεται υπέρμετρα ο τρίτος ως προς την απόδειξη αιτιώδους συνδέσμου για παράνομες πράξεις που προκαλούν ζημία εντός του ζωτικού χώρου διενέργειάς τους.

Η τυχόν διακοπή του αιτιώδους συνδέσμου θα είναι το κρίσιμο αποδεικτικό ζήτημα, το οποίο ο ζημιώσας (εν προκειμένω μέλος του Δ.Σ., που έχει παραβεί τις υποχρεώσεις επιμελείας, που του αναλογούν) θα καλείται να αποδείξει, ενώ ο δικαστής θα σταθμίσει και τον σκοπό τυχόν πηγών υποχρεώσεων επιμελούς συμπεριφοράς, κανονιστικών ή μη (π.χ. προδιαγραφές, πρότυπα επαγγελματικών επιμελητηρίων, εγκύκλιοι κ.λπ.) ανά επαγγελματικό αντικείμενο, εξετάζοντας το σκεπτικό και όριο, που κρίνεται ως απαιτούμενη επιμελής συμπεριφορά για τη διαχείριση κάθε συγκεκριμένου κινδύνου.

---

²⁵³ ΑΠ 285/08 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «Πλην όμως, το αναπότρεπτο αυτό γεγονός δεν αποτελεί ανωτέρα βία αναφορικά με τη ζημία που προκλήθηκε στην ενάγουσα. Όχι μόνο διότι υπήρχε δυνατότητα πρόβλεψης και αντιμετώπισης του αναπότρεπτου φυσικού γεγονότος, αλλά και γιατί οι κατολισθήσεις που εκδηλώθηκαν συνδύαζονται και με την υπαιτιότητα των ομορρύθμων εταιρών (1ου και 3ου των εναγομένων), οι οποίοι -από βαριά αμέλεια- παραμέλησαν να αποτρέψουν τη ζημία ως συνέπεια του περιστατικού της "ανωτέρας βίας", αφού, όπως εκτέθηκε παραπάνω, ούτε κατασκεύασαν ούτε έθεσαν σε λειτουργία τις δεξαμενές εξουδετέρωσης και καθίζησης προκειμένου να αποδυναμώνεται και να εκμηδενίζεται η τοξικότητα των υγρών αποβλήτων του ελαιολιτριβείου, αλλά και, περαιτέρω, δεν έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα (τα οποία αναφέρθηκαν ανωτέρω) προστασίας του ως άνω πλαστικού αγωγού, μέσω του οποίου διοχετεύονταν τα λύματα του ελαιολιτριβείου. Αποδείχθηκε, λοιπόν, ότι η ζημία που προξενήθηκε στην ενάγουσα οφείλεται στην παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά των ομορρύθμων εταιρών, που αντιπροσώπευαν την ομόρρυθμη εταιρία και επομένως όλοι οι εναγόμενοι ευθύνονται εις ολόκληρον. Άρα ο ισχυρισμός των εναγομένων - εκκαλούντων, που περιλαμβάνεται στον πρώτο λόγο του εφετηρίου, ότι δεν φέρουν καμία ευθύνη, διότι οι όποιες ζημιές στο ακίνητο της αντιδίκου προκλήθηκαν από τη διολίσθηση του εδάφους λόγω έντονων βροχοπτώσεων και ότι συντρέχουν λόγοι ανωτέρας βίας, είναι αβάσιμος και απορριπτός.»

7. Επίλογος

Τα κριτήρια του βαθμού και έντασης της επιμέλειας, που θα απαιτηθεί στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, από το διοικητή του νομικού προσώπου, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αφορούν τον έλεγχο αδικοπραξιών από προστηθέντες στο πλαίσιο του εταιρικού σκοπού. Και τούτο, γιατί το νομικό πρόσωπο καταρχήν δεν θα ευθύνεται σε περίπτωση παράνομων και ζημιογόνων ενεργειών προστηθέντων επ' ευκαιρία της εταιρικής τους δραστηριότητας, αλλά ούτε και καθ' υπέρβαση του εταιρικού σκοπού.

Στο πλαίσιο αυτό, πράξεις ή παραλείψεις βρίσκονται σε στενότερη ή πιο απομακρυσμένη συνάφεια με το ρόλο και τα καθήκοντα του Δ.Σ. και τα επιμέρους κριτήρια²⁵⁴ μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να αξιολογήσουν κάθε φορά την επίμαχη συμπεριφορά.

Υπάρχει, όμως, κίνδυνος αυθαίρετης κρίσης από την περιπτωσιολογική χρήση κριτηρίων, αφού είναι αλήθεια, πως αν κανείς καταλήξει εκ των προτέρων στο αν επιθυμεί να θεωρήσει το μέλος του Δ.Σ. ως υπεύθυνο ή όχι, στη συνέχεια θα μπορούσε με κατάλληλη χρήση των κριτηρίων να αιτιολογήσει την άποψή του.

Για την αποφυγή αυτού του κινδύνου, η διαμόρφωση ενός κριτηρίου, εκτός του οποίου οι διοικητές δεν θα θεωρούνταν ότι παρανομούν, ενώ εντός αυτού τα ειδικότερα κριτήρια μπορούν ασφαλέστερα να προσφέρουν αποχρώσεις καταλογισμού ή απαλλαγής, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο.

Τέτοιο θα μπορούσε να είναι το κριτήριο της συνάφειας του σκοπού της Α.Ε. με την επίμαχη πράξη ή παράλειψη. Η έννοια του σκοπού δεν είναι αφηρημένη αλλά αφορά την δραστηριότητά της και πιο ειδικά την διαδικασία και τον τρόπο, με τον οποίο η Α.Ε. επιτελεί την αποστολή της.

Είναι γνωστό ότι αποστολή κάθε επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση της αξίας της εις όφελος των μετόχων. Η Α.Ε. επιτυγχάνει την αποστολή αυτή αναλαμβάνοντας μία ή περισσότερες εμπορικές πράξεις με κατάλληλη οργάνωση και διαδικασίες, που αποβλέπουν στην επίτευξη κέρδους αναλαμβάνοντας τους σχετικούς με αυτή κινδύνους. Οι κίνδυνοι αυτοί δεν είναι μόνο οι εσωτερικοί (ζημία της Α.Ε. από επιχειρηματικό ρίσκο), αλλά και εξωτερικοί έναντι τρίτων. Κατά αυτό τον τρόπο, η μεταποίηση, η κατασκευή, η διενέργεια τραπεζικών εργασιών κ.λπ. μπορούν να ζημιώσουν τρίτους, στο πλαίσιο παραγωγής προϊόντων ή προσφοράς υπηρεσιών.

Θα μπορούσε, λοιπόν, να υποστηριχθεί ότι καταρχήν το Δ.Σ. έχει ευθύνη για την εποπτεία εκείνων των κινδύνων, που είναι σύμφυτοι με την παραγωγική διαδικασία αξίας της επιχείρησης. Είναι, δηλαδή εύλογο, καθώς το Δ.Σ. ελέγχει εξ' ορισμού τον μηχανισμό παραγωγής αξίας της επιχείρησης για την επίτευξη κέρδους, να ευθύνεται για την εποπτεία των αντίστοιχων κινδύνων του μηχανισμού αυτού, ακόμα και αν αυτοί έχουν εκχωρηθεί προς διαχείριση σε υποκατάστατους ή προστηθέντες, που στη συγκεκριμένη περίπτωση προέβησαν στην κρίσιμη πράξη ή παράλειψη.

---

²⁵⁴ Βλ. σελ 53-55.

Αντίθετα, κίνδυνοι, που εμπίπτουν στον εν γένει εταιρικό σκοπό, αλλά δεν εντάσσονται στη διαδικασία παραγωγής αξίας της συγκεκριμένης επιχείρησης, θα μπορούσε καταρχήν να θεωρηθεί ότι δεν εμπίπτουν στο πλαίσιο υποχρεώσεων πρόνοιας των μελών του Δ.Σ. και, σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας σε τρίτους από πράξη ή παράλειψη στελέχους της εταιρείας να διαχειριστεί τέτοιους κινδύνους, να μην υφίσταται και παρανομία των διοικητών.

Έτσι, για παράδειγμα, ιδιώτης που αγοράζει από διευθυντή υποκαταστήματος τράπεζας επενδυτικό προϊόν και ζημιώνεται λόγω ελαττωματικού σχεδιασμού του προϊόντος ή εσφαλμένης πληροφόρησης σχετικά με τους κινδύνους του στο δελτίο, που παρείχε η τράπεζα για το προϊόν, θα μπορούσε να στραφεί και κατά των μελών του Δ.Σ. της εν λόγω τράπεζας. Αντίθετα, ο ίδιος, αν τραυματιζόταν από πτώση ταμπέλας του υποκαταστήματος κατά την είσοδό του, η οποία δεν είχε κατασκευαστεί σωστά, πλην της τράπεζας θα μπορούσε να στραφεί ενδεχομένως (αλλά μόνο) και κατά του διευθυντή του υποκαταστήματος.

Βιβλιογραφία

Γεωργιάδης Απόστολος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019

Γεωργιάδης Απόστολος, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2015

Γεωργιάδης Γεώργιος, σε ΣΕΑΚ, 914

Δεληγιάννης Ιωάννης, Η παρανομία ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, σε Προσφορά στον Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο-Α', Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1987.

Δωρής Φίλιππος, Σκέψεις για την προϋπόθεση της «παρανομίας» στην αδικοπρακτική ευθύνη, για τη σχέση της προς την «υπαιτιότητα» και για τη λεγόμενη «διπλή λειτουργία της αμέλειας» κατά την ΑΚ 330 εδ. β', Τιμητικός Τόμος Μιχ. Σταθόπουλου, Ι, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010, σελ. 493 επόμε.

Καραγιάννης Κωνσταντίνος Η χορήγηση «μπλοκ» επιταγών από πιστωτικό ίδρυμα σε «αναξιόπιστο – αναξιόχρεο» πρόσωπο ως δημιουργία «πηγής κινδύνου» που θεμελιώνει αδικοπρακτική ευθύνη; (με αφορμή την ΑΠ 1768/2009, ΝοΒ 2011, 44), σε ΕφΑΔΠολΔ, 6/2014, σελ. 443-453.

Κατσάς Θόδωρος, Η υποχρέωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως, ΧρΙΔ, 2011

Κορνηλάκης Πάνος, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023

Κορνηλάκης Πάνος, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023,

Κουμάνης, σε ΣΕΑΚ 330 αρ 18.

Λαδογιάννης Γεώργιος, Η θεμελίωση του αδίκου, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016.

Λαδογιάννης Γιώργος, Ευθύνη της εταιρείας και των διοικητών της έναντι τρίτων λόγω παράβασης της υποχρέωσης πρόνοιας και προστασίας, σε Ζητήματα ευθύνης στην Ανώνυμη Εταιρία, (3ο Συνέδριο Εταιρείας Μελέτης Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου-ΕΜΕΟΔ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2019,

Λιάπτης Δημήτρης, Αποζημίωση επενδυτών & Δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012

Μαμάς Λουκάς, Η εξειδίκευση της αόριστης νομικής έννοιας του παρανόμου ως προϋπόθεσης της ευθύνης του ιατρού από αδικοπραξία. Αξιολογικά κριτήρια για την εξειδίκευση. Τυπολογία υποχρεώσεων, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2021

Μάρκου Ιωάννης, Ο χαρακτήρας της έννομης σχέσης διοίκησης στην ανώνυμη εταιρία, ΕλλΔνη 2/200, σελ. 296.

Μάρκου Ιωάννης, Πληρεξούσιος και όργανο Α.Ε. – Συλλογική δράση δ.σ. – Υποκατάστατος – Υπό όρους εφαρμογή του αρθρ. 22§1 εδ. β' ν. 2190/20 – Πολυμερής διαιτητική συμφωνία – Ενότητα δηλώσεων βουλήσεως – Ακυρότητα, σε ΧρΙΔ 2007, σελ 660.).

Ξυνοπούλου Αθηνά, Οι υποχρεώσεις επιμέλειας στο σύστημα της αδικοπρακτικής ευθύνης, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Μούζουλας Σ./Αντωνόπουλος Β., Ανώνυμες εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Ρόκας Νικόλαος, Οι ευθύνες των εταιρικών διοικήσεων προς τρίτους, ΝοΒ 2016, σελ. 1593.

Ρόκας Νικόλαος, Αδικοπρακτική ευθύνη διοικητών εταιριών έναντι τρίτων, ιδίως σε περίπτωση κατανομής αρμοδιοτήτων, ΕλλΔνη 2/2016, 321.

Ρόκας Νικόλαος, Εμπορικές Εταιρίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019.

Σταθόπουλος Μιχάλης, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018.

Σταθόπουλος Μιχάλης, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016.

Σταθόπουλος Μιχάλης, Το παράνομο της ΑΚ 914 και η συγκεκριμενοποίηση της καλής πίστης (με αφορμή κριτικό σχολιασμό της ΑΠ 1768/2009), Εφαρμογές Αστικού δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, Τεύχος 8-9/2014, 641 επόμ.

Φουντεδάκη/Γερασοπούλου/Μαρούδας, Αστική Ιατρική Ευθύνη, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.